

Maalaisköyhälistönainen modernisaation murroksessa

HILDA TIHLÄN *LEENI* (1907) JA *HILMA – ELÄMÄN SATUA* (1913)

NATURALISTISINA ROMAANEINA

Minna Rossi

Pro gradu -tutkielma

Helsingin yliopisto

Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja
pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos

Syyskuu 2012

1. JOHDANTO	3
1.1 Tutkimuskohteena köyhälistönaisen kirjallinen hahmo	3
1.2 Kirjailija Hilda Tihlä ja aikaisempi tutkimus	7
1.3 Tihlän kaunokirjallinen tuotanto ja tutkimuskohteena olevat teokset	9
2. REALISMI, NATURALISMI JA MODERNIN MURROS	11
2.1 Realismin aikakausi suomalaisessa kirjallisuudessa	12
2.1.1 Naturalismin deterministinen poetiikka	14
2.1.2 Naturalismin merkitys suomalaisessa realismissa	16
2.1.3 Nykytutkimuksen näkökulma: naturalismi lajina	19
2.2 Kirjallisuus modernisoituvassa suomalaisessa yhteiskunnassa	21
2.3 Kaksinkertaisesti alistettu köyhälistönainen – Työläiskirjallisuus realismin ja naturalismin kirjallisessa traditiossa	23
3. MAALTA KAUPUNKIIN – NAISKOHTALOITA MUUTTUVASSA YHTEISKUNNASSA	27
3.1 ”Yksi niistä, jotka ovat ikään kuin määrättyt kulkemaan paheiden häpeällistä rataa” – Palvelustyttöahamo sivistyneistön moraalisen peilinä	28
3.2 ”Jumal'auta, kapakkatyttö tulee silmille!” – Prostituoidun hahmo ja siveellinen sukupuolihierarkia	37
3.3 ”Eivät ne koskaan piikaihmistä nai” – Vietellyn työläistyön tarina kansan ja sivistyneistön välisen kuilun symbolina	46
3.4 ”Kuin ahdas puku tai mauton ruoka” – Naisnousukashahmo ja sivistyneistöstä käymisen problematiikka <i>Leenissä</i>	51
4. LUHISTUMINEN, LANKEAMINEN, PUDOTUS – NATURALISMIN ENTROOPPINEN NAISHAHMO	58
4.1 Nuoren naisen antikehitys	59
4.2 Kaksi naturalistista tutkielmaa köyhälistönaisen rappiosta	63
4.3 Orpotyön deterministiset lähtökohdat ja tuhon ennusmerkit	65
4.4 Sivuhenkilöiden funktio	67
4.5 Dynaaminen, traaginen ja staattinen tuhoutumisen kuvasto <i>Leenissä</i> ja <i>Hilmassa</i>	70
5. JUURETONNA, KODITONNA MODERNISSA MAAILMASSA	75
5.1 Naturalismin nostalginen kaipaus ehyestä elämästä	75
5.2 Naturalismi ja eksistentiaalisuus	79
5.3 Elämän satu – Naturalismin symbolisuus <i>Hilmassa</i>	82
6. PROTESTI JA PROVOKAATIO	84
6.1 Naturalismin yhteiskuntakriittisyys ja melodraama	85
6.2 Sisäistekijän ääni ja ulkopuolinen kommentaattori	88
6.3 Kertojan valikoiva empatia	89
7. EPILOGI	91
Lähdeluettelo	95

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimuskohteena köyhälistön naisen kirjallinen hahmo

Tutkimukseni kohdistuu vanhan työväenliikkeen kirjailijan Hilda Tihlän (1870–1944) 1900-luvun alun romaaneihin *Leeni* (1907) ja *Hilma – elämän satua* (1913), joita tulkitseen naturalistisen kirjallisuuden estetiikan yhteydessä. Teosten naispäähenkilöiden kirjallisten hahmojen kautta tarkastelen sitä, miten romaanit edustavat naturalistisen kirjallisuuden determinististä ja entrooppista ”rappion poetiikkaa” maailmankuvaltaan ja ihmiskäsitykseltään. Tutkimuksessani kysyn, miksi Leeni ja Hilma tuhoutuvat Tihlän kuvaamissa maailmoissa ja miten naisten kohtalot kutoutuvat naturalistisen kirjallisuuden determinismioppiin, jonka mukaan ympäristö ja perimä vääjäämättömästi vaikuttavat henkilöihahmojen elämäkulussa.

Naturalistisen kirjallisuuden determinismi pohjautuu luonnontieteellisen maailmankatsomuksen muutokseen 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä. Uudet tieteelliset teoriat kuten darvinismi, Auguste Comten positivismi ja Hippolyte Tainen miljöoteoria vaikuttivat radikaalisti länsimaille yhteiseen uuteen ihmiskuvaan. 1800-luvun lopulla noussut liberalistinen aatesuunta ja sen myötä keskustelut naisen asemasta ja naisen ja miehen välisestä epätasa-arvosta tematisoituiivat myös kaunokirjallisuudessa. *Leeni* ja *Hilma* -teosten päähenkilöt ovat esimerkkejä kirjallisista naishahmoista, joiden kautta otetaan osaa naiskysymystä koskevaan keskusteluun. Tihlän teoksissa osoitetaan, miten yhteiskuntaluokka ja sukupuoli muodostavat deterministisen kudenman Leenin ja Hilman elämäkulussa ja teoksissa köyhälistötaustaisen naisen mahdollisuudet modernissa luokkayhteiskunnassa problematisoituvat.

Naturalistisen kirjallisuuden ranskalaisen johtohahmon Émile Zolan ja hänen aikaistensa teokset paljastivat yhteiskunnan raadollisen puolen ja deterministisen ajatuksen ihmisen kyvyttömyydestä hallita tahtoaan ja omaa elämäänsä. Zolan ns. kokeellisen romaanin tavoitteena oli yhteiskunnan tutkimus, jonka avulla voitaisiin hallita todellisuutta ja muuttaa yhteiskuntaa. Tämä naturalismin muutostavoite oli kuitenkin jo lähtökohdiltaan ristiriitainen. Miten muutos voisi olla mahdollinen, jos ihmistä determinoi toisaalta hänen perimänsä ja toisaalta ympäröivä yhteiskunta, missä hänellä ei ole kykyä vaikuttaa omiin moraalisiin valintoihinsa vaan hän ajautuu tuhoon? *Leeni* ja *Hilma* herättävätkin kysymyksen siitä, missä määrin teosten päähenkilönaiset ovat yhteiskunnan uhreja ja onko heillä itsenäistä vapaata tahtoa vaikuttaa omaan

kohtaloonsa teosten maailmoissa.

Tutkimukseni näkökulma tulkita Tihlän *Leeni* ja *Hilma* -teoksia naturalistisina romaaneina ei pohjautu tiukkoihin periodimääritelmiin vaan lähtökohtani on yhteneväinen muun muassa Päivi Lappalaisen (2000) ja Riikka Rossin (2009) esittämään näkemykseen realismista väljänä kattoterminä, jonka alaisuuteen naturalistinen kirjallisuus asettuu teemoiltaan ja kuvaustavoiltaan. Tällöin naturalismi määritellään David Baguleyn teoksen *Naturalist Fiction* (1990) mukaisesti lajiksi, tavaksi hahmottaa deterministisesti määrittynyttä maailmankuvaa, jota tutkimuskohteenani olevissa teoksissa käsitellään köyhälistötaustaisen naisen kirjallisen figuurin kautta.

Luvussa 2 kartoitan realismin ja naturalismin rajanvetoa suomalaisessa 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kirjallisuudessa sekä sitä, miten realistinen ja naturalistinen kirjallisuus liittyivät modernisaatiokehitykseen Esitän, miten Tihlän teosten nimeäminen pelkästään yhteiskunnallisen realismin perinteeseen kuuluvaksi työläiskirjallisuudeksi jättää huomiotta teoksissa ilmenevän ristiriidan determinismin ja muutosoptimismin välillä. Tihlän kuvaamissa maailmoissa realismin positiivinen näkemys ihmisen mahdollisuuksista maailmassa kumoutuu. Tihlän naturalistisissa teoksissa muutoksen mahdollisuutta ei ole. Modernisoituvan suomalaisen yhteiskunnan hierarkkinen yhteiskuntajärjestelmä vaikuttaa determinoivasti Leenin ja Hilman yksilönvapauten ja mahdollisuuden tehdä omaa elämää koskevia valintoja.

Tihlän teoksissa naisen asemasta käydyt keskustelut kytkeytyvät luokkayhteiskunnan syntyyn, jolloin ylemmät sosiaaliluokat pyrkivät määrittelemään muille luokille millainen on hyvä kansalainen. Luvussa 3 esitän, miten *Leenissä* ja *Hilmassa* modernisoituvan yhteiskunnan ongelmia ja vastakkainasetteluja käsitellään palvelustytön, prostituoidun ja vietellyn työläistytön kirjallisten hahmojen kautta. Näitä polariteetteja kuvataan erityisesti maaseudun ja kaupungin, kansan ja sivistyneistön sekä naisen ja miehen välillä. Tarkastelen sitä, miten erilaisten naishahmojen kuvausten kautta teokset asettuvat osaksi laajempaa poliittista ja yhteiskunnallista murrosta Suomessa. Palvelustytön ja prostituoidun hahmon kautta on mahdollista keskustella sukupuoleen, luokka-asemaan ja moraaliin liittyvistä kysymyksistä. Keskeisellä sijalla kuvauksissa on seksuaalisuus ja sen kutoutuminen yhteiskunnallisiin prosesseihin. *Leenissä* ja *Hilmassa* tulkinnan kannalta on olennaista se, että yhteiskunnallista murrosta kuvataan juuri maalaisköyhälistötaustaisen naisen hahmon kautta. *Leenissä* palvelustytön hahmo kytkeytyy realistiselle ja naturalistiselle kirjallisuudelle

tyypilliseen vietellyn työläistyön tarinaan. Viettelyepisodia kuvaavassa kirjallisessa asetelmassa mies on peräisin ylemmästä sosiaaliluokasta ja nainen kotoisin joko maaseudun köyhälistöstä tai työväenluokasta. Kuvaukset sijoittuivat usein kaupunkiin, sillä motiivin kautta pyrittiin kritisoimaan urbanisoitumiseen liittyviä ongelmia ja asetelma korosti kuilua eri yhteiskuntaluokkien välillä.

Kolmannessa luvussa tarkastelen lisäksi neljättä aikakauden kirjallisuuden hahmoa, jonka kautta käsiteltiin eri luokkien välisiä yhteiskunnallisia asetelmia. On kyse *Leenissä* motivoituvasta nousukkaan kertomuksesta. Nousukastarinan yhdeksi keskeiseksi teemaksi nousi kysymys identiteetin aitoudesta tai epäaitoudesta. Nousukkaan tarina on usein kyllästetty epäonnistumisen kuvauksilla, myös melankolian ja häpeän tunteilla. *Leenin* nimihenkilö edustaa tällaista traagista nousukashahmoa ja tarkastelen sitä, minkälaisia aikakauteen liittyviä merkityksiä nousukkaan, ja nimenomaan naisnousukkaan kirjallinen hahmo *Leenissä* kantaa.

Luvussa 4 tulkiten *Leeni* ja *Hilma* -teosten päähenkilöitä naturalistiseen kirjallisuuteen liittyvän tuhoa ja rappiota kuvaavan entropian käsitteen kautta. Entropiaa voi tutkia metaforisesti naturalismin aikakauden vertauskuvana, historiallisena ilmiönä, joka kuvaa ajan ilmapiiriä ja yhteiskunnan kehitystä. Entropia kuvaa naturalismin deterministisesti määrätynyt maailmaa, traagisia ihmiskohtaloita, kärsimystä ja lopullista tuhoutumista. (ks. Rossi, 2009.) *Leeni* ja *Hilma* eivät ole kuvauksia päähenkilöiden positiivisesta kehityksestä kohti eheää identiteettiä. Teosten naturalistisissa maailmoissa *Leenin* ja *Hilman* osa on tuhoutua ja kehitys määrittyy negatiivisesti entrooppiseksi antikehitykseksi. Tutkin lisäksi sitä, miten Tihlän teoksissa *Leenin* ja *Hilman* tuhoutumista enteillään jo alkuasetelmista lähtien. Myös teosten sivuhenkilöt rakentavat teosten naturalistista maailmankuvaa ja ennakoivat *Leenin* ja *Hilman* naturalistista, entropian lajityypille ominaista determinististä kohtaloa.

Tulkitessani Tihlän teoksia entrooppisena kirjallisuutena, hyödynnän Riikka Rossin (2009) suomalaisen naturalistiseen kirjallisuuteen tehtyä sovellusta, joka pohjautuu David Baguleyn esitykseen entropian eri muunnelmista naturalismissa. Entropian eri ilmentymät voidaan jakaa kolmeen eri lajimalliin: dynaaminen entropia kuvaa syyn ja seurauksen lakeja tutkivaa lajityyppiä, jossa perinnöllisyyden kirot, vietit ja vaistot vahvistavat tuhon prosessia. Traaginen tyyppi käyttää tragedian konventioita ja kuvaa ihmisen passiivista ajautumista tuhoon. Staattinen entropia esittää rappion mielensisäisenä tapahtumana ja se kuvaa yleisemmin ihmisen pettymystä ja turhautumista jokapäiväiseen olemassaoloon. Entrooppinen maailmankuva on

mielestäni keskeinen tulkintaa ohjaava piirre Tihlän teoksissa ja moninainen tuhoutumisen kuvasto kietoutuu Leenin ja Hilman naturalististen tarinoiden kulkuun.

Leenissä ja *Hilmassa* huomio kohdistuu vanhan yhtenäiskulttuurin murrokseen ja muuttoliikkeeseen maaseudulta kaupunkiin. Luvussa 5 on pääosassa maaseudun ja kaupungin välillä kuvattu vastakohtaisuus, joka kulminoituu Leenin ja Hilman muuttaessa kaupunkiin. Maaseudun ja kaupungin väliseen asetelmaan liittyy ns. naturalismin nostalginen halu. Tällöin nostalgiaa ei ymmärretä vain menneisyyteen kohdistuvana koti-ikäväinä vaan se on tarkemmin määrittelemättömänä kaipuuna pois nykyhetkestä. Maaseudulla Leeni ja Hilma kokevat nostalgista halua päästä kaupunkiin ja toisaalta kaupungissa, unelmien särkyessä ja karun todellisuuden edessä, he kaipaavat takaisin idylliin, joka yhdistyy lapsuuden elinympäristöön. *Hilmassa* näen tulkintaa ohjaavana motiivina lisäksi kautta kerronnan toistuvan sadun symbolin, jota tarkastelen naturalistisista lähtökohdista käsin. Miten kerronnassa toistuva ”elämän satu”, joka esiintyy jo teoksen nimessä, on tulkittavissa Hilman kauniimman elämän kaipuun, Hilman identiteetin sekä laajemmin teoksen maailmankuvan kannalta?

Luvussa 6 käsittelen kertojan asemaa Tihlän teoksissa sekä sitä, miten erilaiset kerrontakeinot vahvistavat teosten ideologista ja yhteiskuntakriittistä sanomaa. Melodramaattisen kuvauksen keinoin kertoja voi kyseenalaistaa teosten maailmoissa tapahtuvan rappion oikeutuksen. Perinteisesti puhtaassa melodraamassa hyvän ja pahan mustavalkoinen perusasetelma päättyy aina hyvän voittoon ja onnelliseen loppuun. Naturalismin entrooppisessa, harmaassa arjessa ei sitä vastoin ole sijaa onnekkaille käännteille ja sattumuksille. David Baguleyn (1990, 180) mukaan naturalistinen teos pyrkiikin järkyttämään lukijaa ja naturalismin yhteiskuntakriittisyys on sen melodramaattisessa shokkiefektissä. Melodraaman keinoin teos puhuttelee lukijaa tunnetasolla ja herättää lukijassa moraalisen vastuuntunnon.

Melodramaattisen kuvaston lisäksi Tihlän teosten yhteiskuntakriittisyys nousee esille kertomuksen tapahtumia ja olosuhteita kommentoivan ns. tietäjähahmon kautta, jota voi pitää kirjailijan alter egona ja sisäistekijän äänenä. Näkijähahmo esittää ajatuksensa teoksen maailmassa, mutta Tihlän teoksissa kriittinen kommentaattori voi olla myös ulkopuolinen kertoja. Kesken kerrontaa nousevien ekstradiegeettisten kuvausten kautta kertoja puhuttelee lukijaa ja kutsuu lukijan omaksumaan tietyn näkemyksen asioista.

Yhteiskuntakriittisyyteen liittyy myös kertojan asenne kuvattavia henkilöitä kohtaan. Tutkin sitä, miten kertojan empatia vaikuttaa teoksista hahmottuvaan

maailmankuvaan. Tällöin hyödynnän Pertti Karkaman (1979, 21–24) esittämää ajatusta siitä, miten teoksista heijastuvaa ideologiaa voi tarkastella subjektiivisen ja objektiivisen kerronnan jakautumisen kautta. Subjektiivisella kerronnalla tarkoitetaan sellaista tapaa kertoa, jossa pyritään ymmärtämään henkilöahmoa selvittämällä hänen käyttäytymisensä syitä, hänen ajatuksiaan ja tunteitaan. Objektiivista on kertomisen tapa, jossa havainnoidaan vain henkilöahmon ulkoista käyttäytymistä. Kirjailijan ideologiasta riippuu, miten subjektiivinen ja objektiivinen kerronta teoksessa jakautuvat. Karkama onkin todennut, miten romaanin puolueellisuus voi saada huomattavaa yhteiskunnallista merkitystä, jos subjektiivinen, ymmärtävä kerronta keskittyy yhteiskunnalliselta asemaltaan ongelmallisen päähenkilön ja yhteiskunnan alaluokan kuvauksiin.

1.2 Kirjailija Hilda Tihlä ja aikaisempi tutkimus

Hilda Tihlän nimi on nykypäivänä useimmille tuntematon. Tihlä kuului vanhan työväenliikkeen (1895–1918) kirjailijoihin ja niukat tiedot hänen elämästään on esitelty kattavimmin Raoul Palmgrenin tutkimuksissa *Työläiskirjallisuus* (1965) sekä *Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus I* (1966). Tihlä oli omana aikanaan tunnettu niin kirjailijana kuin työväenlehtien palstoillakin ja hän kuului Elvira Willmanin ja Hilja Pärssisen rinnalla työväenliikkeen luetuimpiin naiskirjailijoihin (ks. Launis 2008, 60). Siitä huolimatta, että Tihlä mainitaan yhdeksi tärkeimmäksi vanhan työväenliikkeen kirjailijoista, on hän jäänyt tutkimuksen katveeseen. Tutkimukseni yhtenä lähtökohtana onkin nostaa esiin omana aikanaan merkittävän, mutta nykytutkimuksen lähes ohittaman kirjailijan tuotantoa. Kukku Melkas on esittänyt syitä sille, miksi Tihlän teokset ovat jääneet marginaaliin kirjallisuudentutkimuksessa ja kirjallisuushistorioissa. Yksi syy ”unohdukseen” on poliittinen: Tihlän kirjailijakuva ei sopinut sisällissodan jälkeisen Suomen vallitsevaan ideologiaan. Tihlä kuului sosiaalidemokraattiseen työväenliikkeeseen ja hän osallistui punakaartilaisien puolella vuosien 1905–1907 tapahtumiin ja sittemmin vuoden 1918 sisällissotaan. Tihlä kärsi vankeustuomion sisällissodan jälkeen, jonka jälkeen hän muutti Neuvosto-Karjalaan, missä jatkoi uraansa. (Melkas 2009b, 173, Karhu 1972, 4.)

Tihlä oli naisliikkeen aktivisti ja hän kirjoitti ahkerasti työväenlehtien palstoille aluksi nimellä Eugenia Nicklin ja myöhemmin Hilda Tihlä -nimellä. Tihlä toimitti työläisnaisten Ihanneliitto-lehteä vuosina 1908–1915 ja hän toimi avustajana

Työläisnainen -lehdessä sekä Helsingin palvelijataryhdistyksessä. Työväenlehtien palstoilla julkaistuissa kirjoituksissaan Tihlä otti kantaa naisen asemaan yhteiskunnassa sekä kritisoi kirkon oppeja ja yhteiskunnan moraalisia epäkohtia. Samat teemat toistuvat myös Tihlän proosatuotannossa Kirjailijana Tihlä sai kohtuullisesti mainetta. Hella Wuolijoki totesi hänellä olevan ”kynää ja sydäntä” sekä oikea objektiivinen kyky kuvata köyhän kansan elämää. Hilja Pärssinen arvosti Tihlää erityisesti psykologisena lapsikuvaajana. (Gavrilova 1956, 3–4, Palmgren 1966, 227–230.)

Palmgrenin *Joukkosydämessä* Tihlää käsitellään omassa luvussa yhdessä Elvira Willmanin kanssa. Tihlä ja Willman esiintyvät rinta rinnan yhdessä Hilja Pärssisen ja Hella Wuolijoen kanssa Aimo Roinisen teoksessa *Kirja liikkeessä. Kirjallisuus instituutiona vanhassa työväenliikkeessä* (1993). Tihlää käsittelevä osuus on suppea ja se käsittää lähinnä Tihlän saamaa aikalaisarvostelua sekä viittauksia Palmgrenin *Joukkosydämessä* esitettyihin tietoihin. *Suomen kirjallisuushistoriassa* (1999) Tihlä saa lyhyen maininnan työväenliikkeen kirjallisuutta käsittelevässä luvussa. Tihlä ja Willman esiintyvät myös tässä tapauksessa yhteisen otsikon alla Tihlän jäädessä maininnan tasolle. Samoin Kai Laitisen *Suomen kirjallisuuden historiassa* (1997) Tihlän tuotantoa esitellään lyhyesti työväenliikkeen kirjailijoita koskevassa luvussa. Naiskirjallisuuden historiassa *Sain roolin johon en mahdu. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja* (1989) Tihlä ohitetaan niin ikään muutamalla rivillä. Elvira Willmanille on teoksessa omistettu oma lukunsa.

Viime aikoina Tihlän nimi on noussut esiin mm. *Työväki ja kokemus* artikkelikokoelmassa (2009), missä Elsi Hyttinen ja Kukku Melkas tarkastelevat Tihlän *Leenin* ja Willmanin *Kellarikerroksessa* -näytelmän (1907) prostituoituja naishahmoja kirjallisena kiistakuvana. Teoksessa *Läpikulkuhmissä* (2009) Kukku Melkaksen artikkeli ”Palvelustyttö sivistyneistön peilinä” käsittelee palvelustyttökuvauksia suomalaisessa 1900-luvun alun kirjallisuudessa. *Leeni* on yksi tarkastelun kohteena olevista teoksista. Uusinta Tihlä -tutkimusta edustaa Mikko Kemppaisen vuoden 2011 pro gradu -tutkielma *Elämän satuja – maailmankuvan rakentuminen Hilda Tihlän tuotannossa 1907–1916*. Kemppaisen tutkielma käsittelee Tihlän Suomessa julkaistua proosatuotantoa, jonka kautta tarkastellaan Tihlän käsitys- ja kokemusmaailman rakentumista 1900-luvun kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä suurlakon ja kansalaissodan välisten vuosien aikana. Kemppainen tutkii sitä, miten Tihlä otti tuotannossaan osaa keskusteluun kansalaisuuden ihanteesta, uskonnosta ja siveyskäsityksistä ja sitä, miten niitä tematisoidaan Tihlän tuotannossa. Kemppainen ei

tutki Tihlän tuotantoa realismin ja naturalismin kirjallisessa traditiossa. Tämä näkökulma on lähtökohtana omassa tutkimuksessani.

Kansan Arkistossa sijaitsee Hilda Tihlän aineisto, joka käsittää mm. Tihlää koskevia lehtileikkeitä, muutamia valokuvia sekä Tihlän tyttären ja lähipiirin muisteluja Tihlästä. Lisäksi aineistosta löytyy T. Gavrilovan Karjalais-suomalaisessa Valtion yliopistossa tehty diplomityö *Hilda Tihlän elämä ja kirjallinen työ* (1956). Tutkimus käsittelee Tihlää persoonana sekä hänen tuotantonsa esittelyä ennen ja jälkeen vuoden 1918. Lisäksi Tihlän arkistossa on muutamia Tihlän käsin kirjoittamia vihkoja, jotka sisältävät myös kirjailijan lähipiirissä vaikuttaneiden ihmisten tekstejä. Mahdollisessa Tihlää koskevassa jatkotutkimuksessa hänen pääasiassa ruotsiksi kirjoittamansa muistikirjat voivat tarjota tutkijalle arvokasta tietoa. Samoin Tihlän 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa työväenlehdissä julkaistut novellit, esseet ja kanta-aottavat tekstit odottavat vielä tutkijaansa.

1.3 Tihlän kaunokirjallinen tuotanto ja tutkimuskohteena olevat teokset

Leeni on Tihlän esikoisromaanin ja se on samoin kuin *Hilma* kuvaus köyhän maalaistyön kohtalosta Helsingissä 1900-luvun vaihteessa. Tihlän muut teokset ennen vuotta 1918 ovat kertomuskokoelmat *Metsäkyliltä* (1909) sekä *Kuopus* (1910), jonka Tihlä julkaisi nimellä Riikka Alho. Myös seuraavan vuoden köyhälistölasten elämää kuvaava *Jumalan lapsia* on kertomuskokoelma. Romaani *Ihmisiä* (1916) on Tihlän viimeinen Suomessa julkaistu teos. Neuvosto-Karjalassa Tihlä kirjoitti kaksiosaisen romaanin *Lehti kääntyy* (1934–1936).

Palmgrenin (1966, 236) mukaan *Leeni* ja *Hilma* kuuluvat niihin Tihlän maalaistyön kohtalonkuvauksiin, joista voi aavistella kirjailijan omaelämäkerrallisia piirteitä. Teostensa päähenkilöiden tavoin köyhälistötaustainen Tihlä muutti nuorena naisena Helsinkiin työnhakuun. Tältä ajalta Tihlän elämäkerralliset tiedot ovat kuitenkin suppeimmat ja ristiriitaisimmat. Tutkimuksessani en haluakaan spekuloida sitä, miltä osin Tihlän teokset sisältävät mahdollisia henkilöhistoriallisia faktoja. Mielestäni antoisampi näkökulma on tulkita teoksia naturalismin estetiikkaa edustavina, omaan aikakauteensa liittyvinä puheenvuoroina

Leeni on 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun sosiaali- ja sivistyshistoriallinen ajankuvaus maaseudulta kaupunkiin muuttavan köyhälistötytön kohtalosta. Pikku-Leenan, jota myöhemmin kaupungissa kutsutaan Leeniksi, äiti on ajan määritelmien

mukaan ns. ”langennut nainen” ja hän on kuollut heti Leenin syntymän jälkeen. Orvoksi jäänyt Leeni kasvaa syrjäisellä maaseudulla iäkkään, uskonnollisen mökkiläispariskunnan hoivissa. Kasvatusäidin kuoltua 14-vuotiaan Leenin tie vie Helsinkiin aluksi herrasväen piikana. Palveluspaikastaan poisloitettuna hän päätyy tarjoilijaksi kapakkaan. Kapakkanaisena Leeni leimautuu automaattisesti siveettömäksi naiseksi ja hän joutuu työssään miesten seksuaalisen ahdistelun kohteeksi. Oletetun siveettömyyden vuoksi Leenin ylioppilasrakastettu hylkää hänet ja lopulta Leeni hyväksyy työtoverinsa Sussun kannustamana rikkaan talonomistajan kosinnan. 16-vuotiaana Leeni on rouva ja pian rikas leski. Leenin muutos köyhästä maalaistytöstä sivistyneistönaiseksi on kuitenkin tuomittu epäonnistumaan. Porvarillinen kulttuuri osoittautuu valheelliseksi eikä Leeni kotiudu uuteen rooliinsa, joka on ”kuin ahdas puku tai mauton ruoka”.

Hilma – elämän satua on Leenin tavoin orvoksi jääneen maalaisköyhälistölapsen kasvutarina nuoreksi naiseksi. Äitinsä kuoleman jälkeen Hilma päätyy pikkupiiaksi maalaistaloon häijyn emännän armoille. Ainoan ystävänsä Selman mukana herkkäsieluisen ja kauniista elämästä haaveileva Hilma lähtee 15-vuotiaana kaupunkiin. ”Onnen ja laulun maa” osoittautuu kuitenkin rumaksi painajaiseksi. Hilman odotetaan Selman tavoin ansaitsevan rahaa herrojen viihdyttäjänä eli prostituutiolla ja kun Hilma kieltäytyy alistumasta odotettuun rooliinsa, päätyy hän Selman hylkäämään asumaan kadulle. Hukuttautumisyrityksen jälkeen ”hengen sisar” vie Hilman mukanaan Pelastusarmeijan turvakotiin. Turvakodin uskonnollisesti syyllistävä ilmapiiri sotii Hilman henkilökohtaista uskoa vastaan ja sovittamaton ristiriita tuhoaa Hilman yksilöllisen identiteetin. Vapahdusta ei tule ja Hilma jakaa saman maaseudulta kaupunkiin siirtyvän köyhälistötytön kohtalon kuin Leeni.

Vaikka Tihlä toimi aktiivisesti työläisnaisliikkeessä ja työläislasten Ihanne-liitossa, ei hänellä ollut kovin näkyvää asemaa työväenliikkeessä. Tihlän tuotannossa maalaisköyhälistöä edustavat henkilöt eivät ole luokkatietoisia, aktiivisia sankareita, jollaisia esiintyy esimerkiksi Hilja Pärssisen runoudessa. Tihlän tuotannon piirteet saattavatkin osaltaan selittää hänen kirjojensa saaman suhteellisen neutraalin vastaanoton työväenliikkeen lehdissä (ks. Roininen 1993, 318). Palmgren (1965, 116–117) jopa tuomitsee Tihlän ”sosialistisen luokkataistelun kerettiläiseksi”, sillä Tihlä julkaisi kaunokirjalliset teoksensa porvarillisten kustannusyhtiöiden kautta.

Leeni sai *Työmies*-lehdessä tunnustusta köyhälistöaihepiiristään, mutta kirjailijan omia mietelmiä kuvausten välissä arvostelija piti ”jokapäiväisenä ja

helppohintaisena”. Hilja Pärssinen puolusti Tihlän *Metsäkyliltä* -kokoelmaa vastalauseena teoksen Helsingin sanomissa saamalle nihkeälle arvostelulle. Helsingin sanomien arvostelija piti Tihlän kansan kuvausta kuluneena aiheena, johon Pärssinen vastasi, ettei aihe tee kirjaa hyväksi tai huonoksi vaan tapa miten se esitetään. Pärssisen mukaan erityisesti pääkertomus ”Kulkurin” orvon kerjäläistyön sielunliikkeet on kuvattu erityisen mestarillisesti. Kertomuskokoelma *Kuopus* sai hyvän arvosteluvastaanoton niin porvarillisissa kuin työväenlehdissäkin samoin kuin Tihlän seuraavat teokset *Jumalan lapsia* ja *Hilma – elämän satua*. Miina Sillanpää kirjoitti Tihlän paljastavan *Hilmassa* nykyaikaisen pelastusjärjestelmän tekopyhyden ja pelastussisarten menettelyn, jonka tarkoituksena on ”väkipakolla saada pelastetut tunnustamaan syntinsä ja kääntymään uskovaisiksi”. Sillanpää jatkaa arviossaan *Hilman* olevan ”käsittelyä aikamme polttavasta ”prostituutionikysymyksestä”: *Kirjailija näyttää miten helposti mitä paraimmilla edellytyksillä varustettu, mitä rehellisin ja oikeudentuntoisin tyttö voi joutua siihen ammottavaan kuiluun, jonka nykyinen yhteiskuntajärjestelmä on valmistanut. Yhteiskunta ei huolehdi kasvatuksesta, ei opetuksesta, se vaan rankaisee.* (Työläisnainen 1: 1910 ja 49: 1913, 381–382, ks. myös Roininen 1993, 318–319.)

2. REALISMI, NATURALISMI JA MODERNIN MURROS

Tässä luvussa kartoitan realistisen ja naturalistisen kirjallisuuden rajanvetoa suomalaisessa kirjallisuushistoriassa ja esitän, miten Tihlän teokset kytkeytyvät osaksi sitä vuosisadan vaihteen realismin ja naturalismin kaunokirjallista traditiota, joka heijasti muuttuvaa ja modernisoituvaa yhteiskunnallista todellisuutta.

Kirjallisuuden nykytutkimus kyseenalaistaa vanhempien kirjallisuushistorioiden tiukat periodijaot ja uudemmassa tutkimuksessa naturalismi nähdään realismista erillään olevan periodimäärittelyn sijaan realistisen kirjallisuuden alaisuuteen asettuvana maailmankatsomuksellisenä lajina. Naturalismi lajimallina on hedelmällinen ja antoisa lähtökohta myös omassa tutkimuksessani. Tihlän teokset kommentoivat päähenkilönaisten kirjallisten hahmojen kautta muuttuvaa aikalaistodellisuutta: nykyaikaistuvaa, kapitalistista suomalaista luokkayhteiskuntaa, missä modernin yksilön asema problematisoituu.

Näkökulmani tulkita Tihlän teoksia naturalistisista lähtökohdista käsin syventää mielestäni Tihlän teosten yhteiskuntakriittistä sanomaa. Teosten maailmoissa yksilö tuhoutuu ympäröivien olosuhteiden determinoimana ja Leenin ja Hilman traagiset kohtalot nostavat esiin kysymyksen köyhälistönäisen mahdollisuuksista 1900-luvun vaihteen yhteiskunnallisessa murroksessa.

2.1 Realismin aikakausi suomalaisessa kirjallisuudessa

Suomen kirjallisuushistoriassa realistisen kirjallisuuden kulta-aika ajoitetaan 1880-luvulta vuosisadan loppuun, jolloin realismi sai rinnalleen muita virtauksia. Tihlän teokset *Leeni* ja *Hilma* ilmestyivät 1900-luvun alkupuolelle, aikakautena, jota kirjallisuushistorioissa ei perinteisesti määritellä realistisen kirjallisuuden tunnusten alle. Lappalainen (2000, 11) esittääkin kysymyksen siitä, milloin realismi periodina loppujen lopuksi alkaa ja milloin se päättyy. Ehkä realismia ei edes ole mielekästä nähdä tarkkarajaisena periodina. Myös Riikka Rossi (2009, 39) on huomauttanut, miten periodimääritelmät ovat kirjallisuushistoriallisesti harhaanjohtavia, sillä aikakaudet ovat harvoin vain yhden suunnan läpituksia. 1800-luvun loppu ei ollut vain realismin ja naturalismin valtakautta vaan myös esimerkiksi symbolismin ja dekadenssin aikaa. Tutkimuksessani osoitan, miten Tihlän teokset asettuvat 1800-luvun lopun realistisen ja naturalistisen kirjallisuuden jatkumoon ja teosten voi tulkita edustavan naispäähenkilöhahmojensa kautta naturalismin deterministisesti määrittyvää maailmankuvaa.

Realismin nousu kirjallisuudessa liitetään nykyaikaistumiskehitykseen ja sen mukana tuomiin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin muutoksiin. Maallistuminen kiihtyi 1800-luvun loppupuolella, mikä merkitsi tietoisuuden voimistumista. Ranskalaisen sosiologi Auguste Comten positivistinen tietoteoria korosti mitattavissa olevan ja varman tiedon ihannetta ja luonnontieteiden esikuvallisuutta tiedonhankinnassa. Samoin Darwinin opit mursivat aikaisempaa kristillistä maailmankuvaa. Darwinin evoluutioteoria ja muut luonnontieteelliset löydöt muuttivat länsimaisen käsityksen ihmisen alkuperästä ja olemuksesta. Luonnontieteiden esikuvallisuus heijastui myös humanistisiin tieteisiin ja ns. positivistinen historia korosti sitä, että ilmiöitä oli tarkasteltava niiden synty-ympäristöstä lähtien. Hippolyte Taine näki taiteen miljöön, rodun ja ajankohdan tuotteena ja positivistisen historismin teoriat vaikuttivat myös kirjallisuuteen. (Lappalainen 2000, 20–22.)

Positivismin lisäksi toinen 1800-luvun lopun merkittävä aatesuunta oli liberalismi ja John Stuart Millin kirjoitukset sukupuolten välisestä tasa-arvosta ja naisten alisteisesta asemasta vaikuttivat niin naisliikkeissä kuin kaunokirjallisuudessa. Keskeiseksi kuvattavaksi nousi nainen ja realistien tuotannossa vaadittiin naisille samoja oikeuksia kuin miehille. (ks. esim. Lappalainen 1999, 8–10). Liberalismin vapauden vaatimuksen myötä modernisaatioon liittyvään yksilöitymisprosessiin saattoivat vähitellen ottaa osaa myös naiset, työläiset ja maalaisväestö. Liberalistinen vapaa taloudellinen kilpailu ja teollisuuskapitalismi yhdessä kiihkeän kaupungistumisen kanssa vaikuttivat kuitenkin siihen, että kaupunkeihin syntyi köyhälistöjoukko ja aiemmin staattinen maaseutu joutui liikkeeseen. Kirjallisuus pyrki omalta osaltaan jäsentämään nopeasti muuttuvaa todellisuutta ja kirjailijan oli pyrittävä kuvaamaan häntä ympäröivää todellisuutta mahdollisimman totuudenmukaisesti. Kirjailija oli ulkopuolinen tarkkailija, joka havainnoi teoksissaan todellisuutta käsittelemällä henkilöhahmojen suhdetta yhteiskuntaan ja sen ilmiöihin. Historialliset aiheet saivat väistyä objektiiviseen kuvaustavan tieltä. (Lappalainen 2000, 22–24.)

Suomalaisessa 1800-luvun lopun kirjallisuudessa ympäröivä yhteiskunnallinen tilanne antoi aihetta varsin pessimistisille ja deterministisille tulkinnoille taiteessa. Toisaalta taiteen tehtäväksi koettiin epäkohtien paljastaminen, joka johtaisi kyseisten epäkohtien poistamiseen. Päivi Lappalainen (2000, 33) on esittänyt, miten monien realistiemme teosten taustalla on selvästi naturalistinen determinismi, jonka mukaan ympäristö ja perimä määrittävät ihmisen elämää yksilön kykenemättä paljoakaan vaikuttamaan omilla teoillaan tuohon ennalta määrättyyn suuntaan. Lappalainen toteaaakin, että suomalaiselle realistiselle henkilökuvaukselle ominainen passiivisuus ja kehityksen negatiivisuus ovat tulkittavissa naturalistisista lähtökohdista käsin.

Työläiskirjallisuutta koskevassa tutkimuksessa on korostunut sen yhteys ennen kaikkea yhteiskunnalliseen realismiin. Muun muassa Pertti Karkama (1998, 73) on esittänyt suoraviivaisesti, miten yhteiskunnallinen realismi oli työläiskirjallisuuden hallitseva suunta. Elsi Hyttinen (2012, 63) kirjoittaa, miten yhteiskunnallisen realismin ajatukseen sitoutunut tutkimus ei ole halunnut käsitellä kirjailijoita, jotka mursivat marxilaisen kirjallisuuden estetiikkaa tuotannossaan, ja jotka silti hyväksyttiin työläiskirjailijoiksi. Hyttinen tuokin esille, miten esimerkiksi työväenliikkeen kirjailija Elvira Willmanin näytelmissä on yhteyksiä sekä realismiin että naturalismiin. Hyttisen mukaan Willmanin tuotannossa on ratkeamaton ristiriita determinismin ja muutoksen välillä eikä niiden nimeäminen ohjelmarealistisiksi ole mahdollista. Hyttinen kutsuu

Willmanin näytelmiä kumouksellisuuden poetiikaksi, joka merkitsee sijoittumista yhtä aikaa useampaan kirjalliseen traditioon, joiden ideologiset viestit ja sitoumukset ovat keskenään ristiriidassa. Oman tutkimukseni näkökulma on yhteneväinen Hyttisen näkemyksen kanssa. Tihlän teokset on kirjoitettu naturalistisen determinismin hengessä; Leenin ja Hilman elämänselityksessä sosiaaliset lait ja epätasa-arvoinen ja hierarkkinen yhteiskuntajärjestelmä vaikuttavat determinoivasti heidän yksilönvapauteensa ja mahdollisuuteen muuttaa heitä ympäröiviä olosuhteita.

2.1.1 Naturalismin deterministinen poetiikka

Perioditerminä naturalismi ajoitetaan realismin jälkeiseksi, noin vuosiin 1870–1900 ajoittuvaksi koulukunnaksi. Naturalismi syntyi Ranskassa ja se levisi muualle Eurooppaan ja Amerikkaan tavoittaen myös Suomen kaltaiset nuoret kansalliset kulttuurit kansainvälistymiselle otollisissa olosuhteissa. Naturalistisen kirjallisuuden nousu liittyi nopeasti muuttuvaan aikalaistodellisuuteen, globaaliin nykyaikaistumiskehitykseen ja länsimaille yhteiseen uuteen ihmiskuvaan (Rossi 2009, 10, 34.)

Naturalismin käsitteen teki tunnetuksi ranskalainen Émile Zola (1840–1902) kirjoituksessaan ”Kokeellinen romaani” (”Le roman expérimental”, 1880). Kokeellisen romaanin tavoitteena oli selvittää ympäristön ja yksilön välistä determinismia eli syy-seuraussuhdetta. Determinismiopin mukaisesti ympäröivä yhteiskunta ja elinolosuhteet vaikuttavat determinoivasti yksilöön, joka naturalistisessa kirjallisuudessa ajautuu tuhoon. Zola esitti, miten kirjailija suorittaa ”tieteellisen kokeen”, panee kirjan henkilöt liikkeelle tiettyyn tarinaan näyttääkseen tosiasioiden perättäisyyden sellaisena kuin tutkimuksessa olevien ilmiöiden determinismi vaatii. (Rossi 2009, 34–35.) Zola ja aikalaikirjailijat paljastivat teoksissaan yhteiskunnan raadollisen puolen ja teoksissa toteutui determinismin mukainen ajatus ihmisen kyvyttömyydestä hallita tahtoaan ja omaa elämäänsä (Rossi 2009, 10). Kuitenkin, kuten Rossi (2008, 34–35) kirjoittaa, Zolan provokatorinen teoria ja itse naturalistiset teokset ovat kaksi eri asiaa eivätkä ne kuvaa Zolan omiakaan teoksia. Kertomuksessahan tarinan ”tulos” eli romaanin ratkaisu on aina kirjailijan hallinnan alainen.

Naturalismin poetiikassa illuusioiden murtuminen kuvastaa naturalismin suhdetta aikaisempaan romantiikan ajan kirjallisuuteen. Naturalismissa kuvataan romanttisen kirjallisuuden idyllin sijaan haaveiden kääntöpuolta, Zolan sanoin ”la vie

telle qu'elle est”, elämää sellaisena kuin se on. Zolan mukaan viihteellisen romanttisen kirjallisuuden ihmiskuva on valheellinen. Kun naturalismi 1880-luvulla saapui Suomeen, toivat Juhani Aho ja Minna Canth kirjoituksissaan esille, miten realistisen kirjailijan tuli keskittyä elämän varjopuoliin ”romantiikan pilventakaisten haaveiden” sijaan. (Rossi 2011, 20.9.11.)

Naturalismin determinismioppi painottuu eri tavoin kirjailijakohtaisesti. Esimerkiksi Zolan *Les Rougon-Macquart* (1871–1893) romaanisarjassa korostuu suvussa kulkeutuva perinnöllinen rappio, joka naishenkilöhahmoissa toteutuu ennaltamääräävästi *Ansan* (1879) päähenkilön, pesijä Gervaisen kohtalossa. Samoin Gervaisen tyttären Nanan kohtalo *Nanassa* (1880) toistaa Gervaisen tavoin perinnöllistä rappiota. Äitinsä lailla Nana kulkee kohti vääjäämätöntä tuhoutumista ja kuolee romaanin lopussa. Teuvo Pakkalan *Elsassa* (1894) perinnöllisen rapping sijaan ympäristö ja yhteiskunta toimivat keskeisenä determinaaation dynamona. Suomalaisessa naturalismissa, Pakkalan *Elsan* lisäksi esimerkiksi Juhani Ahon *Papin tyttäressä* (1885) ja *Papin rouvassa* (1893), korostuukin yhteiskunnallinen vaikutus sekä ”sosiaalinen perimä”. Elsa ja *Papin rouvan* Elli ovat perineet äitinsä alistuvan luonteen, joka koituu heidän kohtaloksi myöhemmässä elämässä. (Rossi 2011, 18.10.11.)

Kuten *Elsan* ja *Ellin* elämäntarinoissa, myöskään Leenin ja Hilman kohdalla ei ole kyse zolalaisesta ajatuksesta sukupolvelta toiselle periytyvästä rappiosta. Leeni kyllä saa kantaakseen äitinsä kevytkenkäisen maineen, mutta *Leenissä* ajatus kohtalokkaasta verenperimästä äidiltä tyttärelle jää kyläläisten ennakkoluulojen tasolle. Myös *Hilmassa* korostuu ennen kaikkea olosuhteiden vaikutus Hilman elämäkulussa. Hilma yrittää toteuttaa elämässään äidiltä oppimaansa tolstoilaista lähimmäisenrakkautta, mutta ympäröivässä yhteiskunnassa hyvä ei kohtaa hyvää. Leenin ja Hilman kohdalla sukupolvelta toiselle siirtyvä perimä on köyhyyden ja huono-osaisuuden taakkaa. Köyhyystutkimuksessa käytetty termi köyhyyden perinnöstä (ks. esim. Stark 2011) soveltuu mielestäni hyvin Tihlän teoksiin. On kyse siitä, miten huono-osaisuus ei liity geneettiseen perimään vaan omiin mahdollisuuksiin ja valinnan vapauteen elämässä. Leenin ja Hilman mahdollisuudet toimia ja tehdä valintoja yhteiskunnassa määrittyvät heidän luokkataustastaan käsin. Leeni ja Hilma ovat alistettuja ”alaluokkaan” liittyviin elinehtoihin ja Tihlän teokset kiinnittävät huomiota niihin sosiaalisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin, jotka eriarvoistavat yksilöitä.

2.1.2 Naturalismin merkitys suomalaisessa realismissa

Suomalainen realismi yhdistetään tyypillisesti 1880-luvulla nousseiden kirjailijoiden kuten Minna Canthin ja Juhani Ahon teoksiin. Suomalaisissa kirjallisuushistorioissa naturalismi on nähty pitkään pelkkänä realistisen kirjallisuuden sivujuonteena ja ääri-ilmiönä. Pohjoismaisessa tutkimuksessa on haluttu korostaa pohjoismaisen realismin optimistisuutta ja omaperäisyyttä, jolla ei ollut mitään yhteyttä rappiota kuvaavan ranskalaisen naturalismin kanssa. Tanskalaisen kirjallisuuskriitikko Georg Brandesin näkemykset energisestä pohjoismaisesta realismista miellyttivät Suomessa erityisesti fennomaanikriitikoita. Brandesille Zola oli punainen vaate, pelkkä kurjuudella ja dekadenssilla mässäilevä kirjailija, kun taas pohjoismaiset realistit edustivat Brandesille moraalisia ja idealistisia kirjailijoita. (Rossi 2009, 48–51, Lappalainen 2000,15.)

Pohjoismainen naturalismi erottui ranskalaisesta yhteiskunnalliselta kuvaukseltaan. Kansan ja sivistyneistön välisen suhteen pohtiminen on pohjoismaissa korostetumpaa ja se liittyy Suomessa ajankohtaiseen kysymykseen säätyjen välisistä suhteista. Suomessa kansa rahvaana oli kansakunnan symboli, jota sivistyneistö tarvitsi kansakunnan kehittämiseen. Pohjoismaisessa naturalismissa yläluokka kuvataan uhkana alemmalle luokalle, ja tämä osoitetaan konkreettisimmin romaanihenkilöiden välisissä suhteissa. Yläluokkaisen miehen viettelemäksi joutuva työläistyttö onkin pohjoismaisen naturalismin tyypillinen aihe. (Rossi 2009, 67–68.)

Kuten kotimaassaan Ranskassa ja muualla Euroopassa, myös Suomessa ranskalainen naturalismi sai 1880-luvun alussa skandaalikirjallisuuden leiman. 1880-luvulle tultaessa Suomi oli juuri vakiinnuttanut asemansa Venäjän autonomisena suurruhtinaskuntana. Samaan aikaan sortovuosiin kulminoituva Venäjän yhtenäistämispolitiikka uhkasi rakenteilla olevaa, suomalaista kansallista identiteettiä. Kulttuurisella kentällä käytiin kieliriitoja suomen- ja ruotsinmielisten välillä ja suomenmieliset kriitikot ja poliitikot vetivät kirjallisuuden osaksi kansallista politiikkaa. Fennomaanien toiveena oli, että kirjailijat osallistuisivat positiivista suomalaista kuvaa rakentavan kansalliskirjallisuuden synnyttämiseen. Snellmannin ohjelman mukaisesti kansallishengen herääminen edellytti suomen kielellä kirjoitettua kirjallisuutta. Runeberg oli runoissaan luonut arkkityypin nöyrästä, ahkerasta ja sivistyneistölle lojaalista talonpojasta samoin kuin kuvan naisesta kodin hengettärenä. Runebergin kansalliskirjallisuuden ohjelmaan sopivan tuotannon kieli oli kuitenkin väärä. 1880-luvulla syntyi ensimmäinen suomeksi kirjoitettava kirjailijasukupolvi, mutta se petti

suomalaisuusliikkeen toiveet kuvatessaan kansallisen sankarikertomusten sijaan rappiota, sairauksia, kuolemaa ja yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Pettymystä suomalaiseen moderniin elämään kuvannut naturalismi ei siten millään tavoin täyttänyt kansallisen kirjallisuuspolitiikan ohjelmaa. (Rossi 2009, 11–13.)

Realismi on nähty suomalaisen kirjallisuuden suurena linjana, johon on sisältynyt rutkasti eettistä ja yhteiskunnallista ihanteellisuutta. Naturalismi häiritsee 1800-luvun realistista jatkumoa, sillä realismin ja naturalismin ihmiskäsitys poikkeavat jyrkästi toisistaan. Realistinen näkemys on toiveikas suhteessa ihmisen mahdollisuuksiin maailmassa. Ympäristö ja perimä kyllä määrittävät realismissakin ihmisen suhdetta yhteiskuntaan ja kanssaihmiisiin, mutta tuomalla esiin ympäristöön liittyvät epäkohdat, on niitä mahdollista muuttaa. Naturalismin deterministisessä näkemyksessä muutoksen mahdollisuutta ei ole. (Lappalainen 2000, 16.) Tihlän romaaneissa Leeni ja Hilma yrittävät vaikuttaa omiin mahdollisuuksiinsa elämässä. Heissä molemmissa on köyhistä lähtökohdistaan huolimatta omanarvontunnetta, he eivät esimerkiksi suostu alistumaan prostituoiduiksi. Leenin ja Hilman tie kulkee kuitenkin kohti onnettomuutta ja kuolemaa ja sellaisina rakentavat naturalismin entrooppista, tuhon kuvastolle perustuvaa maailmankuvaa.

Realismin toiveikkaaseen maailmankatsomukseen liittyy keskeisenä empaattinen kansankuvaus vähäosaisia kohtaan. Naturalismin pessimismi, epäily ja sosiaalidarwinistinen elämäkampailu eivät sovi tällaiseen empaattiseen kansankuvaukseen. (Lappalainen 2000, 16.) *Leenissä* ja *Hilmassa* kertoja kohdistaa empatiansa köyhälistötyttöihin ja kertoja myös kommentoi ja puolustaa tyttöjen valintoja ympäröivässä yhteiskunnassa. Tihlän kerronnassa yhdistyvätkin sekä realistisen että naturalistisen kirjallisuuden kerrontakonventiot. ”Puhtaasti” realistisia tai naturalistia teoksia tuskin on olemassakaan. Itse Zolakaan ei toteuta teoksissaan objektiivisen kuvauksen ihannettaan. Zolan puolueellinen asennoituminen esimerkiksi ”aivottomaksi typeryukseksi” luonnehdittuun Nanaan on kaikkea muuta kuin neutraalin objektiivista. Kuten Minna Maijala (2008, 31) on todennut, käyttävät realismi ja naturalismi hyväkseen samaa repertuaaria, ja niiden ero on asteittainen, ei terävä ja absoluuttinen.

Tihlällä yhteiskuntakritiikki ja sivistyneistöön kohdistuva ironia on osoittelevaa molemmissa teoksissa. Yhteiskuntaluokkien välinen kuilu kuvataan mustavalkoisena ja ylittämättömänä eikä solidaarisuuteen perustuvaa kohtaamista tapahdu kuin näennäisesti pintatasolla. Esimerkiksi *Leenissä* Leenin palveluspaikan isäntä ja emäntä pohtivat

huolestuneena Leenin kohtaloa sen jälkeen kun Leeni ei suostu palaamaan takaisin maaseudulle menetettyään palvelijan paikkansa. Todellista kiinnostusta isäntäväellä ei kuitenkaan Leenin tulevaisuuden suhteen ole vaan he tyytyvät toteamaan, miten Leenin kaltaiset köyhälistötytöt ovat pohjimmiltaan siveettömiä ja hakeutuvat ikään kuin luonnostaan huonoille teille. Naturalismi ei realismin tavoin korostakaan kansan ja sivistyneistön kytkeytymistä toisiinsa tiiviiksi kollektiiviseksi kansakunnaksi (Lappalainen 2000, 16–17).

Realismin ja naturalismin välisen rajanvedon ongelmallisuus näkyy suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa ideologisten näkemysten lisäksi terminologian hämärärajaisuutena. Suomessa puhuttiin yleensä realismista ja naturalismilla viitattiin ääri-ilmiöihin, kuten Zolan teoksiin. Suomessa esimerkiksi Juhani Aho käytti termiä realismi, mutta tarkoitti sillä käytännössä naturalismia. Pohjoismaissa realismin ja naturalismin käsitteitä käytettiinkin väljästi tarkoittamaan samaa ilmiötä, totuudenmukaisuuteen pyrkivää ja toden illuusiota luovaa kuvausta, joka yhdistyi luonnontieteelliseen maailmankuvaan. (Rossi 2009, 48, 58.) Realismin ja naturalismin määrittelyissä Riikka Rossin (2009, 34) esittämä tiivistys kiteyttää hyvin realismin ja naturalismin rajanvetoa: ”Kaikki naturalismi on realismia, mutta kaikki realismi ei ole naturalismia”.

Minna Maijalan *Passion vallassa* (2008), Päivi Lappalaisen *Koti, kansa ja maailman tahraava lika* (2000) sekä Riikka Rossin väitöskirja *Le naturalisme finlandais* (2007) ja väitökseen pohjautuva teos *Särkyvä arki* (2009) edustavat tutkimuksia, joissa naturalistiset kysymyksenasettelut ovat keskeinen osa 1800-luvun lopun suomalaista kirjallisuutta ja kirjallisuusdialogia. Naturalismin vaihtelevia muotoja edustavat muun muassa Minna Canthin, Juhani Ahon, Kauppi-Heikin, Teuvo Pakkalan ja Ina Langen teokset. Myös Elvira Willmanin tutkija Elsi Hyttinen (2012) tulkitsee väitöskirjassaan Willmanin näytelmiä naturalistisen estetiikan valossa. Hyttinen (2012,78) kirjoittaa, miten Willmanin näytelmissä arkea ja elämisen ehtojen mahdottomuutta kuvataan läheltä, kaoottisena hajoamisen prosessina.

Zolan kokeellisen romaanin teoria sisälsi moraalisen tavoitteen yhteiskunnallisesta reformista. Rossi (2005, 110) kirjoittaa, miten suomalaisen realismin ”eettinen paatos” ja yhteiskunnallisen muutoksen vaatimus eivät lopulta ole kaukana Zolan periaatteista. Yhteiskunnan tutkiminen ei kuitenkaan poista sen ongelmia vaan naturalistinen näkemys yhteiskunnasta vääjäämättömien vaikutusten kenttänä vain ruokki naturalistista pessimismia.

2.1.3 Nykytutkimuksen näkökulma: naturalismi lajina

Olen tuonut esille, miten uudemmassa kirjallisuudentutkimuksessa naturalismi ymmärretään realistisen kirjallisuuden alaisena omana lajityyppinä. Tutkimuksellinen lähtökohta naturalismista maailmankatsomuksellisenä lajina on oman tutkimukseni kannalta relevantti. Tällöin ei ole kyse siitä, että suppeasti viitattaisiin perinteisesti kirjallisuuden lajeina pidettyihin romaaniin, draamaan tai runouteen, vaan naturalismin kaltaiset lajit ymmärretään laajemmin kulttuurisessa vuorovaikutuksessa syntyviksi kirjallisuuskäsityksiksi. Mihail Bahtinilta on lähtöisin ajatus kirjallisuuden lajeista tiedostamisen muotona. Kirjallisuuden lajit kehittyvät tietyn ihmiskuvan varaan ja muotoilevat oman käsityksensä kulttuurista ja yhteiskunnasta. (Rossi 2009, 18, 41–42, Bahtin 1990, 85, 234.) David Baguleyn (1990) kirjallisuuskäsitys painottaa sitä, miten naturalistinen teos hahmottaa tietyn maailmankatsomuksen kautta ajan yhteiskunnallista ja kulttuurista todellisuutta. Maailmankatsomuksellisenä lajina naturalismi merkitsee tietynlaista, biologiskorosteista ja darwinistissävytteistä tapaa nähdä maailma. *Leeni* ja *Hilma* ovat Baguleyn määritelmään perustuen teoksia, jotka ottavat osaa vuosisadan vaihteessa voimistuneeseen yhteiskunnalliseen keskusteluun naisen asemasta ja naiseen liitetystä sukupuolittuneista käsityksistä. Tihlällä naiskysymykseen liittyy keskeisesti myös kysymys yksilön yhteiskunnallisesta asemasta. *Leeni* ja *Hilma* ovat henkilöihahmoja, joiden mahdollisuuksia ei rajoita vain heidän sukupuolensa vaan ehkä vieläkin olennaisemmin heidän heikko yhteiskunnallinen asemansa.

Lajin käsite on käyttökelpoinen vertailevassa tutkimuksessa, sillä se auttaa hahmottamaan teosten välisiä yhtäläisyyksiä ja eroja. Alastair Fowler on esittänyt teoksessaan *Kinds of Literature* (1982 ks. myös Rossi 2009, 43–44) teorian siitä, miten lajit voidaan nähdä perheinä, joiden yksittäiset jäsenet ovat suhteessa toisiinsa eri tavoin. Lajin määritelmän lähtökohtana on kaltaisuus, jolloin teokset ryhmittyvät lajiksi sukulaisuuden ja yhteenkuuluvuuden perustella. Repertoaarilla Fowler tarkoittaa perheyhtäläisten piirteiden joukkoa, josta lajin teokset ”valikoivat” piirteitä. Laji on siis malli, jota yksittäiset teokset osin toteuttavat. Repertoariin kuuluvia piirteitä voivat olla esimerkiksi tyyli, tietynlainen henkilöihahmo, tapahtuma tai arvomaailma. Tutkimuksessani hyödynnän fowlerilaista komparatiivista lähestymistapaa. Pohdin sitä, minkälaisista dialogia Tihlän teokset käyvät muun aikakauden suomalaisen kirjallisuuden

kanssa. Tuon esille naturalistisista lähtökohdista käsin niitä yhtäläisyyksiä ja eroja, joita Tihlän teoksilla on mm. Minna Canthin, Juhani Ahon, Teuvo Pakkalan, Elvira Willmanin ja Kauppi-Heikin tuotantoon.

Naturalismi kuvaa yleistä yhteiskunnallista kehitystä yksilön, tavallisen ihmisen kautta, mikrohistoriallisesta näkökulmasta. Nykyaikaistumiskehityksen ja teollistumisen myötä arki globalisoitui ja alkoi hakea modernia muotoaan. Arjen kuvaus nousi keskiöön myös kirjallisuudessa ja naturalismin kuvaama ihminen joutuu taipumaan yhteiskunnan ja arkielämän ongelmien edessä. Rossin mukaan naturalismin harmaa arki on eräänlainen naturalismin maailmankatsomus ja se kietoutuu modernin kehykseen. Juuri arjen kytkeytyminen nykyaikaistumiskehitykseen selittää naturalismin arjen pessimistisen luonteen ja selviytymistaistelulle perustuva arki yhdistyy entrooppiseen hajoamisen ja tuhoutumisen kuvastoon. (Rossi 2009, 10, 116–117, 141, 150.)

Marxilaisen kirjallisuudentutkija Georg Lukácsin mukaan realismin onnistuneisuus perustuu syvällisesti käsitettyyn yhteiskunnallisen todellisuuden kuvaukseen ja henkilökuvauksen tyypillisyyteen. Lukácsin teoriassa tyypillinen henkilöahmo valaisee omalla persoonallaan jotakin yhteiskunnallisen kehityksen puolta. Lukács nostaa realistisen kirjallisuuden johtohahmoksi Balzacin. Lukácsin mukaan Balzac kuvaa kokonaisvaltaisesti yhteiskunnallista todellisuutta ja teoksissa luodaan yksittäisen henkilön tarinan kautta kriittinen kuva kapitalistisesta yhteiskunnasta. Lukácsin marxilaisessa realismikäsitelyssä tehdään selkeä rajanveto realistisen ja naturalistisen kirjallisuuden välillä. Zolan naturalismi on Lukácsin mukaan fragmentaarista ja keskimääräistä todellisuuden pintailemiöiden kopiointia, josta puuttuu historiallisten prosessien oivaltaminen. Lukácsin käsityksen mukaan naturalistinen kirjallisuus ei käsittele totuudenmukaisesti suuria historiallisia jaksoja ristiriitoinen, tuhoutuvine aineksineen tai uusinen ihmiskuvineen. Tähän kelpaa vain tyypillisyyteen perustuva suuri realismi. (Lukács 1978, 17, 70, 123.) Rossi (2009, 135–136) esittää, miten naturalismiin penseästi suhtautuneen Lukácsin ajatus henkilöahmosta yhteiskunnallisena tyyppinä ei kuitenkaan katoa naturalismissaakaan. Naturalistinen teos kuvaa henkilöahmon kautta yleistä yhteiskunnallista kehitystä. Myös *Leenin* ja *Hilman* maalaisköyhälistöstä kaupunkiin siirtyvien päähenkilöahmojen voi tulkita edustavana ”aikalaiskohtaloa” yhteiskunnan modernisoitumisprosessissa. Tihlän teoksissa yhteiskunnan muutosta kuvataan työväenluokkaisen naisen tarinassa. Porvarillisen kilpailun ja yksilöllisyyttä korostavan aatemaailman nurjat puolet konkretisoituvat Tihlän teoksissa juuri kaupungissa. Perinteinen yhtenäiskulttuuri on väistynyt

yksilöllisyyden ja oman edun ajamisen aatteen tieltä ja materialistiset ulkoiset symbolit määräävät ihmisen arvon. Mitä tapahtuu köyhälle maalaistytölle maailmankuvan muutoksen rattaissa?

2.2 Kirjallisuus modernisoituvassa suomalaisessa yhteiskunnassa

Pääkaupungin kasvu ja sen mukana tuomat niin aineelliset kuin moraalisetkin epäkohdat heijastuivat 1900-luvun alun kaunokirjallisuudessa. Kuten todettua, merkitsi modernisaatiokehitys eräänlaista maailmankuvallista illuusioiden murtumista, joka vaikutti naturalistiseen kirjallisuuteen. Darwinilaiset ja tainelaiset teoriat ihmisen eläimellisestä alkuperästä sekä ympäristön, perimän ja viettien vaikutuksesta elämässä mursivat kuvaa ihmisestä luomakunnan kruununa (Rossi 2009, 123). Pertti Karkama kirjoittaa teoksessa *Kirjallisuus ja nykyaika* (1994, 86), miten 1800-luvun lopulla kansallisvaltion rakentamisen rinnalle nousi haasteita, jotka olivat yhteydessä modernisaation taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin prosesseihin. Suomesta oli kehkeytymässä kapitalistinen teollisuus- ja luokkayhteiskunta. Uudelle kirjallisuudelle oli tyypillistä se, että yksilöityminen esitetään konkreettisesti suhteessa yhteiskunnalliseen muutokseen ja sen mukanaan tuomiin muutoksiin sosiaalisissa suhteissa ja elämäntavoissa.

Yhteiskunnallisesti kriittisissä romaaneissa ilmenevät nykyajan haasteet olivat luonteeltaan elämäkerrallisia. Romaanit kertovat useimmiten elämäkerran yksilöstä, joka irtoaa entisiltä juuriltaan ja joutuu etsimään itselleen aseman ja identiteetin uudessa, muuttuvassa maailmassa. (Karkama 1994, 104.) Tihlän romaanien päähenkilöiden elämänkulun voikin tulkita liittyvän yhteiskunnan muutokseen; teoksissa Leenin ja Hilman siirtyminen kaupunkiin laukaisee yksilöön ja tämän identiteettiin liittyvän problematiikan. Leeni ja Hilma etsivät paikkaansa modernissa yhteiskunnassa ja köyhinä sekä maalaistaustaisina naisina Leenin ja Hilman etsintä saa traagisia muotoja. Tihlän teoksissa maaseutu edustaa ”vanhaa maailmaa”, kristinuskoon perustuvaa tiukkaan napitettua maailmankatsomusta. Agraarissa ympäristössä yksilö syntyy osaksi yhteisöä, missä hänellä on oma paikkansa ja tehtävänsä. Kaupunki asettuu *Leenissä* ja *Hilmassa* maaseudun vastakohdaksi, moderniksi tilaksi, joka korostaa yksilön individualistisuutta.

Sitä, miltä moderni näytti suomalaisen kirjallisuuden yhteydessä 1800-luvun lopun viimeisillä vuosikymmenillä, on tutkinut muun muassa Päivi Lappalainen (2000).

Nyky aikaistumisprosessi ja kirjallisuuden suhde modernisaatioon ovat olleet keskeisiä näkökulmia viimeaikaisessa suomalaisessa kirjallisuushistoriallisessa tutkimuksessa niin laajoina linjauksina kuin lajiin keskittyvässä tutkimuksessa. Lappalaisen mukaan erilaiset kirjallisuuden virtaukset olleet 1700-luvun lopulta lähtien kukin omalla tavallaan modernisoitumiseen kohdistuneita reaktioita ja samalla erityisiä yrityksiä hahmottaa omaa aikaansa. Lappalainen kiinnittää huomioita erityisesti ns. kulttuurin feminisoitumiseen, jolla hän viittaa muun muassa siihen eri sukupuolten välisen olemuksellisen erilaisuuden korostamiseen, joka näkyy 1800-luvun lopun keskusteluissa. Erityisesti prostituoidusta ja hänen ruumiistaan tuli modernisaation traagisen muodon allegoria ja nainen sai ylipäänsä edustaa nykyaikaistumiseen liittyviä uusia ilmiöitä kuten hämmentävää ja kiehtovaa modernia suurkaupunkia. (Lappalainen 2000, 7-9.)

Leenissä ja Hilmassa prostituutio ja moderni kaupunki yhdistyvät kiinteästi toisiinsa. Kaupungin tuhoava luonne esiintyy jo *Leenin* alussa. Harva kyläläisistä on käynyt omaa pitäjää pidemmällä ja he ketkä ovat, ovat sinne myös jääneet:

Maailman kulkijan maine ei ketään viehättänyt, sillä se oli samea, kuin portto tai varas. Se tuli siitä, että harva enää maailmalla pysyy samana vaatimattomana, yksinkertaisena ja siveänä ihmisenä, jollaisena omaisten kesken oli pakko pysyä. Yleinen usko olikin, että oman kylän ulkopuolella olivat viettelykset ja kadotuksen paulat. (L, 15.)

Näin kaupunki vertautuu porttoon, naisen itseyden ja minuuden pelottavaksi heijastumaksi. Kaupunki, maailma oman elinpiirin ulkopuolella, näyttäytyy kyläläisille vaarallisena ja uhkaavana paikkana ja sinne lähtenyttä karsastetaan. Leena-muori maalaa Leenin eteen kuvan kaupungista paheellisena, maalaistytön tuhoavana paikkana:

Ja se kaupunki, se vasta on Jumalan hengen tappolahti. Siellä se äitisikin turmeltui. Sekin aina tutierasi kaupungista. Tuo kirottu ruunankummi sen semmoiseen vimmaan sai. (L, 55.)

Nainen ja naiseus heijastivat modernisaation mukanaan tuomia pelkoja ja ahdistuksia. Nainen ei kuitenkaan kytkeytynyt vain negatiivisiin mielikuviin, vaan hahmo saattoi toimia myös positiivisessa tehtävässä yhdistyen modernin maailman lupauksellisuuteen. (Lappalainen 2000, 9.) Leenin ja Hilman kohtaloiden kuvauksessa kaupunki näyttäytyy nimenomaan tuhoavana elementtinä. Leenille ja Hilmalle muutto kaupunkiin edustaa toivetta paremmasta elämästä. Edessä on kuitenkin haaveiden romahdus ja sen

todellisuuden kohtaaminen, joka köyhälle maalaistytölle on kaupungissa tarjolla.

Vuosisadan vaihteen kirjallisuudessa esiintyi näkemys, jonka mukaan kaupunkilainen elämänmuoto jalostaa ja hienostaa yläluokan ihmisen. Kaupunkikulttuurin katsottiin säätelevän ja hillitsevän sivistyneistön tiedostamattomia viettejä ja vaistoja mutta alemman luokan edustajalle kaupunkimiljöötä pidettiin vaarallisena. Maalaisympäristön ajateltiin pitävän alaluokkaan kuuluvan yksilön vietit aisoissa. Kaupungin väljemmän normiston vaikutuksen alaisena maaseudulta kotoisin olevan yksilön vietit vapautuisivat tuhoisin seurauksin. (Molarius 1998, 110–111.)

Tihlän teoksissa maaseudun kyläyhteisö on hanakka tuomitsemaan tyttöjen lähdön kaupunkiin. Siirtymä maaseudulta moderniin suurkaupunkiin nähdään turmiollisena viattomalle maalaistytölle. Kaupunkiin muuttaneen maalaistytön kohtalona nähdään helposti kunnian menetys ja se liittyy naisen seksuaalisuuteen. Näkemys pohjautui aikakauden yhteiskunnalliseen todellisuuteen. Kouluttamattoman, köyhän maalaistytön vaihtoehdot saada kaupungissa hyvin palkattua ja kunniallista työtä olivat suppeat ja pahimmassa tapauksessa tyttö ajautuu prostituutioon.

2.3 Kaksinkertaisesti alistettu köyhälistönainen – Työläiskirjallisuus realismin ja naturalismin kirjallisessa traditiossa

Työväenliike ja sen myötä työväen oma kirjallinen instituutio kehittyi nopeasti 1800-luvun lopulta lähtien ja sen myötä työläisille avautui reitti julkisuuteen. Kyse ei kuitenkaan ollut mistään taustaltaan yhtenäisestä kirjoittajaryhmästä tai autenttisen työläiskokemuksen ilmaisemisesta vaan työväenliikkeen kirjallisuus merkitsi toisin kirjoittamista suhteessa porvarilliseksi miellettyyn kirjallisuuteen. Työväenliikkeen kirjallisuuden kuvaukset työväen kurjista oloista pohjautuivat todellisuuteen ja kuvausten kautta kirjailijat ottivat poliittisesti kantaa vallitseviin yhteiskunnallisiin epäkohtiin. Kirjallisuuden keinoin osoitettujen epäkohtien tarkoituksena oli herättää tekemään kyseisille epäkohdille jotakin. (Launis 2009, 73–77, Hyttinen 2006, 5.)

Työväenliikkeen kirjallisuuskäsityksen keskeinen sisältöesteettinen elementti, joka yhdisti työväenkirjailijoita, oli vaatimus kaunokirjallisuuden yhteiskunnallisesta sisällöstä. Oman aikakauden todellisuutta kuvaavalta kirjallisuudelta edellytettiin yhteiskunnallisia aihepiirejä, kannanottoja yhteiskunnassa vallitsevasta epätasa-arvosta sekä puolen valintaa työväenluokan ja hallitsevien luokkien välisessä taistelussa. (Roininen 1993, 403.)

Työväenluokan itsenäisellä kulttuuritoiminnalla oli takanaan 1800-luvulla tapahtuneet muutokset suomalaisessa yhteiskunnassa. Maaseudun lisääntyneen liikaväestön ja alkavan teollistumisen seurauksena sosiaaliset ristiriidat kärjistyivät ja ns. työväenkysymyksestä tuli vaikeasti ratkaistava yhteiskunnallinen ongelma. Työväestön henkisellä kulttuurilla on ollut edelläkävijöinä 1700- ja 1800 -luvun vaihteen köyhälistörunoilijoissa. Työväenliikkeen kulttuurin nouseminen omaleimaiseksi joukkoilmiöksi ajoittuu kuitenkin 1800-luvun loppuun, jolloin marxilais-sosialistiset opit levisivät Suomeen, itsenäinen työväenpuolue syntyi ja työväenliike saavutti suurlakkovuosina 1905–06 joukkoliikkeen luonteen. (Palmgren 1982, 560, Roininen 1993, 2.)

Raoul Palmgrenin (1966, 359) mukaan työläiskirjallisuuden ja työväenliikkeen kirjallisuuden välinen ero on kirjailijakohtainen. Palmgrenin mukaan työläiskirjailijat ovat syntyperältään työläisiä erotuksena työväenliikkeen kirjailijoista, jotka tulevat muista luokista, mutta ovat ideologisesti työväenliikkeeseen sitoutuneita. Työläiskirjallisuus ja työväenliikkeen kirjallisuus termien esiintyminen synonyymisina ei ole kuitenkaan tavatonta ja se voi olla myös tietoinen valinta, kuten käy ilmi Elsi Hyttisen (2012) Elvira Willmanin työläiskirjailijuuden aseman rakentumista tutkivassa väitöskirjassa. Hyttinen tuo esille, miten palmgrenilainen tutkimustraditio edustaa näkemystä, joka näkee jonkin ryhmän asemansa takia kuvaavan itseään autenttisemmin tai oikeammin kuin jonkin toisen. Hyttinen (2012, 29) viittaa myös Aimo Roiniseen, joka käyttää *Suomen kirjallisuushistoriassa* (1999) työläiskirjallisuuden ja työväenliikkeen kirjallisuuden määritelmiä riippumatta siitä, onko kirjailija työläiskotitai köyhälistötaustainen vai ideologisesti työväenliikkeeseen sitoutunut. Oman tutkimukseni näkökulma on yhteneväinen Hyttisen ja Roinisen näkemyksen kanssa työläiskirjallisuuden ja työväenliikkeen kirjallisuuden määritelmässä. Tihlän kohdalla ”puhtaan” työläiskirjailijuuden pohtiminen ei ole tutkimukseni kannalta relevanttia. Määrittelen Tihlän sekä työläis- että työväenliikkeen kirjailijaksi. Käsitykseni perustan sille, että Tihlä kirjoitti köyhälistöstä ja hänen aatemaailmansa oli sosialistinen. *Leeni* ja *Hilma* ovat teoksia, joissa Tihlän työväenliikeaktiivisuus ei tule korostetusti esille. Leeni ja Hilma eivät ole poliittisesti tiedostavia tai radikaaleja ”aatteen lapsia”, jollaisia esiintyy esimerkiksi Hilja Pärssisen runoissa. Tihlän teoksissa toteutuva porvarillisen maailmankatsomuksen kyseenalaistaminen ja äänen antaminen työläisnaiselle ovat kuitenkin mielestäni kyllin painavia syitä kutsua Tihlää sekä työläis- että

työväenliikkeen kirjailijaksi.

Sivistyneistötaustaisia ja yliopistossa opiskelleita työväenliikkeen kirjailijoita Palmgren kutsuu käännynnäisiksi, jollaiseksi voi lukea esimerkiksi kaupunkikeskiluokasta tulleen ja akateemisia opintoja suorittaneen Elvira Willmanin. Tihlä oli talonpoikaistaustainen ja työskennellyt palvelijattarena, mutta aikuisiässä hän eli myös porvarisrouvana (Palmgren, 1965, 116–117 & 1966 I, 213, 227–228.) Tihlän ”käännynnäisyys” ei olekaan yhtä selkeää kuin Willmanin tapauksessa. Palmgren (1966 I, 240) on esittänyt, miten syntyperältään talonpoikaistoon, lapsuuden- ja nuoruudenkokemuksiltaan köyhälistöön ja myöhemmältä sosiaaliselta asemaltaan pikkuvirkamieskerrokseen kuuluva Tihlä on voinut ammentaa kokemuksia tuotantoonsa kaikista näistä tasoista.

Maalaisköyhälistön elämänkohtaloiden ja olosuhteiden kuvaajana vanhan työväenliikkeen kirjallisuuden edeltäjinä olivat 1800-luvun viimeisten vuosikymmenten kansankuvaaja-realistit kuten Pietari Päivärinta, Kauppi-Heikki sekä Juhani Aho torpparilastuineen. Palmgren esittää, miten ”rahvaan ääni” oli tullut esiin jo vanhassa kansanrunoudessa ja kansankirjailijoiden tuotannossa. Juhani Ahon mukaan kirjallisuudessamme on esiintynyt ”punainen loimi” Runebergin kansankuvauksista lähtien ja se jatkaa kulkuaan 1880-luvun realismin kautta työväenkirjallisuuteen. 1930-luvulle tultaessa tämä perinne jatkui esimerkiksi kirjailijaryhmä Kiilan tuotannossa. (Palmgren 1966 II, 362 & 1966 I, 5.)

Työväenliikkeen sukupolveen kuuluvat kirjailijat hakivat yhteiskunnallisuuteen mallia erityisesti 1880-luvun realisteilta, kuten Minna Canthilta, joka nosti esiin köyhän kansan elinoloja (ks. Hyttinen 2007, VII). Työläiskirjallisuus ei siis ollut mikään marginaalinen oma alueensa vaan osa laajempaa kirjallista traditiota. Kuten Kati Launis (2009, 75) tähdentää, kysymys yhteiskunnallisen aseman merkityksestä ei syntynyt vain työväenkirjallisuudessa eikä se sinne myöskään jäänyt. Työväenliikkeeseen sitoutuneiden kirjailijoiden tavoitteena oli tehdä eroa aikaisempaan kirjallisuuteen, joka rakentui yhtenäisen kansan idealle.

Työväenliikkeen kirjallisuus ei ollut pelkkää kurjuushistoriaa vaan siellä luotiin myös odotuksia, ihanteita ja toiveikasta mielialaa. Esimerkiksi Kössi Kaatran ja Hilja Pärssisen kertomuksissa työväenluokkaisena sankarina on ihanteellinen, työtä pelkäämätön yksilö, joka kurjuudenkin keskellä uskoo parempaan huomiseen ja teosten maailmoissa sosialismin onnena saavutetaan luokkataistelun myötä (Launis 2009, 79–80). Tihlän teokset edustavat kuitenkin työväenliikkeen kirjallisuuden toista narratiivia,

missä työväenluokkaisen yksilön mahdollisuudet toteuttaa unelmiaan kyseenalaistetaan. Leenin ja Hilman tarinat kuvaavat sitä, miten köyhiin oloihin syntynyt yksilö ajautuu kurjuuspyörteeseen, tuhoutuu ja kuolee. Maanpäällinen onnela jää Leenin ja Hilman kohdalla saavuttamattomaksi utopiaksi. Myös Hilja Pärssinen suosi tuotannossaan kuolevan työläisnaisen juonta kuten runossa ”Kuolinkellot”, jossa tehtaantyttö ”pirstautuu elävältä” koneen ääressä. Riitta Oittinen (2002, 98) on tuonut esiin, miten tuhoutuva työläisnainen esiintyi usein myös Työläisnainen-lehden novelleissa, joissa naiset sairastuvat, näkevät nälkää ja ajautuvat prostituoiduiksi. Kirjoitusten tehtävänä oli yksilökohtaloiden kautta tuoda esiin moraalinen ja yhteiskunnallinen opetus.

Palmgrenin (1966 II, 387–388) mukaan työväenliikkeen kirjallisuudessa vallitsee käsitys, jonka mukaan köyhälistöt tytöt ovat hyveellisiä, sukupuolisesti heräämättömiä ja passiivisia hahmoja, jotka joutuvat ylemmän luokan miehen raa'an kohtelun uhriksi. Seurauksena tyttö menettää mielenterveytensä, ajautuu prostituutioon tai päätyy itsemurhaan. Tihlän *Hilmassa* Hilma on esimerkki juuri Palmgrenin mainitsemasta viattomasta maalaistytöstä, jota sivistyneistöön kuuluva mies katsoo oikeudekseen hyväksikäyttää. Hilma on nuori, tuskin täysi-ikäinen joutuessaan kaupungissa seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi. Tapahtuman jälkeen Hilman mielen järkkyminen kuvataan yhä syveneväksi kunnes Hilma yrittää itsemurhaa. Raiskausyritys on ensimmäinen konkreettinen tapahtuma kaupungissa, joka johtaa Hilman kohti tuhoutumista.

Hyväksikäytetyn köyhälistöt tytön lisäksi toinen työväenliikkeen kirjallisuuden naiskohtaloita kuvaava aihe liittyy Palmgrenin mukaan tarinaan, missä köyhälistönainen yrittää aloittaa uuden elämän tultuaan rakkaussuhteessa hylätyksi (Palmgren 1966 II, 390–392). *Leeni* on yksi variaatio kuvauksesta, missä porvarispojan hylkäämä köyhälistönainen yrittää vaikuttaa omaan kohtaloonsa nousukkuuden kautta. Leeni ei tässä mielessä ole Hilman lailla olosuhteiden passiivinen ja viaton uhri. Onnelliseksi ei nousukaselämä Leeniä kuitenkaan tee. Hilman tavoin Leenikin päätyy lopulta hyväksikäytön uhriksi, ajautuu prostituoiduksi ja tuhoutuu.

Tihlän tuotantoa lukiessa käy ilmi kirjailijan kansalaisuuden pohdinta luokan näkökulmasta. Työläiskirjallisuus kysyykin, mitä merkitystä yhteiskunnallisella asemalla on yksilön kannalta. Kuten Launis (2009, 74–75) kirjoittaa, suomalaisuutta eivät tällöin kuvittele sivistyneistökirjailijat vaan sosialistiseen työväenliikkeeseen sitoutuneet kirjailijat. Työläiskirjailijat mursivat topeliaanisen ihanteellista kuvaa eheästä Suomesta, jossa ”pojat ja tyttäret ovat samaa kansaa”.

Tutkimuksessani tuon esille, miten Tihlän teoksissa keskiössä on tapahtumien ja henkilöhahmojen kuvaus köyhälistön – kohdoteosten tapauksessa köyhälistönaisen – näkökulmasta käsin. Työväenliikkeen kirjallisuudessa maalaisköyhälistön kaupunkiin siirtyminen on yksi tapa kuvata maalaiselämään tottuneen ihmisen vaikeaa sopeutumista uusissa olosuhteissa. Palmgren (1966 II, 367) esittää varsin suoraviivaisesti todeten, että Leenin kohdalla on kyse maalaisköyhälistölähtöisen tytön kylmäverisyydestä Leenin pelatessa itsensä rikkaaseen avioon. Hilman koettelemukset Palmgren kuittaa johtuvan huonosta onnesta, joka johtaa lopulta Hilman hukuttautumiseen. Tutkimuksessani pyrin tarkastelemaan Leenin ja Hilman henkilöhahmoja monisyisemmin kuin Palmgren. Onko Leenin kohdalla kyse pelkästä ”kylmäverisyydestä” ja mitkä ovat taustalla vaikuttavat syyt, joiden takia Hilma juoksee meren aaltoihin romaanin lopussa? Miksi Leeni ja Hilma tuhoutuvat ja minkälaiseksi Tihlän teosten maailmankuva hahmottuu tällaisen tuhon kuvastoon päättyvän kerronnan kautta?

Seuraavassa luvussa tarkastelen lähemmin sitä, miten *Leeni* ja *Hilma* -teokset kommentoivat köyhälistötaustaisen naisen asemaa ja mahdollisuuksia vuosisadan vaihteen suomalaisessa yhteiskunnassa palvelustytön, prostituoidun, vietellyn köyhälistötytön sekä *Leenissä* esitetyn nousukkaan kirjallisen hahmon kautta. Nämä erilaiset naisfiguurit avaavat tulkintoja modernisoitumisprosessissa olevan yhteiskunnan yhä syvenevään eriarvoistumiseen ja hahmojen kautta kommentoidaan kriittisesti porvarillista sivistystä ja maailmankatsomusta.

3. MAALTA KAUPUNKIIN – NAISKOHTALOITA MUUTTUVASSA YHTEISKUNNASSA

1900-luvun alussa suomalaisessa yhteiskunnassa kansallisuuteen, koulutukseen ja sukupuoleen liittyvät määreet olivat liikkeessä. Jako sivistyneistön ja kansan välillä ei enää ollut yhtä tiukkaan napitettu kuin aikaisemmin. Työläiset, palvelustytöt, sivistyneistö, nousukkaat ja laskukkaat hakivat paikkaansa muotoutuvassa yhteiskunnassa. Modernisaation myötä erityisesti kaupungista tuli tila, jossa nykyaikaistumisprosessin epäkohdat alkoivat näkyä. (ks. Grönstrand et. al 2009, 6–9.)

Leenissä ja *Hilmassa* kuvattu kaupungin ja maaseudun välinen polariteetti tarjoaa mielenkiintoisen tarttumapinnan pohtia sitä, miten teokset kommentoivat

aikalaistodellisuutta teosten maalaisköyhälistötaustaisten naishahmojen kautta. Tihlän teoksissa kommentoidaan aikakautena laajalle levinnyttä käsitystä, jossa työläisnaiset nähdään sivistyneistön silmin moraaliltaan löyhinä. Luokka, sukupuoli ja seksuaalisuus kietoutuvat toisiinsa tavalla, joka tekee Leenistä ja Hilmasta jo lähtökohtaisesti siveellisesti epäilyttäviä.

1800- ja 1900-lukujen taitteen Suomessa käydyin kiivaan siveellisyysskysymystä koskevan keskustelun yhteydessä määriteltiin ja muotoiltiin sukupuolimoraalin lisäksi koko yhteiskuntamoraalin pohjaa. Niin kutsutussa siveyden sukupuolihierarkiassa naiset olivat sekä hierarkian ylimpinä että alimpina. Sivistyneistönaisten tehtävänä oli sukupuolimoraalin vartiointi ja työväenluokan naisten tehtäväksi jäi ”viettiensä villitsemien” miesten kohteena oleminen. (Hyttinen & Melkas 2009, 122–135.)

Tässä luvussa tarkastelen köyhälistönaisten representaatiota palvelustytön, prostituoidun ja vietellyn työläistyön kirjallisen hahmon kautta. Tihlän teoksissa yksittäisen naisen kohtalo kytketään osaksi yhteiskuntasuhteiden kokonaisuutta ja osoitetaan, kuinka vika on järjestelmässä, ei yksittäisessä ihmisessä sen sisällä. Tihlä kuvaa köyhälistötaustaisen tytön elämän lohduttomana eivätkä *Leenin* ja *Hilman* loppuratkaisut tarjoa toiveikasta näkemystä köyhälistönaisten paremmasta elämästä. *Leenissä* motivoituu lisäksi neljäs kirjallisuuden hahmo; aineellista ja sivistyksellistä nousua tavoitteleva nousukas. Nousukkaan hahmon kautta *Leenissä* ironisoidaan sivistyneistöä ja toisaalta osoitetaan nousukkaan traaginen kipuilu uudenaikaisessa yhteiskunnallisessa asemassaan.

3.1 ”Yksi niistä, jotka ovat ikään kuin määrätty kulkemaan paheiden häpeällistä rataa” – Palvelustyttöhahmo sivistyneistön moraalisenä peilinä

1800-luvun lopulla ja vuosisadan vaihteessa palvelustyttöjen ja prostituoitujen tarinat liittyivät ajan kaksinaismoralismiin ja siihen asetelmaan, jossa alemman luokan nainen ja seksuaalisuus kytkettiin toisiinsa. Tihlän teokset heijastavat aikalaistodellisuutta, jossa pöyhä ja prostituoidun asema oli yhtä heikko vallitsevassa yhteiskuntajärjestyksessä. Ajan siveellisessä sukupuolihierarkiassa siveellisiksi määritellyt sivistyneistönaiset toimivat yhteiskunnan moraalinvartijoina ja työläisnaiset saivat edustaa tämän käsityksen vastapoolia. Prostituoitua tarvittiin, jotta ylemmän luokan naiset säästyisivät puhtaina ennen avioliittoa, mutta miehet saivat purkaa luonnolliseksi ymmärrettyä seksuaaliviettiään. Näin prostituoitu oli kääntöpuoli, jonka

ansioista kansalliseen ideologiaan sitoutuneen yhteiskuntajärjestyksen perusyksikkö, ylemmän keskiluokan perhe, säilyisi puhtaana ja ihanteellisena. (ks. Hyttinen & Melkas 2009, 122–123.) *Leenin* ja *Hilman* voikin ajatella käyvän keskustelua sellaisen arvojärjestelmän kanssa, joka hyväksyi köyhien naisten uhraamisen ylempien luokkien hyvinvoinnin edessä.

Leeni ja *Hilma* asettuvat siihen 1900-luvun alun suomalaisen kirjallisuuden traditioon, missä prostituoidun ja palvelustytön kirjallisesta hahmosta tuli merkittävä symboli erilaisissa luokkaa, sukupuolta ja moraalialueita koskevissa keskusteluissa. Palvelustytön kirjallista hahmoa suomalaisessa kirjallisuudessa tutkinut Kukku Melkas (2009, 107–134) osoittaa, miten 1900-luvun alussa traagiset palvelustyttökuvaukset muodostuivat suorastaan buumiksi suomalaisessa kirjallisuudessa Maila Talvion *Pimeänpirtin hävityksen* (1901) jälkeen. *Pimeänpirtin hävitys* oli yksi niistä laukaisevista tekijöistä, jotka aiheuttivat vuosikymmenen kestävä kiistan muotoutumassa olevan suomalaisen yhteiskunnan siveellisyydestä ja moraalinormeista. Tätä kiistaa käytiin niin kirjallisuudessa, lehdissä kuin poliittisissa keskusteluissakin.

Pimeän pirtin Hannin kohtalossa on yhteneväisyyksiä *Leenin* tarinan kanssa – molemmat naiset ajautuvat kaupunkiin kapakkaneidiksi ja sitä kautta miesten hyväksikäytettäväksi. Variaatio asetelmasta löytyy myös *Hilmasta*, kun Hilma joutuu seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi hotellihuoneessa. *Leenin* ja *Hilman* kohtaloiden kautta Tihlän teosten voi tulkita kommentoivan laajalle levinnyttä käsitystä löyhämoraalisista työläisnaisista. Asetelmassa luokka, sukupuoli ja seksuaalisuus kietoutuivat toisiinsa tavalla, joka teki sivistyneistön määrittelemässä siveyskäsitteessä työläisnaisista jo lähtökohtaisesti moraaliltaan epäilyttäviä.

Kaunokirjallisuus oli alue, jolla palvelijatarkusymystä kommentoitiin eri tavoin ja riippumatta siitä, miten palvelustytön hahmoa kuvattiin, altistui se aina kunnollisuus- ja siveellisyyskiistoille (Melkas 2009b, 168–179). Palvelustytön symbolisen hahmon kautta kirjallisuus kuvasi muotoutuvan itsenäisen kansakunnan yhteiskuntaa ja sen valta-asetelmia (Melkas 2009, 108). Piiat ja palvelijat koettiin niin symbolisina kuin sosiaalisinakin uhkina ylemmän luokan naisten silmissä. Porvarillisen naisliikkeen edustajat pitivät palvelijoita siveellisenä uhkana ydinperheille ja työläisnaisliikkeen edustajat olivat huolissaan porvarisperheiden miesten aiheuttamasta uhkasta palvelijoille. Kuten Melkas (2005, 163) tähdentää, ei palvelustytön hahmon kohdalla ollut kyse pelkästään kirjallisuuden tai taiteen sisäisestä ilmiöstä, vaan merkittävästä yhteiskunnallisesta ilmiöstä. Nouseva keskiluokka tarvitsi ”yhteiskunnallisia toisia”,

joista erottautua. Uskonnon ja sukupuolen suhteita suomalaisen yhteiskunnan historiassa tutkinut Pirjo Markkola (2002, 221–222) on todennut, miten käsitys sivistyneistö- ja työläisnaisten välisestä siveellisestä erosta korostui muun muassa vuosisadan vaihteessa Helsinkiin perustettujen turvakotien sanomassa. Diakonissojen pitämät turvakodit oli tarkoitettu palvelijattarille, koska pelättiin, että kaupunkiin työnhakuun tulleet tytöt joutuivat alttiiksi siveellisille vaaroille. Hilmahan päätyttyä tällaiseen turvakotiin, jonka periaate on ”langenneiden naisten nostaminen” kristillisen yhteiskuntamoraalin hengessä.

Tihlän teoksissa naiskuvaukset luovat realismin kauden kirjallisuudelle tyypillisen taustan yhteiskunnallisten kysymysten kuvaamiselle. Piika- ja palvelustyttökuvauksissa piika naisena piiryy *Leenissä* ja *Hilmassa* ympäröivää yhteisöä vasten. *Hilmassa* pikkupiikana raatava nimihenkilö on täysin julman emäntänsä armoilla ja Hilman epäinhimilliset olosuhteet maaseudulla motivoivat hänen lähtönsä kaupunkiin paremman elämän toivossa. Kaupunkiin herrasväen piiaaksi lähtenyt Selma-ystävä on kaupungissa muuttunut Hilman silmissä kuin ”taivaan enkeliksi” kauniine vaatteineen ja sivistyneine puhetapoineen. Se tosiasia, että Selma ei suinkaan ole kaupunkilaispalvelijattaren pestissä muodonmuutostaan kokenut, paljastuu Hilmalle vasta myöhemmin, kun hän on jo muuttanut itsekin kaupunkiin.

Kirjallisuuden palvelustyttökuvausten kautta käsitellyt yhteiskunnalliset valta-asetelmat ja kysymys moraalista kietoutuvat korostuneesti toisiinsa *Leenissä* ja *Hilmassa* maalaisköyhälistötaustaisten päähenkilötytön muuttaessa kaupunkiin. Maaseutuyhteisössä naisen siveys ei ole samalla tavoin uhattuna kuten modernissa kaupungissa. Maaseudulla työläisnaisen arvo määrittyy ennen kaikkea työteliäisyyden ja kristillisen nöyryyden kautta. Kaupungin kaksinaismoralistisessa siveyskäsitelyssä Leeni ja Hilma ovat heikommalla puolella. He saavat taustansa vuoksi siveettömän, naisen leiman riippumatta siitä, kuinka uuraasti he itse etsivät kunniallista toimeentuloa ja elämäntapaa.

Leenissä Leenin turvallinen elämä katkeaa kasvattiäitinsä kuoleman jälkeen. Erkki-vaari ja Leeni menettävät mökkinsä ja Erkki joutuu ruotulaiseksi. Tässä tilanteessa Leeni kokee Hilman tavoin kaupunkiin pääsyn pelastuksena pois onnettomien olosuhteiden ja köyhyyden ikeen alta. Sekä Leeni että Hilma hakeutuvat kaupunkiin olosuhteiden pakosta, vaikkakin kaupunkiin lähdön taustalla vaikuttaa myös toivo yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta noususta. Leenille tarjoutuu mahdollisuus päästä piiaaksi kaupunkiin herrasväelle, joka viettää kesänsä Aartolahden maaseudulla.

Maailmaa nähneen Anni-tädin puheet kaupungin mahdollisuuksista valtaavat yhä enemmän Leenin ajatuksia. Leenille tarjoutuva työ herrasväen palvelijana merkitsee mahdollisuutta paremmasta elämästä. Leenin palveluspaikan järjestänyt Liisa opastaa Leeniä tulevassa tehtävässään ja muistuttaa Leeniä palvelustytön alisteisesta asemasta:

– Ole nöyrä ja tottelevainen herrasväellesi, äläkä koskaan puhu vastaan, äläkä vastusta vaikka vääryyttäkin kärsisit ja vaikka kuinka tietäisit olevasi oikeassa. Ei köyhän auta oikeuttansa katsoa, kärsien se paraiten eteenpäin pääsee. (L, 84.)

Liisa myös varoittaa kaupungin vaaroista ja herrasmiesten koreista puheista ja naimatarjouksista: ”*Eivät ne koskaan piikaihmistä nai*” on Liisan varoitus, joka onkin enteellinen ohje Leenin tulevaisuuden kannalta.

Vasta 14-vuotiaalle Leenille on siis kohtalokasta pääsy herrasväen piiksi kaupunkiin. Toisaalta piian pesti on Leenille ainoa vaihtoehto, sillä ruotulaiseksi joutunut vaari ei pysty enää Leeniä elättämään. Kättilö Heta, joka on jo Leenin syntyessä maalailnut Leenin ylle synkkää kohtaloa, ennakoi nytkin Leenin tulevaisuutta vihjaten prostituutioon: ”*En tiennyt silloin, kun ma kasteessa vein Herran eteen tuon lapsen, että siitä piti maailman luuta tulla, siitäkin.*” (L, 87). Heta viittaa sanoillaan Leenin äitiin, joka on aikoinaan tullut kaupungista synnyttämään aviottoman lapsen Leena-muorin ja Erkin luokse. Leenin äiti leimataan näin langenneeksi naiseksi, jonka syntitaakkaa tytär joutuu kantamaan.

Hilmassa siveellisyys- ja prostituutiokysymyksen ympärille kulminoitua palvelustyttömotiivi tulee aluksi esille erityisesti Hilman ystävän, maalaispiika Selman henkilöahhossa. Kuten *Leenissä* Leeni, lähtee Selmakin herrasväen mukana maalta kaupunkiin palvelijaksi. Hilma ei ymmärrä emäntänsä sättiviä kommentteja siitä, että Selman ”tulee käymään kuten Hikin Tiltan”, tytön, jonka tie on vienyt kaupunkiin piikomaan ja joka on päätynyt prostituoiduksi. Emännän ennusteet Selman kohtalosta käyvätkin toteen, kun Selma ei seuraavana kesänä saavu herrasväkensä mukana maaseudulle vaan on kuuleman mukaan ”alkanut öisin juosta kaduilla”.

Syitä Selman palvelustytön pestin päättymisestä ei kerrota. Onko Selma irtisanottu tehtävästään vai onko hän oma-aloitteisesti valinnut toimeentulon lähteekseen ”herrojen viihdyttämisen”? Selma puhuu ”sulhasestaan”, jolla hän viittaa ylempiluokkaiseen kavaljeeriinsa ja elättäjänsä. Suhde ei selvästikään perustu rakkaudelle vaan molemminpuoliselle hyödyille. Selma myy sitä ainoaa, jota hänellä

myytävänä on, omaa ruumistaan, ja saa puolestaan vastineeksi rahaa, kauniita vaatteita ja hyvää ruokaa – asioita, joita piian elämässä ei liiemmin ole tarjolla. Selman ylpeä ja omapäinen luonne johdattelee tulkitsemaan piiaista prostituoiduksi -tien olevan hänen oma valintansa. Palvelijana Selman yhteiskunnallinen asema perustuisi alamaisuuteen suhteessa palveltaviinsa. Miesten viihdyttäjänä valtasuhde ei välttämättä ole yhtä selkeä vaan myös Selma on seksuaalisuuttaan hyödyntävä vallankäyttäjä suhteessa miehiin.

Hilman hahmon kohdalla siveellisyyskysymys ja piikkuus aktivoituvat, kun Hilma on aikeissa muuttaa Selman mukana kaupunkiin. Hilman traaginen lapsuus alistettuna pikku-piikana on kuin ennakointia siihen näköalattomuuteen, josta hän kaupungissa itsensä löytää. Hilma on äitinsä kuoleman jälkeen joutunut kohtaamaan palveluspaikkansa naisten puolelta nöyryytystä, halveksuntaa ja mitätöintiä. Hilman identiteetti perustuu kaupunkiin lähtiessä rajulle ristiriidalle, jossa vaikuttaa edesmenneen äidin lähimmäisenrakkauteen perustuva tolstoilainen elämäkatsomus ja toisaalta se ympäristö, missä Hilma on kasvanut äitinsä kuoleman jälkeen. Kun Hilma ilmoittaa emännälleen lähtevänsä kaupunkiin Selman mukana, sanoo emäntä: ”*Vai se kurja sinut Helsinkiin vie, ohhoo. Onko siellä puute sellaisista?*” (H, 98). Näin Hilman kaupunkiin lähtö yhdistyy emännän repliikissä prostituutioon. Emäntä haukkuu Selmaa vielä lutkuksi ja kehoittaa Hilmaa jäämään ”kunnan ihmisten pariin”.

Kysymys kaupunkiin palvelijattareksi lähteneen maalaistytön moraalisesta turmeluksesta nousee *Leenissä* esille, kun isäntäperhe kokee Leenin uhkaavan keskiluokkaisen perheensä idylliä. Emäntä on huolestunut Leenin viehätysvoimasta, joka ei jää huomaamatta perheessä vierailevilta nuorilta miehiltä. Emännän pelko liittyy Leenin raskaaksi tulemiseen ja ”vääränlaisen”, porvariskodin puhtauden tuhoavan jälkeläisen syntymiseen. Leeniin liitetään uhka ”lankeamisesta” ja siveettömyydestä, ikään kuin köyhänä maalaistytönä Leeni olisi automaattisesti myös löyhä moraaliltaan ja taipuvainen irtosuhteisiin, jopa prostituutioon. Leenin tausta riittää emännännalle todisteeksi Leenin potentiaalisesta siveettömyydestä, joka uhkaa sivistyneistöperhettä. Asetelma kuvastaa näkemystä, jossa rahvaan katsottiin edustavan maaseudun väljempää seksuaalinormistoa vastakohtana kaupungin moraalikäsitteille, jonka vääristyneisyyttä ei haluttu nähdä (ks. Sulkunen 1989, 42). Samalla tulee esille valta-asema, jossa palvelustytöllä ei ole oikeutta puolustaa asemaansa. Hän on milloin tahansa korvattavissa toisella palvelijattarella. *Leenissä* on kuitenkin omanarvontunnetta ja hän puolustaa oikeuttaan tehdä omaa elämäänsä koskevia valintoja, kun emäntä on lähettämässä häntä takaisin maalle. Leeni on itsevarma halussaan jäädä kaupunkiin ja

hän nousee puolustamaan valintansa vapautta:

- Minä en ole mikään nyytti, jota niin vaan saa tuoda ja lähettää, hän sanoi ääni värähdellen.
- Kun minä olen köyhä, jonka työllänsä pitää itseään elättää, niin saan kai itse valita olinpaikakseni sen missä helpoimmin voin ansaita. (L, 98.)

Vastalause emännälle osoittaa, että Leeni haluaa löytää paikkansa yhteiskunnassa ja Leeni tekee tietoisin päätöksen jäädä kaupunkiin. Leenin määrätietoisuus tulee esille myös myöhemmin hänen tavoitteessaan saavuttaa ihmisarvoinen asema yhteiskunnassa nousukkuuden kautta. Leeni ei halua jäädä halveksituksi ja prostituoidun leimaa kantavaksi kapakkanaiseksi vaan järjestää itsensä raha-avioliittoon. Köyhänä naisena Leenin valinnan vaihtoehdot paremmasta elämästä ovat kovin suppeat – niin palvelijana kuin kapakkaneitinä naista kohdellaan ala-arvoisesti. Vaikka suostuminen rikkaalle mutta vastenmieliselle herra Gustafssonille on aluksi Leenin mielestä poissuljettu vaihtoehto, näyttäytyy nousukkuus lopulta kuitenkin paremmalta vaihtoehdolta kuin kapakkaneitinä työskentely. Leeni tavallaan myy itsensä Gustafssonille - toisin sanoen rahaliitto on prostituutiota laillisessa muodossa.

Kaupunkiin muuton jälkeen maaseudun pikku-Leenaa aletaan kutsua palveluspaikassaan Leeniksi, jonka voi tulkita identiteetin muutokseksi kaupunkiympäristössä. Melkas (2009, 110, 117) kirjoittaa, miten Leenin nimen mukana muuttuu hänen oletettu paikka vallitsevassa yhteiskuntajärjestyksessä ja liike erilaisten paikkojen välillä tuottaa huolen myös siveellisyydestä. Leenan nimen muutoksen Leeniksi voi tulkita diminutiivi-muotona, joka viittaa tietynlaiseen alenemiseen ja infantilisoitumiseen. Leeni ei kuitenkaan itse koe olevansa arvottomampi ihmisenä köyhyytensä vuoksi. Leena-muorin ja Erkin kasvatus on tukenut Leenin omanarvontunnetta ja vasta kaupungissa Leeni saa konkreettisesti nähdä sen näköalattoman tulevaisuuden, joka köyhälistötyölle kaupungissa on tarjolla.

Leenin joutuessa jättämään palveluspaikkansa oletetun siveettömyytensä vuoksi tarjoutuu hänelle työpaikka puffettineitinä halvassa hotellissa. Leeni ei ole tietoinen siitä maineesta, jota uusi työ kantaa mukanaan. Myös puffettineitinä Leeni on palvelija, vain palveltavien kohde on muuttunut sivistyneistöperheen sisäisestä palvelusympäristöstä julkiseksi palvelupaikaksi eli kapakaksi, missä Leenin tulee palvella miesasiakkaita. Puffettineitiyteen liittyy vieläkin kiinteämmin prostituution uhka kuin perheen sisällä toimivaan palvelijahahmoon. Puffettineitiys merkitsee työtä miesten viihdyttäjänä,

ennemmin tai myöhemmin myös prostituoituna. Leeni vaistoaa, että hotellissa, josta hän on paikan saanut, on jotain epäilyttävää. Epäröintinsä ilmaistuaan saa Leeni jälleen kerran kuulla, mikä hänelle määrätty paikka on yhteiskuntahierarkiassa. Totuudentorvena toimii tällä kertaa Leenin asuinpaikan rasitetun ja katkeroituneen työläisvaimon repliikki:

– Luuletko sinä olevasi niin arvokas henkilö, että oikein mielen ja omantunnon mukaan voisit elämäsi asettaa? Piika kuin piika! Sen vaan sanon, että katua saat, jos et nyt onnen koukkuun tartu! (L, 101.)

Vaimo maalailee Leenin eteen omakohtaisia kauhukuvia työläisvaimon toivottomasta ja köyhästä elämästä. Hän vakuuttaa, että parhaimmassa tapauksessa Leeni pääsee herralle vaimoksi. Tässä tilanteessa puffettineidin pesti vaikuttaa Leenille ainoalta vaihtoehdolta. Leenin entisen palveluspaikan emäntä tuntee syyllisyyttä aavistaessaan Leenin uuden työn luonteen. Aviomiehen vaimoan rauhoitteleva repliikki ilmentää jälleen kerran aikakaudelle yleistä köyhälistöstä lähtöisin olevaan maalaistytöön kohdistuvaa asennetta kaupungissa:

– Ellet sinä olisi tuonut häntä, olisi hän tullut yksin. Hän on yksi niistä, jotka ovat ikään kuin määrättyt kulkemaan paheiden häpeällistä rataa. (L, 106.)

Hurskastelemaan sävyyn aviomies puhdistaa omaatuntoaan Leenin kohtalon suhteen ja repliikissä korostuu se, miten determinismi valjastettiin palvelemaan sivistyneistön omantunnon rauhaa. Alemman yhteiskuntaluokan ”sivistymättömyys” liitettiin primitiivisyyteen erotuksena sivistyneistön korkeammasta kehitysasteesta:

– Sanotaan syyn olevan yhteiskunnallisissa oloissa. Kai se niin lienee, mutta on siinä ihmisen elämellisyydelläkin osansa. Minä olen väsynyt kaikkeen armeliaisuuteen. Tahtoisin mieluisammin potkasta, kuin auttaa. Mikä auttaja minä olen? Auttakoot itse itseään. (L, 107.)

Vuosisadan vaihteessa palvelijoiden siveellisen uhkan lisäksi porvarisrouvien puheenaiheena oli kunnollisten palvelijoiden puute sekä palvelijan paikka perheessä ja yhteiskunnassa. Äänioikeustaistelu kävi kiivaimmillaan 1900-luvun alussa ja porvarillisen naisliikkeen sisällä hermostuttiin siitä, että piioillekin oltiin antamassa samat yhteiskunnalliset oikeudet ja vaikutusmahdollisuudet kuin sivistyneistön rouville.

(Melkas 2005, 164, Sulkunen 1989, 41.) Holhous ja alamaissuhde kyseenalaistuivat, kun palvelijat ryhtyivät vaatimaan oikeuksiaan työväenliikkeen rinnalla 1900-luvun alussa. Palvelustyttöjen ympärillä käyty yhteiskunnallinen keskustelu, joka liittyi äänioikeustaistelun aikana ja sen jälkeen siveellisyysskysymyksiin oli seurausta ajan naiskansalaisuuden ideasta, jossa kietoutui yhteen fennomaanisen ihanteen täyttävä siveellinen naiseus ja sivistynyt nainen. Moraalijärjestys, jossa naiseus määriteltiin siveyden ja sivistyksen käsittein, asetti eri yhteiskuntaluokista tulevat naiset eri lähtöviivalle (Melkas 2009, 114, Sorainen 2006, 31–36.)

Vuoden 1905 suurlakko ja yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden toteutuminen toi mukanaan muodollisen tasavertaisuuden ja yhtenäisen kansalaisuuden idean suomalaisen politiikan kentälle. Uudessa eduskunnassa vaikutti kaksi entistä palvelijatartakin. Mutta kuten Melkas (2009, 115, ks. myös Sulkunen 1989, 25 ja Laine & Markkola 1989) korostaa, juuri äänioikeuskamppailussa naisten väliset erot ja yhteiskuntaluokkien välinen eriarvoisuus nousivat lopulta päällimmäisiksi asioiksi. Piikojen ja palvelijoiden oikeus omaan ääneen nostatti vastalauseita, ja esimerkiksi pilakuva-aineistossa vihjailtiin piikojen sivistymättömyyteen ja oletettuun moraalittomuuteen. *Leenissä* on ironisesti kuvattu kohtaus, jossa rikkaaksi leskeksi päätyneen Leenin luona vierailevat seurapiirirouvat parjaavat nykyajan palvelijoiden kelpaamattomuutta. Kaiken kukkuraksi piikat kehtaavat kyseenalaistaa oman paikkansa yhteiskunnassa:

- Eivät ne muuhun kelpaa kuin syömään ja herrastelemaan. Nyhän piiatkin jo pyrkivät ryökinöiksi.
- Tiedättepä, nauroi rouva Lehmanen, mitä minun piikani sanoi pesu-akalle pyykkituvassa. Se sanoi: näin me poloset saamme tehdä kovaa työtä vähästä palkasta ja senaattorien rouvat saavat hyvää palkkaa, vaikka ovat laiskoja.
- Sellaistahan ne opettavat niille nyky-aikana. Puhuvat kaikkea pötyä ja kasvattavat kolloihin tyytymättömyyden henkeä. Voi, voi sentään! Vai jo pitäisi piikojenkin saada senaattorien palkkoja. Etteivät häpeä.
- Meidän piikamme, kehui neiti Tuulinen, on enemmän järkevä ihminen, eikä se ollenkaan pyri paremmille päiville. Kun tuonnoittain kysyin siltä, että voiko se aavistaa, minkälainen ihminen se tunnettu piikojen kiihottaja on, ei se sanonut tietävänsä. Ja kun sanoin, ettei se ole kuin entinen palveluspiikakutjale, mikä lienee, niin siunasi minun piikani ja ihmetteli, miten palvelijat voivat sellaisen ihmisen puheeseen luottaa. (L, 155–156.)

Seurapiirirouvien keskustelu ilmentää sivistyneistörouvien tarvetta julistaa kunnollisten palvelijoiden puutetta. Rouvien suuri huolen aihe on se, että ”tietämättömät” piiatkin olivat saamassa samat yhteiskunnalliset oikeudet ja vaikutusmahdollisuudet kuin he itse. Neiti Tuulisen kommentti maalailee kuvaa ihanteellisesta palvelijasta, joka ei oikeuksiensa perään kysele vaan palvelee herrasväkeään nöyrästi ja asemaansa tyytyen edustaen näin oikeanlaista, sivistyneistön valta-asemaa uhkaamatonta toiseutta vallitsevassa yhteiskuntajärjestyksessä. Keskustelussa viitataan piikojen oikeuksia ajavaan Sosiaalidemokraattisen naisliikkeen johtohahmoon Miina Sillanpään, jota eräs rouvista tituleeraa entiseksi ”palveluspiikakutjaleeksi”. Miina Sillanpäää tutkinut Irma Sulkunen (1989, 17–18) esittää, miten palvelijattarien järjestäytyminen kyseenalaisti rouvien identiteetin ja arvovallan. Tähän asti palvelijat olivat muodostaneet itsestään selvästi sen patriarkaalisen alamaisperustan, jonka varaan perhekunta ja koko sääty-yhteiskunta oli rakentunut. Sillanpää kirjoitti lehdissä sivistyneistörouvien välinpitämättömyydestä työläisnaisia kohtaan kritisoiden sitä, miten sivistyneistönaiset haluavat korostaa omaa ”puhtauttaan” ja kunniaansa köyhälistön naisten kustannuksella (Sulkunen 1989, 39). Näin yhteiskuntajärjestystä ylläpidetään ”toisten” eli palvelustyttöjen kustannuksella. Kunniallisen ja kelpoisen naiskansalaisuuden ideassa yhdistyi siveellinen (siveä) naiseus ja sivistynyt nainen. Naiseutta siis ohjailevat juuri siveellisyyden ja kunniallisuuden käsitteet, jotka sitovat eri luokkien naisia eri tavoin. Kuten Kukku Melkas (2009b, 175) kiteyttää, vaikuttaa tällainen idea köyhälistötaustaisen ja sivistyneistöön kuuluvan naisen kansalaiseksi kasvamisen prosessiin. *Leenin* ja *Hilman* tarinat ottavat kantaa naiseuden ideaan sisältyvään problematiikkaan; Leenin ja Hilman kansalaiseksi kasvaminen merkitsee kivikkoista tietä, koska he leimautuvat automaattisesti siveettömiksi taustansa vuoksi.

Palvelija edusti myös eräänlaista välitilaa perheen ja ulkomaailman välillä: hän ei ollut perheen jäsen, mutta joutui työn luonteen takia asumaan perheessä Palvelijattaresta tuli tässäkin mielessä uhkaava toinen nainen, joka oli samaan aikaan sekä ulkona että sisällä. (Lappalainen 1998, 111–114.). Tällainen välissä oleminen vaikutti palvelijoiden oletettuun luokka-asemaan. Piian tai palvelijan hahmoa ei ole helppo mieltää työväenluokan ihanteelliseksi edustajaksi välitilamaisuutensa vuoksi. Toisaalta palvelija ei ollut täysivaltainen perheenjäsenkään vaan aina perheen ulkopuolinen. (Melkas 2005, 165.)

3.2 ”Jumal'auta, kapakkatyttö tulee silmille!” – Prostituoitun hahmo ja siveellinen sukupuolihierarkia

Palvelustyön kirjalliseen hahmoon kietoutui kysymys siveellisyydestä ja moraalista ja hahmon kautta oli mahdollista kritisoida aikakauden kaksinaismoralistista asetelmaa, jossa alemman luokan nainen ja seksuaalisuus kytkettiin toisiinsa. Luokan, sukupuolen ja seksuaalisuuden problemaattista kudelmaa esitettiin palvelustyttötarinoiden lisäksi ja rinnalla prostituoitun hahmon kautta. Prostituutio ja prostituoitun kirjallinen hahmo onkin realistisen ja naturalistisen kirjallisuuden suosikkiaiheita. Prostituoitun tarina liittyy usein vietellyn tytön tarinaan ja syyttävä sormi osoittaa kaksinaismoraalia harjoittaviin miehiin.

Työläisrunoilija Hilja Pärssistä ja hänen tuotantoaan tutkinut Kati Launis osoittaa, miten Pärssisen runoissa prostituutio on yhteiskunnallinen ongelma ja vääristyneen yhteiskunnan tuotos. Prostituutiota on, koska on köyhyyttä ja kurjuutta, joihin sen avulla haetaan ratkaisua. (Launis 2008, 66.) Kuten olen tuonut esille, prostituutio leijuu jatkuvana uhkana erityisesti työläistäustaisen tytön yllä myös *Leenissä* ja *Hilmassa*. Päähenkilöhahmojen kautta teoksissa käsitellään niitä mahdollisuuksia, joita maaseudulta lähteneellä työläistyöllä on kaupungissa. Paremman elämän ja toimeentulon toivossa Leeni ja Hilma lähtevät toiveikkaina kaupunkiin tietämättä siitä siveettömyyden ja huonon naisen leimasta, jonka he samalla saavat kantaakseen. Olennaista tällaisessa työläistyöt stigmatisoivassa kirjallisessa asetelmassa on se, miten köyhälistötyttöjen oletettua siveettömyyttä tuovat esille nimenomaan sivistyneistö ja erityisesti sivistyneistönaiset. Minkäänlaista sukupuolta yhdistävää solidaarisuutta ei eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien naisten välillä esitetä. Leimaamalla työläisnaiset sukupuolisesti epäilyttäviksi sivistyneistönaiset pyrkivät korostamaan omaa siveellisyyttään ja moraalista puhtauttaan yhteiskunnassa. *Leenissä* Leeni itse pitää työtään kapakassa moraalisesti arveluttavana vasta entisen palvelupaikkansa emännän syytösten jälkeen. *Hilmassa* Hilmalla ei ole mitään käsitystä siitä, että köyhänä työläistyttönä hänen oletetaan kaupungissa ikään kuin itsestään selvästi olevan valmis elättämään itsensä prostituutiolla. Päädyttyään turvakotiin ”huonona” naisena, valkenee Hilmalle, että hänet leimataan syylliseksi siveettömyydestä ennen kaikkea yhteiskuntaluokkansa ja taustansa vuoksi.

Leenissä prostituutioaihe nousee esille heti romaanin alussa, kun kaupunkiin palvelijaksi lähtenyt Leena-muorin sisarentytär Aliina saapuu syysmyrskyn silmästä henkitoreissaan ja ”herraskaisessa kesäpuvussa” synnyttämään aviotonta lastaan Leenan ja Erkin tupaan maaseudulle. Aliina kuolee synnyttäessään lapsensa tuvan kiukaalle, mutta lapsi jää henkiin. Paikalle haetun Heta-kättilön taivastelut ilmentävät sitä yleistä asennetta, joka kaupungissa palvelleeseen Aliinaan kohdistuu. Hetan repliikki vihjailee Aliinan mitä ilmeisimmin olleen yksi niistä maaseudulta kaupunkiin muuttaneista ja siellä prostituutiolla itsensä elättävistä naisista:

- Mitenköhän se on siellä maailmalla elänyt, puheli Heta alkaen pestä ruumista. – Ei kait Leena tiedä, olisiko se ollut oikeissa naimisissa vai–
- Missä naimisissa se on ollut, vastasi Leena. – Ei kai kukaan naitua vaimoa tuossa tilassa, tuollaisiin hepaleisiin puettuna laske syksyräntään kulkemaan. Eihän Jumalakaan sellaista anteeksi antaisi. Yksin kai se on lapsen tehnyt ja jäänyt sitten heittiömeksi. Voi, miten maailma sentään on paha ja kamala. Kunnan tyttö oli Aliina ja kunnan äidin lapsi. Maailmaa minä tästä syytän. (L, 7.)

Päinvastoin kuin Heta, osoittaa Leena syyttävän sormen Aliinan sijaan ympäröivää yhteiskuntaa kohtaan. Aliina on ollut yksi niistä monista maalta paremman elämän toivossa kaupunkiin lähteneistä tytöistä, jotka kaupungissa ovat tulleet vietellyksi ja hylätyksi. Heta ei muorin mielipiteestä perusta vaan ryhtyy epäilemään myös Aliinan edesmenneen äidin ”sielun autuutta”. Hetan kommenteissa vihjataan naturalistiselle kirjallisuudelle tyypilliseen ”veren perintönä” sukupolvelta toiseen siirtyvään kohtaloon. Maaseudun vahvaan kristinuskoon pohjautuvaan maailmankuvaan sekoittuu taikauskkoa ja Heta näkee pahaenteisinä merkkeinä ja kohtalokkaana syntyneen lapsen otsassa olevan sinisen ristin ja ulkona riehuvan synkän myrskyn. Hetan kommenttien voi tulkita enteilevän pikku-Leenaksi ristityn lapsen kohtaloa, joka tulisi olemaan toisinto hänen oman äitinsä elämän tragediasta:

Hän (Aliina) oli ollut miltei lapsi lähtiessään kotiseudultaan. Toisilla ihmisillä on jo syntymästään asti into ja halu surman suuhun. Niin oli hänelläkin ollut. Jo pienenä oli hän pelannut herrasväkeä, puhunut ruotsia muka ja hokenut kaupungeista ja kaduista. Tuskin sitten oli korvantaus kuivunut, kun jo lähti.

Tähän ympäristöön oli Aliina tuonut siemenen suuresta maailmasta. (L,18.)

Leenin voi tulkita tyypilliseksi realistisen ja naturalistisen kirjallisuuden köyhälistönaista representoivaksi hahmoksi, jossa prostituutiotarina kritisoi aikakauden vääristynyttä, eri yhteiskuntaluokille erilaista moraalikoodia. 1900-luvun alussa oli tavallista, että Helsinkiin muuttaneet nuoret, naimattomat naiset sijoittuivat palvelu- tai teollisuusammatteihin. Jos nainen päätyi työskentelemään anniskeluliikkeeseen, joutui hän väistämättä tekemisiin prostituution kanssa, sillä ravintolaelämä, alkoholi ja prostituutio kuuluivat kiinteästi yhteen. Tarjoilijana nainen saatettiin kokea huonomaineiseksi, vaikka hän ei olisi itse lähtenyt mukaan prostituutioon. (Häkkinen 1995, 138–140.)

Realismin kauden kirjallisuudessa kaupungissa huonoille teille hairahtunut tyttö oli usein lähtöisin maaseudun köyhistä oloista, ja kuvattua tilannetta pidettiin todellisuutta peilaavana (Lappalainen 1998, 115). Kaupunkiin muuttavien maalaistytöjen ja nuorten naisten tilanne oli erityisen haavoittuvainen ja riskialtis. Jos kaupungissa ei ollut tuttavien tai turvallista majoitusta, saattoi palveluspaikan etsijä joutua vaikeuksiin ja pahimmassa tapauksessa seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi (Markkola 2002, 222). Maaseudun muuttoliike oli kuitenkin yleistä nuorten maalaistytöjen kohdalla. Maalaispiian työ koettiin alempiarvoisempana kuin palvelijattarena työskentely kaupungissa ja kaupunkiin palvelijaksi siirtyminen oli tavoiteltu päämäärä, mahdollisuus päästä eteenpäin elämässä. Palveluspaikkoja oli kuitenkin vähemmän kuin tulijoita ja ainoa mahdollisuus ansaita elantonsa saattoi johtaa prostituutioon (ks. Mannila-Kaipainen 1984, 120–135.) On kuitenkin huomioitava, että prostituoiduksi joutuvien maalaistytöjen tarinat olivat luonteeltaan kirjallisia ja niiden päämääränä oli toimia eräänlaisena modernina varoitustarinana kaupungin vaaroista. Todellisuudessa helsinkiläisprostituutujen joukossa kaupunkilähtöisten osuus oli 1800-luvulla lähes yhtä suuri kuin maalla syntyneiden (Lappalainen 1998, 115, Häkkinen 1995, 127.)

Leenin päädyttyä kapakkaneidiksi hullaantuvat miesasiakkaat Leenin nuoruudesta ja kauneudesta. Leeni nauttii saamastaan huomiosta, mutta hänelle on itsestään selvää, että hän haluaa säilyttää koskemattomuutensa ja kunniallisuutensa. Kun Leeni vastustaa raivokkaasti herra Forsin lähentelyä, kokee Fors miehisen kunniansa tulleen loukatuksi: ”- *Minua on lyöty! Jumal'auta, mitä tämä on? Mikä paikka tämä on? Kapakkatyttö tulee silmille!*” (L, 116). Episodi päättyy, kun vanhempi kapakkanainen Sussu heittää Forsin kadulle. Leeniin tapaus jättää jäljet – hän on kuvitellut työpaikkaansa turvapaikaksi maailmassa, toivoa paremmasta elämästä. Nyt hän

ymmärtää olevansa vain yksi niistä alemman luokan naiskansalaisista, joille kapakassa työskentely on sivistyneistön silmissä ”kunniatonta”. Kun Leeni ihmettelee, eikö tarjoilijoilla ole ihmisarvoa, sanoo Sussu: ”*Miks'ei, mutta ihmisiä on Jumala paratkoon monta lajia ja kapakkaihmiset eivät ole sitä parasta lajia.*” (L, 124). Tarjoilijana Leeni leimautuu häpeällistä työtä tekeväksi huonoksi naiseksi ja se saa Leenin tuntemaan itsensä ”mustaksi ihmiseksi, jolla on musta sielu”.

Prostituutiotematiikka, jonka avulla kommentoidaan köyhälistönaisen asemaa ja mahdollisuuksia, on keskeinen myös *Hilmassa*. Kun Hilman ystävä Selma on lähtenyt piiiaksi kaupunkiin, on hän kyläläisten silmissä samalla vääjäämättä matkalla kohti prostituutiota. Selman ja Hilman henkilöhahmoissa korostuu heidän luonteenpiirteidensä vastakohtainen analogia. Selma on jo lapsena huimapäinen ja uhmakas, kun taas Hilma on arka ja haaveellinen. Tämä vastakohtaisuus on olennaista myöhempien tapahtumien kannalta ja se ohjaa tulkintaa Hilman tuhoutuvasta kohtalosta kaupungissa. Selmaa ei palvelustytön vaatimaton elämä kiinnosta vaan hän haluaa kulkea kauniissa vaatteissa ja nauttia elämästä. Selman ja Hilman luonteen eroa kuvastaa kohtaaminen, jossa vielä maaseudulla asuva totinen Hilma kyselee Selman naimisiinmenoaikeista. Selman kepeä repliikki ilmentää hänen vastenmielisyyttään perinteistä avioliittoinstituutiota kohtaan.

- Oletko sinä hullu, hän (Selma) sanoi. En minä naimisiin mene. Voi, voi, kuinka sinä vielä olet lapsekas kun sinä et ollenkaan ymmärrä mitään. Minähän petän sen.
- Kenen?
- Liikasen Puotilaisen, tiedän mä
- Mitä varten?
- Kun se rakastaa minua. Tyttöjen pitää pettää poikia, selitti Selma. Se on niin hauskaa. Minä aijon pettää kaikki pojat. (H, 53.)

Kun Selma on lähtenyt kaupunkiin, jää Hilma odottamaan ystävänsä paluuta seuraavana kesänä. Selma ei kuitenkaan saavu isäntäväkensä mukana ja herrasväen nykyinen piika tietää kertoa, että Selma on ”alkanut öisin juosta kadulla”. Hilman emäntä uhoaa vahingoniloisena:

- Jos minulla olisi valta, niin linnaan minä ne sellaiset telkeäisin, kelvottomat, jotka häpäisevät koko ihmissuvun. Kun on siivoton ja häpyä vailla, niin silloin voi tehdä vaikka mitä, päätteli emäntä. Ei sitä käsitäkään oikea nainen miten sellainen on mahdollista. Minulle ainakin sellaisen syntiin lankeaminen olisi ollut sula mahdottomuus eikä minua kukaan ole koettanut siihen vietelläkään. (H, 83–84.)

Hilma ei ymmärrä mistä emäntä ja talon muut naiset Selmaa syyttävät. Lukutaidoton, ulkomaailmasta tietämätön Hilma on kasvanut ympäristössä, missä tärkeintä on pelätä Jumalaa ja totella isäntäväkeä. Seksuaalisuus ja siihen liitetyt asenteet synnistä ovat Hilmalle käsittämättömiä. Seuraavana kesänä, kun Selma saapuu maaseudulle täysin muuttuneena, yhdistyy Selman muodonmuutokseen Hilman silmissä puhdasta lapsenmielistä ihailua:

Ei ollut hän (Hilma) uskoa entistä ystävänsä täksi hienoksi, kauniiksi neitoseksi, jonka hän nyt näki. Muutos oli hämmästyttävä. Selma oli kasvanut pitkäksi, käynyt niin hoikaksi ja hipiä oli valkoinen kuin maito, posket vain hiukan punersivat. Silmäkulmat olivat muuttuneet mustiksi kuin hiili, ja hiukset kiharaisiksi. Niin saattoi kaupunki tehdä tavallisesta maalaistytöstä kauniin kuin enkelin. Ja ihmeelliset olivat sen tavatkin, syleili, suuteli, itki ja hyväili. (H, 89.)

Hilma yhdistää Selman kauneuden kaupungin kauneuteen; kaupungin onnen ja hyvyyden keskellä ihminenkin muuttuu Hilman mielikuvissa enkelimäiseksi olennoiksi. Hilma ei ymmärrä mistä Selman koreat vaatteet ja meikatut kasvot kielivät. Piian palkalla ei kauniita vaatteita ostella eikä toinenkaan köyhälistötaustaiselle maalaistytölle tavallinen vaihtoehto, työ tehtaassa, ole selvästikään Selman muodonmuutoksen takana.

Selma houkuttelee Hilmaa mukaansa sinne ”missä ei ole koskaan ikävä ja ihmiset ovat niin hyviä”. Selman peilistä Hilma näkee ensi kertaa oman kuvajaisensa kauniina:

– Sinä herättäisit huomiota Helsingissä, jutteli Selma. Sinulla on kauniit silmät ja iso tukka. Täällä maalla ei kukaan sellaiselle anna mitään arvoa. Ei kukaan näe täällä naisen kauneutta. (H, 96.)

Selma tavallaan näkee ystävänsä niin kuin uskoo kaupunkilaismiesten viattoman maalaistytön näkevän – kauneutensa ja viattomuutensa vuoksi erityisen haluttavana ja helposti vieteltävänä. Hilmaa ei tarvitse taivutella lähtöön, pois pääsy siitä helvetistä, jota hän on pikkupiikana joutunut kestäämään, tuntuu toiveiden täyttymykseltä.

Kun Hilma ja Selma matkustavat junalla Helsinkiin, on saapuminen ”ihmeelliseen satumaahan” Hilmalle heti pettymys. Selma johdattaa Hilman asuinpaikkaansa entisen prostituoidun Hetun luokse:

Huone oli pieni ja kovin likainen. Lamppu valaisi heikosti rikkinäisiä seinäpapereita ja epäjärjestyksessä olevia huonekaluja. Pöydällä oli lampun vieressä kortit, pari pulloa, ryyppylaseja, musta kahvipannu ja palanen sianlihaa. Hilman oli nälkä, mutta pöydällä oleva ravinto ei häntä houkuttellut. (H, 103.)

Jo huoneen kuvaus ennustaa kaupunkitodellisuuden rumaa puolta ja rappiota. Samoin alkoholi turruttavana pakokeinona todellisuudesta astuu heti kuvaan. Hetu ja Selma aloittavat heti konjakin ryyppiskelyn ja Hilmassa heräävät pahat aavistukset. Rivosuiseksi muuttuneen Selman lumovoima katoaa nopeasti saastaiseen ympäristöön. Sen, minkä piti olla kaunista satua, onkin muuttunut rumaksi painajaiseksi. Myös Hilma oppii turruttamaan tunteensa alkoholilla. Hetu sanoo ryyppyjä tarjotessaan:

– Elämä on näes humalaa, humala on elämän alku ja loppu vaikka akat pistävät väärän kirjaimen sen sanan alkuun. Humala antaa onnea ja iloa, tyytyväisyyttä ja unohdusta. (H, 114.)

Hetun repliikki viittaa prostituoidun ankeaan todellisuuteen, jota turrutetaan alkoholilla. Samalla Hetu ironisoi ”akkojen” eli sivistyneistönaisten kristillistä kaksinaismoralismia, jonka mukaan jumalallinen oikeudenmukaisuus toteutuu vain valittujen ihmisten, toisin sanoen sivistyneistön, elämässä ikään kuin luontaisesti ansaittuna. Vähitellen Hilmakin alistuu arjen realiteettien alla:

Samapa tuo, mitä hän tekee. Sen pahempaa, kuin nyt oli, ei hänelle voisi tapahtua, vaikka hän konjakissa kylpisi. Hän kohotti päätään, aukaisi suunsa ja Selma kaatoi siihen konjakkia. (H, 118.)

Hilman pohjaton kaipuu kauniiseen, hyvään ja oikeudenmukaiseen elämään, johon hän haluaa edesmenneen äitinsä oppien mukaisesti uskoa, ei siis toteudu kaupungissakaan. Iltaisin Selma lähtee ulos tapaamaan ”sulhastaan” eikä Hilma tiedä, mistä Selma todellisuudessa rahansa saa. Hilma ei käsitä, että tulee päivä, jolloin hänenkin odotetaan tuovan rahaa taloon. Selma vie Hilman tapaamaan ”hurraystäviään” ja neuvoo Hilmaa olemaan heitä kohtaa erityisen ystävällinen. Selma maalaillee Hilman eteen kuvia kauniista vaatteista ja rahasta sekä mahdollisuudesta muuttaa pois Hetun nurkista. Selman neuvo on: ”Älä ole milläsikään, jos herrat leikillään sinua suutelevat. Sellainen

on tapa täällä kaupungissa, eikä se mitään olekaan.” (H, 122). Tietämätön ja viaton Hilma uskoo ystävänsä sanoja.

Hilma kuvataan työväenliikkeen kirjallisuudelle tyypillisesti hyveellisenä, tietämättömänä ja naiivina maalaisköyhälistötyttönä, joka lähtee kaupunkiin edes ajatteleematta, miten hän tulee siellä elättämään itsensä. Selman muodonmuutos koreasti pukeutuvaksi ja hienostuneesti puhuvaksi kaupunkilaisneidiksi riittää todistamaan Hilmalle, että kaupungissa asuminen merkitsee ”oikeaa” elämää vastakohtana entiselle maalaispiian elämälleen ”pahojen ihmisten ympäröimänä”. Käännekohta Hilman tragedian kannalta kulminoituu kaupungissa hotellihuoneen tapahtumiin, missä humalaan juotettu Hilma joutuu raiskauksen tai raiskausyrityksen kohteeksi. Hilma puolustautuu raivokkaasti sillä seurauksella, että seuraavana aamuna hän herää kadulle hylättynä. Houreinen vaellus päättyy hukuttautumisyrittöksen jälkeen poliisilaitokselle, missä hänet leimataan julkisella paikalla humalassa esiintyväksi prostituoiduksi.

Hilman vastarinnassa hyväksikäyttäjäänsä kohtaan on nähtävissä samanlainen asetelma kuin *Leenissä* herra Forsin pyrkiessä lähentelemään Leeniä kapakassa. Leenin tavoin ei Hilmakeen suostu seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Toisaalta se, mitä hotellissa tapahtuu, jää elliptisesti kuvatuksi. Voi olettaa, että mies on raiskannut Hilman, sillä myöhemmin turvakodissa Hilma sanoo Tyyrälle ensimmäisen kokemuksensa olleen vastentahtoisesti tapahtunut. Hilma ei ymmärrä, mistä häntä poliisilaitoksella syytetään, hänhän on puolustanut omaa kunniaansa aivan kuten Leenikin *Leenissä*. Syytösten edessä Hilma tuntee itsensä turmeltuneeksi ja häväistyksi. Tunne häpeästä nousee myös Leenin kohdalla hänen tajutessaan, mistä kapakkaneidin työssä todellisuudessa on kyse. Molemmissa teoksissa hyväksikäytön kohteeksi joutuneesta naisesta tulee syyllinen, vaikka kertoja osoittaa, ettei naisella ole mahdollisuutta puolustautua. Leeni ja Hilma pitävät kiinni ylpeydestään ja oikeudesta omaan ruumiiseensa, mutta koska heillä ei katsota olevan siihen oikeutta, joutuvat he joka tapauksessa uhrin asemaan.

Hukuttautumisyrittöksen jälkeen vankilaan joutuneen Hilman toivo herää, kun hän saa vieraakseen pelastusarmeijan sisaren. Tämä vie Hilman mukanaan ”langenneille” naisille tarkoitettuun turvakotiin.¹ Turvakodin tarkoituksena on pelastaa

---

¹ ”Langenneiden” naisten turvakodeissa rakennettiin uutta moraalialueita suomalaiseen yhteiskuntaan ja turvakotiliike oli moraalireformin olennainen työväline 1880-luvulta lähtien. Käsite ”langennut nainen” oli laajalle levinnyt 1800-luvulla. Nainen, joka oli menettänyt siveellisyytensä, toisin sanoen ollut seksuaalisessa kanssakäymisessä ennen avioliittoa tai sen ulkopuolella, oli ”langennut”. Turvakotien herätyskristillinen ajatus oli, että langenneet naiset voitiin pelastaa Jumalan kaikkivoipaisuuden ansiosta. (Markkola 2002, 212–213.)

naisten sielut Jumalan rakkaudella. Sisarten sanoma on valistaa naisia siitä, miten turmeltuneita he ovat ja miten synnit on sovitettavissa uskoon tulemalla. Asetelma vastaa aikakauden todellisuutta, sillä Helsinkiin perustettiin vuosisadan vaihteessa prostituoiduille ja rikollisille naisille turvakoteja, joiden tarkoituksen oli muovata naisista yhteiskuntakelpoisia raskaan työn ja uskonnollisen käännynnän avulla (ks. Markkola 2002). Suomalaista sosiaalisen työn historiaa uskonnon ja sukupuolen teemojen kautta tutkinut Pirjo Markkola (2002, 10–11) on tuonut esille, miten kristillissosiaalisen työn tärkein vaikutin olikin vaikuttaa avunsaajien hengelliseen elämään. 1800-luvun lopulla uskonnollisuus liittyi erityisesti naista määrittäviin patriarkaalisiin diskursseihin. Uskonnollisen kasvatuksen tehtävänä oli lujittaa naisen moraalialia, jonka nähtiin olevan altis ulkomaailman huonoille vaikutuksille.

Hilma ei ole täysin alistunut tuntemaan häpeää, josta häntä on syytetty niin poliisilaitoksella kuin turvakodissakin:

Hän ei ollut aivan sellainen kuin sisar sanoi. Hän ei itse ollut syypää saastaisuuteensa. Ja miksi kosketteli vieras ihminen sielua, sitä, joka on niin laaja, niin suuri, niin syvä, että hän, Hilma, itsekin oli usein siihen hukkumaisillaan. Miksi muodosti sisar selvän kuvan siitä, jota ei kukaan, ei kukaan käsittä. (H, 148.)

Aluksi Hilma ajattelee turvakodin olevan nimensä mukaisesti turvasatama pahassa maailmassa. Turvakodin uskonnollisesti ahdistavassa ja syyllistävässä ilmapiirissä Hilma joutuu kuitenkin tuntemaan häpeää oman sukupuolensa ja yhteiskuntaluokkansa takia. Kirkon pelastusoppi keskittyy vain ihmisen pahuuteen ja syntisyyteen unohtaen inhimillisen hyvän. Turvakodin kristillinen siveyskäsitys edustaa arvomaailmaa, joka pitää yllä yhteiskunnan sortavia rakenteita. Hilma ja muut turvakodin ”pelastettavat” naiset ovat alistettuja ylhäältä päin johdetulle holhoukselle.

Prostituutioaihe, jossa heikossa yhteiskunnallisessa asemassa oleva nainen haluaa kieltäytyä uhrin asemasta, mutta joka lopulta kuitenkin tuhoutuu, esiintyy *Leenin* ja *Hilman* lisäksi aikalaikirjailija Elviira Willmanin näytelmässä *Kellarikerroksessa* (1907). Köyhän perheen tytär Sigrid pestautuu Anette-tätinsä alaiseksi tarjoilijaksi höyrylaivaan ja saakin näin ansaittua rahaa perheelleen ilman, että joutuisi myymään ruumistaan. Willmanin Sigridin hahmossa on samaa omanarvon tunnetta ja päättäväisyyttä tehdä omia valintoja kuin *Leenissä* ja *Hilmassa*. Leeni uhmaa perheen emäntää, kun tämä on lähettämässä Leeniä takaisin maalle ja myöhemmin kapakkaneitinä Leeni puolustautuu Forsin lähentelyt. Leeni myös tekee oman

henkilökohtaisen valintansa suostuessaan herra Gustafssonin vaimoksi. Leenin tavoin Hilma puolustautuu tilanteessa, missä hän joutuu seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Hilma ei myöskään alistu syntisen ja langenneen naisen rooliin turvakodissa. *Kellarikerroksen* Sigridin ratkaisu ryhtyä nimenomaan prostituoiduksi on myös Sigridin oma valinta, jotta hän pystyisi pelastamaan perheensä taloudelliselta ahdingolta. Rakkaudeton naimakauppa juopon suutarin kanssa ei näyttäydä Sigridille prostituutiota paremmalta vaihtoehdolta.

Sigrid salaa todellisen elinkeinonsa perheeltään ja kun totuus tulee ilmi, ei Sigrid kestä häpeää vaan hukuttautuu. Sigridin ja Leenin tuhoutuminen ja kuolema merkitsevät teosten maailmoissa ehdotonta suljettua loppua. Hilman tarina jää kuitenkin aavistuksen avoimeksi. Voisiko Hilmalla sittenkin olla vielä mahdollisuus elämään vai hukuttautuuko hän Sigridin tavoin? Rachel Du Plessis (1985, 3–4) on esittänyt ajatuksen siitä, miten kertomuksen loppuratkaisu on tärkeimpiä tekstiin sisältyviä ideologisen neuvottelun hetkiä. Du Plessis kutsuu kuoleman tai avioliiton vaihtoehdot kyseenalaistavia ratkaisuja ”lopun yli kirjoittamiseksi”. Elsi Hyttinen (2011, 46) viittaa Du Plessisin ajatukseen tulkittaessaan Elviira Willmanin näytelmää *Lyyli* (1903), joka kertoo tutun tarinan porvarispojan hylkäämistä työläistyöstä. Kun raskaaksi tullut Lyyli tajuaa, ettei lääketieteen kandidaatti Birger Ekmanilla ole aikomustakaan viedä häntä vihille, päättää Lyyli kasvattaa lapsensa yksin. Hyttinen onkin esittänyt, miten *Lyylin* lopussa juuri Lyyli on se, joka jättää Birgerin. Hyttisen mukaan loppuratkaisun perusteella näytelmää voi lukea tarinana toimijuuden mahdollisuuksia etsivästä työläisnaisesta. Näin *Lyyliä* on mahdollista tulkita lopun yli kirjoittamisen kautta, jolloin näytelmän loppu avaa mahdollisuuden valtasuhteiden muutokseen kirjallisuuden ulkopuolisessa maailmassa.

Hilma ja *Leeni* eivät kutsu lukijaansa lopun yli kirjoittamisen tulkintaan. Hilma on romaanin lopussa ja mereen syöksyessään jo henkisesti kuollut, täysin vailla toivoa. Niin Leenin kuin Hilmankin yritykset lunastaa paikkansa yhteiskunnassa ovat tuhoon tuomittuja. Leenin muutos köyhälistötyöstä sivistyneistönaiseksi epäonnistuu ja avioliiton kautta hän menettää omaisuutensa miehelleen ja kuolee lopulta prostituoituna kadulle. Hilman osa on yhtä onneton – hän ei kykene sopeutumaan turvakodin vääristyneeseen arvomaailmaan, missä hänet leimataan huonoksi naiseksi. Henkisessä ristiriitatilanteessa Hilma ajautuu itsemurhaan.

3.3 ”Eivät ne koskaan piikaihmistä nai” – Vietellyn työläistyön tarina kansan ja sivistyneistön välisen kuilun symbolina

Sivistyneistön ja kansan suhteen symboloimiseen on suomalaisessa kirjallisuudessa käytetty 1840-luvulta lähtien ylioppilaan ja talonpoikaistyön välisen, onnelliseen avioliittoon päätyvän romanssin motiivia. Fiktiivisessä maailmassa rakastetut sopivat toisilleen ja he avioituvat erilaisista lähtökohdista huolimatta. Symbioottisen kuvauksen kautta haluttiin korostaa fennomaanista ajatusta sivistyneistön ja kansan yhtenäisyydestä. Esimerkiksi Runebergin *Hannassa* (1836) köyhään ja kansan kohtalosta kiinnostuneeseen ylioppilashahmoon liittyy positiivisia konnotaatioita. Kuvaukset ylioppilaan ja talonpojan tytön onnellisesta liitosta olivat ideologisesti latautuneita ja fennomanian ideologisen kriisin vuosina niiden yhtenäisyyttä korostava asetelma muuttui. Erityisesti 1890-luvulla liittoajatusta kyseenalaistettiin kirjallisuudessa kohdistamalla ylioppilaaseen voimakastakin kritiikkiä. Kuva rehdistä ja kansan kurjuudesta pelastavasta ylioppilaasta muuttui tunteettomaksi viettelijäksi ja kansanlapsen turmelijaksi. Viettelyepisodi korosti luokkavastakohtaisuutta ja sosiaalista ristiriitaa ja se käänsi ympäri aiempaan liittoajatukseen sisältyneen yhteiskunnallisen koherenssin ideaalin. (Molarius 1996, 15–18, ks. myös Rojola 2009, 17–19.)²

Teuvo Pakkalan *Elsassa* (1894) työläistyttö Elsan ja herraspoika Jorin välinen suhde päättyy Jorin hylkäämään Elsan tuhoutumiseen ja kuolemaan. *Elsassa* kuvattu vietellyn työläistyön tarina tematisoituu myös *Leenissä*. Ylioppilas Kaarlo Ylistö kuvataan yläluokan herraskaisena edustajana, joka ensin käyttää hyväksi kansan lasta ja sitten hylkää tämän. *Leeni* asettuu näin siihen kirjallisuuden kenttään, missä yhtenäisen kansan ihanteen mielekkyyttä alettiin vuosisadan vaihteessa kyseenalaistaa.

Kun Leeni on lähdössä Helsinkiin tohtoriperheen palvelijaksi, varoittaa Suntion Liisa lähtijää vietellyksi tulemisen vaaroista kaupungissa:

– Ja vielä toinen asia, Leena, vaikka oletkin vielä lapsi, niin sanon pahan omatuntoni takia. Sinä olet suurisilmäinen ja sysi-musta ja olisit hyvin säilynyt täällä maalla, jossa sinua pidetään rumana, mutta herroilla on toinen maku. Ne, näes, luulevat mustaa kauniiksi. Älä siis usko herrasmiesten koreita puheita ja naimatarjouksia, eivät ne koskaan piika-ihmistä nai. (L, 85.)

---

² 1800-luvun lopussa ja vuosisadan vaihteessa kristillissosiaalista työtä tekevät järjestöt käsitelivät teksteissään ”langenneen eli vietellyn naisen” fataalia kohtaloa, joka pahimmassa tapauksessa ajoi vietellyn tytön prostituutioon. Viettelykuviossa ylemmästä yhteiskuntaluokasta oleva mies sai naisen avioliittopuheilla suostumaan seksuaaliseen suhteeseen ja saatuaan tahtonsa läpi tai viimeistään siinä vaiheessa kun nainen tuli raskaaksi, mies hylkäsi naisen. (Markkola 2002, 212–213)

Ylistöön Leeni tutustuu puffettineidin pestissään ja ”koreapuheinen” Ylistö saa Leenin pauloihinsa. Aluksi vaikuttaa, että Leenin ja Ylistön välille syntyy aito henkinen yhteys. Ylistö tuntee itsensä jalomieliseksi Leenin suojelijan roolissaan. 15-vuotias Leeni rakastuu tulisesti nuoreen ylioppilaaseen eikä kuuntele kokeneen kapakkanaisen Sussun varoituksia siitä, että herra tulee pettämään Leenin ”kuin harakan”. Leeni joutuukin pettymään katkerasti yhteisen teatterikäynnin saadessa tylyn päätöksen. Ylistö ei noteeraa Leeniä näytelmien väliajoilla ja lopulta herra katoaa sanaakaan sanomatta Leenin elämästä. Teatterissa Ylistö on saanut tuntea, mitä merkitsee esiintyä julkisesti yhdessä ”nurkkakapakan tarjoilijattaren kanssa”. Tällaisella eleellä Ylistö häpäisee toveriensa mukaan, ei vain itsensä, vaan koko porvarisseurueensa säädyn.

Leenin ja Ylistön välisen suhteen luonnetta voi tulkita jo heidän nimistään lähtien. Leeni on diminutiivimuoto Leena-nimestä ja korostaa Leenin avuttomuutta ja lapsekkuutta, kun taas Ylistö viittaa nimenä korkea-arvoisuuteen ja ylempänä olemiseen. Pääpiruna Ylistön päänkäntämisessä Leeniä vastaan toimii herra Fors – mies, joka on aikaisemmin tuntenut itsensä nöyryytetyksi Leenin torjuessa hänen lähentely-yrityksensä kapakassa. Fors vakuuttaa Ylistön siitä, että Leeni on erityisen turmeltunut nainen, eikä Ylistö suinkaan halua olla ”kapakkatyön narrina”. Ironisesti kertoja taustoittaa sinisilmäisen ja kokemattoman porvarispojan luonteen tahdottomuutta. Ylistö ei kyseenalaista kokeneempien toveriensa sanan totuusvoimaa:

Kaarlo Ylistö oli hyvän äidin kokematon poika. Hän uskoi. Olihan hän lukenut romaaneista, miten petollinen ja kavala nainen on ja miten teeskentely kuuluu heidän luonteeseensa. Nyt oli häntä, kuten monta muutakin kavala tyttö vetänyt nenästä. Hän tunsu vihaavansa koko naissukua. (L, 132.)

Yöllä Ylistö löytää itsensä seurueineen prostituoitujen seurasta. Joukossa on myös tyttö, joka erottuu muista prostituoiduista hauraalla pelokkuudellaan ja nuoruudellaan. Ylistö ryhtyy puhuttelemaan tyttöä ja kysyy häneltä miksi tämä on moisessa läävässä. Tytön repliikissä asettuu kriittiseen valoon aikalaisasetelma, jossa piiän ja prostituoidun välinen ero ei paljon toinen toisesta eroa:

- En tiedä, vastasi tyttö surumielisenä, minä luulen, ett'ei kukaan meistä juuri liikoja pidä tästä.
- Miksi sitten olette täällä? Voisittehan tehdä jotakin muuta
- Ei se piiankaan virka hääviä ole.

- On se toki parempaa kuin tämä, onhan se kunniallista.
- Oletteko ollut piikana? Ei orja ehdi kunniaansa ajatella. Minä en ainakaan tiedä, mitä kunnia on. En tullut sitä tuntemaan piikana ollessani enemmän kuin täälläkään. (L, 134.)

Ylistö kyseenalaistaa tytön kunniallisuuden, vaikka hän itse viettää aikaansa prostituoitujen seurassa. Kohtaus liittyy keskusteluun yhteiskunnan arvojärjestelmästä, jossa toisia pidetään kunniallisina toisten joutuessa uhraamaan itsensä siveellisen perheihanteen pyhällä alttarilla.

Prostituoiduksi joutuneella työllä ei ole toivoa paremmasta elämästä. Hän on 9-vuotiaasta lähtien raatanut voimiensa ääri rajoilla piikana orjuuttavassa isäntäperheessä, mistä hän on karannut vain päätyäkseen vielä huonompaan palveluspaikkaan. Lopulta tyttö on ajautunut kadulle. Tyttö jatkaa osoittamalla syyttävän sormen sivistyneistöä kohtaan:

- Me olemme teidän luomianne olentoja, varjoja, joita teidän salainen elämänne synnyttää. Te kulette kunnioitettuinä läpi elämän, me kunniaa. Te saatte siunatun kuoleman ja seppeleitä, meitä odottaa rakkarin kärryt. (L, 137.)

Nuoren prostituoiduksi ajautuneen tytön puhe herkistää humalaisen Ylistön ja saa hänet häpeämään omaa sukupuoltaan:

- Sanokaapa, kunnon miehet, mikä sitten sivistyneelle sopii? Olkaa niin hyvät ja sanokaa, sopiiko syöstä saastansa seitsentoistavuotiaaseen, orpoon, kärsineeseen, turvattomaan naiseen? Sopiiko, häh! Vai sekö vain sopii sivistyneelle, että hän hellii mainettaan, on oppinut, matkii viisaiden puhe- ja ajatustaitoa ja narraa toisilta itselleen palkkaa ja kunniaa. (L, 139.)

Ylistön verbaalinen purkaus voisi olla aito puolustuspuhe ja kannanotto työläistyttöjen puolesta. Paatokselliset sanat näyttäytyvät lopulta kuitenkin vain naiivin, omasta jaloudestaan humaltuneen nuorukaisen hurskastelulta. Sillä Leenin luo ei Ylistö enää palaa vaan lähtee kaupungista jättäen Leenille muodollisen viestin lähdöstään. En kuitenkaan tulkitse Ylistön olevan Leeniä vain kylmäverisesti hyväksikäyttävä konna. Hänhän puolustaa työläistyttöjä oman porvarisseurueensa läsnä ollessa. Syytä Ylistön katoamiseen Leenin elämästä voikin tulkita Ylistön luonteen tahdottomuuden ja kokemattomuuden kautta. Hänellä ei ole oma-aloitteista rohkeutta ylittää luokka-rajaa seurustelemalla Leenin kanssa.

Kuten sanottua, voi Leenin ja Ylistön suhteen nähdä symboloivan kansan (Leeni) ja sivistyneistön (Ylistö) välistä suhdetta, joka epäonnistuu. Kukku Melkas (2009, 125–129) on tulkinnut samaan tapaan F.E. Sillanpään *Hiltua ja Ragnarina* (1923), jossa sukupuolipolitiikka ja ”kansan erotisoiminen” kietoutuvat osaksi päähenkilöiden suhteen analyysia. *Hiltussa ja Ragnarissa* kuten *Leenissä* ei köyhää kansaa edustavan tytön ja yläluokkaisen pojan välillä synny todellista yhteyttä. Tulkitsen Ylistön hahmon symboloivan sitä sivistyneistön itselleen ottamaa roolia, jossa kansa määrittää avun tai kasvatuksen kohteeksi. Ylistö näkee aluksi Leenin avuttomana lapsena, joka tarvitsee suojelua ja kasvatusta kohti ihannekansalaista. Ylistön esiintyminen epäitsekäänä perustuu kuitenkin hierarkkiseen valtasuhteeseen; hänellä on valta määrittää Leenin moraalinen hyväksyttävyys. Kun se kyseenalaistetaan, on Ylistöllä valta myös hylätä Leeni.

Leeni on jo lapsesta lähtien voimakastahtoinen ja puolustuskykyinen. Leenin luonteenkuvauksen perusteella on mahdollista tulkita, että Ylistön hylkäämän Leenin suostuminen raha-avioliittoon herra Gustafssonin kanssa on kosto Ylistölle ja samalla kaikille kapakassa aikaansa viettäville ja Leeniä hyväksikäyttämään pyrkiville miehille. Gustafssonin vaimona Leeni joutuu sietämään ainoastaan miehensä vaatimuksia. Leenin ja Gustafssonin avioliiton kuvaus jää elliptisesti kerrotuksi. Leenin repliikeissä ystävälleen Sussulle miehensä kuoleman jälkeen Leeni kuitenkin antaa ymmärtää, että aluksi kammottavan vaikutelman Leeniin tehnyt Gustafsson on kohdellut Leeniä hyvin avioliiton aikana. Leenin kosto ei tällaista tulkintaa vasten näytä siis edellyttäneen ylivoimaista uhrausta.

Vuosisadanvaihteen viettelytarinoissa naisten kuvataan usein ajautuvan seksuaalisiin kokemuksiin kuin huumattuna ja antautuvan miesten käsiin jonkinlaisessa passiivisen tahdottomuuden tilassa. Elviira Willmanin *Lyyli*-näytelmän *Lyyli* ja Tihlän Leeni poikkeavat tällaisesta viettelykaavasta. Elsi Hyttinen (2006, 10–11 ja 2012, 41–42) kirjoittaa, miten monissa *Lyyliä* käsittelevissä kirjoituksissa *Lyylin* ja *Birgerin* suhdetta luonnehditaan viettelyepisodin kannalta, jolloin oletuksena on, että *Birger* on suhteen ainoa aktiivinen toimija, joka viettelee passiivisen työläisnaisen. Hyttinen kyseenalaistaa tällaisen näkemyksen ja korostaa juuri *Lyylin* toimijuutta. *Lyyli* ei hylätyksi tultuaan vaivu epätoivoon vaan ryhtyy yksin huolehtimaan aviottomasta lapsestaan. Kuten *Lyyli*ssä myös *Leenissä* porvariskodin pojan ja työläistyön välisen suhteen kuvauksessa työläisnainen on toimiva subjekti huolimatta siitä, että hän tulee taustansa vuoksi hylätyksi. Leeni ei suostu hylätyn työläistyön kohtaloon, vaikka hän

aluksi jääkin passiivisena odottamaan ensirakkauttaan palaavaksi kätkien tämän lähtöviestin poveensa. Ajan kuluessa Ylistö unohtuu ja Leeni kovettaa itsensä. Päätöksessä naida rikas Gustafsson on Sussulla ja kapakan emännällä vaikutuksensa, mutta lopullisen päätöksen tekee Leeni itse. Leenin valinnan voi tulkita aktiivisen toimijuuden kautta ja kuten sanottua, myös kostoksi selkärangattomasti Leenin hylänneelle Ylistölle. Näin Leeni tavoittelee tietoisesti toisenlaista tulevaisuutta ja tilaa toimijana kuin mitä kapakkamiljöö tarjoaa. Samalla Leeni pyrkii vaikuttamaan omaan kohtaloonsa. Naimalla Gustafssonin Leeni pääseekin nopeasti ”paremmille päiville”, rikkaaksi rouvaksi, joka ei ylioppilasnuorukaisten leikeistä ole kiinnostunut.

Leenin tarina ei kuitenkaan pääty yhtä toiveikkaasti kuin Lyylin. *Leenissä* on siinä mielessä naturalismille konventionaalinen loppu, että romaanin lopussa Leeni päätyy katunaiseksi ja kuolee. Hän siis tulee lopulta kuitenkin huijatuksi, kun herra Fors kavaltaa hänen rahansa. Myös *Hilmassa* romaanin loppukohtaus viittaa selkeästi Hilman kuolemaan hänen syöksyessään meren aaltoihin. *Leenin* ja *Hilman* loppukohtaukset jättävät näin tapahtumia edeltävät valtasuhteet voimaan – Leeni ja Hilma eivät yrityksistä huolimatta löydä paikkaansa yhteiskunnassa.

Kuten nousukas-Leenille, myös Hilmalle näyttää alun vaikeuksien jälkeen avautuvan kaupungissa tie kohti parempaa huomista. Turvakoti merkitsee elämää ilman pakkoprostituutiota ja hetken ajan Hilma kuvittelee saavuttavansa tasapainon. Hän on jopa painostuksen alla valmis tunnustamaan ”syntisyytensä”. Lopulta kuitenkin juuri turvakodin uskonnollinen ja syyllistävä ilmapiiri romuttaa Hilman identiteetin. Leeni ja Hilma tuhoutuvat, mutta *Lyylin* loppuratkaisu vihjaa, että vaikka työläisnaisella ei ole subjektina tilaa teoksen maailmassa, niin tällainen tila saattaisi olla olemassa jossain muualla, näytelmän rajojen ulkopuolella – konventionaalisen lopun tuolla puolen, kuten Hyttinen (2012, 46) kirjoittaa. Näin Lyyli kyseenalaistaa sen osan, jonka sivistyneistö työläisnaiselle tarjoaa.

Eräänlaisena muunnelmana kansan ja sivistyneistön välisestä kuilusta, jota kirjallisuudessa käsiteltiin ylioppilaan ja köyhälistötaustaisen tytön suhteen kautta voi mielestäni pitää myös Eino Leinon *Jaana Rönnysä* (1907) kuvattua Jaanan ja paroni Manfeltin suhdetta. Maalta kaupunkiin piikomaan lähtenyt Jaana saa kaupungissa rahallista apua yläluokkaiselta paroni Manfeltilta. Paroni ei edusta tyyppillistä kansan naisen turmelevaa ylioppilasnuorukaista, mutta Jaanan ja paronin välisessä suhteessa on kiinnostavia temaattisia yhtymäkohtia Tihlän *Leenin* ja Willmanin *Lyylin* kanssa. Ylistö ja Birger näyttäytyvät aluksi paroni Manfeltin tavoin köyhälistötyttöjen pelastajilta. Lea

Rojola (2008, 223–236) on esittänyt, miten *Jaana Rönnysä* paronin suhteessa Jaanaan voidaan heijastella sitä perustaa, jolle kansan ja sivistyneistön suhde on rakentunut. Sama asetelma näyttäytyy myös *Lyylässä* ja *Leenissä*, kun ylioppilasmiehet säälivät köyhälistönaista ja haluavat auttaa heitä. Todellisuudessa yläluokan herraskaiset edustajat eivät kuitenkaan halua olla vastuussa kansan naisten kohtalosta ja aluksi aidolta näyttänyt kiinnostus osoittautuu valheelliseksi. *Jaana Rönnysä* paroni kuittaa auttamishalunsa kahdenkymmenen markan setelillä päästäkseen Jaanasta eroon. Myös *Lyylässä* Birger tarjoaa rahallista tukea raskaaksi tulleelle Lyyllille. *Leenissä* Leeni saa Ylistöltä muodollisen kirjeen, jossa hän toteaa, ettei suinkaan halveksi Leeniä: ”Päinvastoin, kun tiedän, minkälaisien kohtaloiden alaiseksi nuori tyttö voi joutua, olen valmis antamaan teille kaiken arvon.” (L, 141). Uskottavuus Ylistön arvonannosta Leeniä kohtaan horjuu. Hän kyllä jättää viestin Leenille lähdöstään, mutta viestin sisältö osoittaa Ylistön ”pesevän kätensä” kiusallisesta tilanteesta. Jättämällä Leenille näennäisesti kunnioittavan kirjeen Ylistö saa säilyttää omanarvontuntonsa ja hän voi ajatella toimivansa kunniallisesti.

3.4 ”Kuin ahdas puku tai mauton ruoka” – Naisnousukashahmo ja sivistyneistöstä käymisen problematiikka *Leenissä*

Palvelustytön, prostituoidun ja alempaan yhteiskuntaluokkaan kuuluvan vietellyn tytön hahmon lisäksi *Leenissä* motivoituu vielä eräs kirjallinen figuuri, jonka kautta vuosisadan vaihteen kirjallisuudessa kommentoitiin eri yhteiskuntaluokkien välisiä asetelmia. On kyse nousukkaan hahmosta, jonka avulla 1900-luvun alun suomalaisessa kirjallisuudessa pyrittiin tarkastelemaan yhteiskuntajärjestyksen muutosta ja muuttuvia identiteettejä. Eri väestöryhmiä oli yritetty yhtenäistää kansallisuuden nimissä koko 1800-luvun ajan ja samalla se synnytti jännitteitä ja ristiriitoja yhä enemmän vuosisadan lopulle tultaessa. Nousukashahmoa suomalaisessa kirjallisuudessa tutkinut Lea Rojola kirjoittaa, miten nousukkaan figuuri muodostaa 1900-luvun alussa kulttuurisen troopin, jonka kautta kansakunta määritteli itseään ja sen avulla kansakunnan sisään rakennettiin kansalaisten välistä ”luonnollista” hierarkiaa. (Rojola 2009, 13.)

Leeni on esimerkki vuosisadan vaihteen kirjallisuudessa usein esiintyvistä nousukashahmosta. Yleensä nousukashahmot olivat miehiä ja useimmiten miesylioppilaita. Esimerkiksi Arvid Järnefeltin *Isänmaan* (1893) Heikki pyrkii korkeampaan yhteiskunnalliseen asemaan koulutuksen avulla. (ks. Rojola 2009, 19–31.)

Heikille mahdollistuva sivistyksellinen nousukkuus on kuitenkin Leenin kohdalla poissuljettu vaihtoehto. Leenin kaltaisille köyhille ja kouluttamattomille maalaistytöille yliopiston ovet pysyivät suljettuina. Naisena Leenillä on kuitenkin toinen mahdollisuus nousta yhteiskunnallisia portaita – nopea aineellinen nousukkuus toteutuu raha-avioliitossa ja tämän vaihtoehdon Leeni myös hyödyntää.

Esimerkkeinä naisnousukashahmosta tarkastelen aikalaiskirjallisuuden kontekstissa *Leenin* rinnalla L. Onervan *Nousukkaita* – kokoelman (1911) novellin ”Naamiaiset” päähenkilö Suoma Sutelaa sekä Kauppiis-Heikin *Laaran* (1893) päähenkilö Laaraa. Suoma ja Laara ovat Leenin lailla köyhälistötaustaisia, aktiivisesti kohtaloonsa vaikuttamaan pyrkiviä henkilöahmoja. Laara oppii sivistyneistön tavoille, mutta Leenille ja Suomalle sivistyneistöelämän omaksuminen ei käy yhtä helposti. Leenin ja Suomen tarinoissa osoitetaan, miten köyhälistötaustaisella naisella ei ole resursseja solahtaa sivistyneistönäisen rooliin, päähenkilöt eivät onnistu ”leikkaamaan” menneisyyttä irti uudessa elämäntilanteessa vaan se vaikuttaa aina taustalla. Leenin tapauksessa hänen uusi roolinsa sivistyneistönäisenä on kuin ahdas puku, jota hän ei osaa kantaa oikealla tavalla.

Lea Rojola on tuonut esille, miten nousukaskertomuksen yhdeksi keskeiseksi teemaksi nousee kysymys identiteetin aitoudesta tai epäaitoudesta. On kyse siitä, millainen on aidosti sivistynyt ihminen ja voiko tuollaista aitoa sivistystä saavuttaa kouluttautumalla. Rojola kirjoittaa, miten sivistyksellisen nousukkaan tarina on aina kyllästetty epäonnistumisen kuvauksilla, myös melankolian ja häpeän tunteilla. (Rojola 2009, 12–13.) Kuten todettua, on Leenin kohdalla kuitenkin korostuneempaa pyrkimys aineellisesti turvattuun elämään. Köyhyys merkitsee Leenille alisteisessa asemassa olemista suhteessa yhteiskunnan hyväosaisiin. On kyse taloudellisesta valta-asetelmasta, jonka paremmalle puolelle Leeni laskelmoi pääsevänsä rikkaan Gustafssonin vaimona. Aineellisen nousukkuuden myötä Leeni saakin kaiken sen materiaalisen hyvän minkä rahalla saa. Hänellä on nyt aikaa myös opetella sivistyneistön ”comme il faut”-tapakulttuuria. Kertoja kuvailee ironisesti Leenin pyrintöjä sivistyneistörouvan roolissaan:

Leenin katsantokanta on äärettömästi laajentunut. Hän tuntee kirjailijat, hän tuntee taiteiden suunnat. Hän ostaa aina uusimman teoksen, lukee sen, jos se on hauska, selailee, katsoo alun ja lopun jos se on ikävää, reutoo kansia, että näyttäisi käytetyltä ja sulkee kirjakaappiin todistamaan emäntänsä sivistystä. (L, 164.)

Leenillä on uudessa yhteiskunnallisessa asemassaan mahdollisuus sivistää itseään kulttuurisesti; lukea kaunokirjallisuutta, käydä teatterissa ja taidenäyttelyissä ”todistamassa sivistyneisyyttään”. Toisin kuin saattaisi olettaa, kaikki tarjolla olevat mahdollisuudet henkiseen itsensä kehittämiseen eivät kuitenkaan tuo Leenille tyydytystä. Leeni ei kykene nauttimaan sivistyneistönaisen roolistaan ja sieluansa hän ravitsee keveillä lemmenromaaneilla, kuten kertoja ironisesti toteaa.

Porvarilliseen tapakulttuuriin totutteleva Leeni ei ymmärrä, että korkeaan luokka-asemaan liittyvä omanlainen sivistyksen käyttäytymiskoodisto ja yksilön ominaisuuksiin liittyvä habitus, joka erottaa sivistyneen rahvaasta. Vierailulle tullut Sussu kritisoi Leeniä liiallisesta vaatimattomuudesta seurapiirirouvien tyhjäänpäiväisen sanailun aikana, joka on keskittynyt rouvien oman siveyden korostamiseen ja palvelijattarien parhaamiseen. Leeni on jäänyt tilanteessa sanattomaksi ja tilanne on ollut hänelle entisenä kapakkaneitinä erityisen kiusallinen. Sussun repliikki ironisoi karvaasti ”oikeanlaisen” rikkaan oikeutta osoittaa yhteiskuntaluokkaan liittyvä ylemmyytensä:

– Rikkaan tulee olla röyhkeä ja vaativainen, selitti Sussu. – Sinä istuit ääneti ja annoit niiden akkojen räkättää. Sinun pitäisi aina ottaa sana toisen suusta, se on rikkaiden tapa. Sillon, kun rikas puhuu, tulee toisten olla vaiti, kun hän nauraa, tulee toistenkin nauraa ja jos hän on hiljaa, olkoot toisetkin. Kävelyllä pitää rikkaan kulkea keskellä ja kun hän pysähtyy, pysähtykööt kaikki. Rikas saa aina pitää toisten mielipidettä vääränä, hän saa taputtaa olkapäälle ketä hän tahtoo ja kutsua lapseksi ja lapsekkaaksi köyhää vanhustakin. (L, 161.)

Sussun piikikkäässä repliikissä on kaikuja brittiläisen sosiologi Beverley Skeggsin esittämästä näkemyksestä, jonka mukaan yhteiskunnallinen liikkumatila ja luokka-asema kytkeytyvät kiinteästi toisiinsa. Skeggs lainaa Pierre Bourdieun määritelmää kulttuurisesta pääomasta. Kulttuurinen pääoma tarkoittaa sitä kulttuurin arvostamaa, vaihtokelpoista pääomaa – sivistystä, koulutusta, tietoja ja taitoja – joiden kautta yksilön luokka-asema määrittyy. Luokka piirtyy arkipäiväisiin käytäntöihin ja elämäntapaan, jota määrittää pääsy tiettyyn tilaan. Luokka-asemaa tuotetaan erottelujen kautta; minkälaiset kulutustottumukset ihmisellä on, minkälainen suhde kulttuuriin tai miten ihminen pukeutuu ja puhuu. Skeggsin ja Bourdieun määritelmässä kiinnitetään huomiota siihen, miten nämä erilaiset erottautumisen tavat jakavat ihmiset ryhmiksi ja näin syntyy hierarkkisia asetelmia eri yhteiskuntaluokkien välille. Eniten yhteiskunnallista liikkumatilaa ja mahdollisuuksia itsensä toteuttamiseen on

luokkahierarkiassa korkeimmalla olevilla. (Skeggs 1997 ja 2004, Bourdieu 1986.)

Kouluttamattomalla ja köyhällä Leenillä ei ole vaihdettavaksi kelpavaa kulttuurista pääomaa. Nousukkaana hänen tulee omaksua ikään kuin uusi kieli tapoineen ja arvomaailmoineen, kokonainen uusi kulttuuri. Uusi luokka-asema ja sen mukanaan tuomat paineet toimia ja ajatella herättävät Leenissä ahdistusta. Leeni pukeutuu ja käyttäytyy kuten sivistyneistönainen, mutta hänen menneisyytensä vaikuttaa aina taustalla. Leenin elämä on kuin teatteria, jonka valheellisissa kulisseyksissä hän yrittää viedä läpi rooliaan. Leeni tuntee, ettei sivistys, josta hän on päässyt osalliseksi tuo tyydytystä, Se on ”kuin ahdas puku tai mauton ruoka”.

Leenin muutos näennäisesti ”oikeanlaiseksi” rikkaaksi tapahtuu vähitellen. Kapakka-Sussua ei kelpuuteta enää Leenin lähipiiriin, joka nyt koostuu vain sivistyneistä ihmisistä. Leenissä on tapahtunut muodonmuutos pienestä ja heiveröisestä työstä valistuneeksi rouva Gustafssoniksi. Sussu on kiusallinen muistutus Leenille hänen omasta taustastaan. Kieltämällä Sussun Leeni kieltää samalla oman alkuperänsä. Rojola (2009, 22) kirjoittaa, miten nousukkaan tarinaa voikin tarkastella ns. toisesta käymisen tarinana. Nousukas yrittää käydä sivistyneestä ja hän joutuu tekemään suunnattomasti työtä pyrkiessään sivistyneeksi ja ”oikeanlaiseksi” kansalaiseksi. Nousukkaan tarinan traagisuus on siinä, että tekipä tai toimipa hän miten tahansa, joukkoon hän ei koskaan kuulu. Nousukas on välitilan hahmo, joka ei kuulu enää kansaan, mutta ei löydä paikkaansa myöskään sivistyneenä taustansa ja menneisyytensä takia.

L. Onervan ”Naamiaiset” novellin päähenkilö Suomen kiivas halu käydä sivistyneistöstä kuvataan Leenin tavoin epäonnistuneeksi prosessiksi. Päämäärätietoinen Suoma lähtee Helsinkiin aikeenaan päästä ylioppilaaksi, valistuneeksi ja isänmaataan palvelevaksi kansalaiseksi. Suoma näkee todella vaivaa tullakseen hyväksytyksi sivistyneestä. Leenin tavoin ei Suomallakaan ole kapasiteettia täyttää sivistyneistönaisen roolia. Kuten Rojola (2009, 23) kirjoittaa viitaten Bourdieuhun: ”Suoma on sisäistänyt sen, että sivistyneenä oloon on aina kietoutunut symbolista pääomaa, jonka tehtävänä on merkitä ja erottaa kulttuuri-ihmiset massasta, ts. sivistyneistö kansasta”. Suoma opettelee sivistyneen puheenparren ja maailmankatsomuksen ja istuu väsymättä luentosaleissa oppia saamassa. Kuten Tihlällä, on Onervallakin kertojan asenne nousukashahmoa kohtaan ironinen. Lopulta Suomen nousukkuuden epäonnistuminen kulminoituu naamiaisissa, kun sivistyneistöön kuuluva mies tunnistaa Suomen tyköksi, joka ei todellisuudessa kuulu sivistyneistöön vaan

elättää itseään kapakan tupakkatyttönä.

Suoman yritys päästä osaksi sivistyneistöä päättyy onnettomasti. Leeni sitä vastoin saavuttaa sivistyneistönaisen statuksen rikkaan Gustafssonin vaimona. Kun Leeni on ollut vuoden leskenä, hänen uutta elintasaan kuvaa se ympäristö, jossa hän nyt elää:

Hänen kotinsa on upea, sellainen raskas, porvarillinen. Sali on suuri ja siinä on paljon kukkia korkeilla jalustoilla. Ennen, Gustafssonin eläessä oli salissa punaset plyshi-huonekalut, ovissa verhot ja jokaisella pöydällä liina. Ne on Leeni poistanut. Huonekalut ovat puusta ja seiniltä hän on karsinut liiat maalaukset. Olihan se ajan vaatimus. (L, 150.)

Leeni on miehensä kuoleman jälkeen ottanut omat ohjat käsiin sisustuksellisissa valinnoissa, hän pyrkii selkeästi olemaan moderni, itsenäinen ja aikaansa seuraava porvarisnainen. Kuitenkaan Leeni ei ole saavuttanut sitä onnen tunnetta, josta hän kapakkaneitinä haaveili:

Paljon oli Leeni odottanut ja paljon hän oli saanutkin, mutta kuitenkin ei elämä tuntunut vastaavan kuvitelmia. Häntä väsytti. Hän tunsikin kyllästymistä hyviin ruokiin ja huonoja hän ei enään olisi voinut syödä. (L, 150.)

Uusi elämä on Leenille pettymys. Materiaalinen yltäkylläisyys ei tuokaan mukanaan onnellisuutta. Leenin mielenmaisema muistuttaa 1900-luvun vaihteessa vaikuttaneen Arthur Schopenhauerin (1944) pessimististä näkemystä ihmisen osasta. Schopenhauerin mukaan elämä on kärsimystä, jonka taustalla vaikuttaa ihmisen tyydyttämätön halu. Halujen saavuttaminen ja täytyminen tuottavat tyytyväisyyden sijaan ikävystymistä ja kyllästymistä, jota torjutaan uusilla halun kohteilla.

Leeni tuntee konserteissa ja teattereissa kohoavansa hetkeksi jokapäiväisyyden yläpuolelle mutta ”väsymys, tyhjyys ja mitättömyys” ja ”ihmishengen ikuinen kaipaus” tulevat aina hetkellisten euforisten tunteiden tilalle. Leenillä ei ole enää päämäärää elämässä - unelma rikkaasta elämästä on toteutunut. Leenin ei nousukkaana tarvitse kantaa huolta huomisesta ja hän on vapaa tekemään omaa elämäänsä koskevia valintoja. Yhteiskunnallinen ja taloudellinen nousu ei kuitenkaan tuo Leenille onnea vaan joutilas elämä muodostuu kärsimykseksi ja vankilaksi. Leenin muuttuu passiiviseksi eikä hänellä ole kunnianhimoa tai tavoitteita tulevaisuuden suhteen. Lukeneisuutensa ja kulttuurielämässä vaikuttamisen Leeni myöntää itsekin valheelliseksi ja pinnalliseksi.

Vähitellen Leeni vajoaa totaaliseen vetelyyteen ja välinpitämättömyyteen. Elämänpettymyksessään ja ikävystymisessään ”rakastuminen” Forsiin on Leenille ehkä yritys kiihdyttää intohimoa, tuntee jotain muuta kuin tyhjyyttä ja merkityksettömyyttä.

Leenillä olisi uudessa yhteiskunnallisessa asemassaan mahdollisuus ojentaa auttava kätensä sille vähäosaiselle ihmisryhmälle, johon hän itse on aikaisemmin kuulunut. Näin Leeni ei kuitenkaan tee, yhteiskunnallisen vaikuttajan tehtävä ei häntä kiinnosta vaan hän turtuu aineellisesti ja kulttuurisesti rikkaaseen mutta henkisesti onttoon elämäänsä. Tällaisen kerronnallisen ratkaisun voi tulkita korostavan sitä, kuinka rikkaana Leenin kyky empatiaan tyrehtyy. Paradoksi on siinä, miten helppo, rahallisesti turvattu elämä köyhdyttää Leenin henkisesti ja romahduttaa Leenin yhteiskuntamoraalin. Leeni hylkää eettiset periaatteensa ja henkilökohtainen vauraus tekee hänet piittaamattomaksi köyhempiä kohtaan.

Kertoja kuvailee ironisesti, miten Leenin arki koostuu pääasiassa syömisen parissa ja miten se turruttaa Leenin niin fyysisesti kuin henkisestikin:

Aamulla toi palvelija sänkyyn kahvia ja monenlaisia leivoksia, sitten seurasi aamiainen ja aamiaisen jälkeen jälleen vehnäskahvi. Sitten päivällinen, johon kuului vähintäinkin kolme lämmintä ruokalajia ja päivällisen jälkeen taasen kahvi ja leivonnaisia. Illallinen oli miedompi ja syönti-urheilu päättyi yöksi teehen ja leivoksiin. On selvää, että haaveileva, mielikuvituksista rikas luonnon helmassa syntynyt Leeni pakostakin alkoi muuttua tökerön ympäristönsä kaltaiseksi. (L, 150.)

Yltäkylläisyyden keskellä yläluokkaisessa norsunluutornissaan Leeni kieltää parhaan ystävänsä Sussun, joka ei osoita ymmärrystä Leenin uutta elämäntapaa kohtaan. Leeni muistuttaa omahyväisyydessään Kauppiis-Heikin *Laara*-teoksen maalaistyttö Laaraa, joka rikkaaksi talonmistajaksi päästyään ei tunne myötätuntoa edes köyhiä vanhempiaan kohtaan. Leeni ja Laara ovat molemmat nousukashahmoja, jotka tavoittelevat ensisijaisesti omaa hyvää. Laskelmoivan ja petollisen Laaran tarina loppuu Laaran kuoltua keuhkokuumeeseen. Lappalaisen (2000, 228) mukaan romaanin loppu antaa aihetta tulkita *Laaraa* kahdella tapaa. Teosta voi lukea tarinana, jossa moralisoidaan Laaran itsekkyyttä ja näin tarinan loppu nähdään ansaittuna. Myös Rossi (2003, 50) tulkitsee Laaran kuoleman eräänlaisena moraalisenä opetuksena ja synneistä maksamisena. Toisaalta kertomusta voi Lappalaisen mukaan lukea myös vastakarvaan tarinana, joka osoittaa aktiivisen naisen mahdottomuuden patriarkalisessa yhteiskunnassa.

Kuten Laaran, myös Leenin kohtalo jää monitulkintaiseksi. Forsin kavallettua Leenin omaisuuden päätyy Leeni alkoholisoituneeksi prostituoiduksi kadulle, minne hän kymmenen vuotta myöhemmin kuolee. Kertoja on kuvannut nousukas-Leeniä hyvin ironisessa valossa eikä rikkaan ja itsekkään Leenin hahmo herätä lukijassa sympatioita. Forsin kavaltaman Leenin voi Laaran tavoin tulkita ansainneen kohtalonsa itsekkyytensä vuoksi. Muunlainenkin tulkinta on mahdollista. Nousukas-Leeni kokee syvää vieraantuneisuutta uudessa roolissaan. Tahtomattaankin hän muovautuu pinnallisia arvoja korostavan ympäristönsä kaltaiseksi.

Tihlän teoksissa työläisnaisen positiivisen kehityksen mahdollisuus tyrehtyy vallitsevien yhteiskunnallisten olojen determinoimana ja teokset päättyvät työläisnaisen tuhoutumiseen. Palvelija- ja nousukaskuvaukset eivät toki aina olleet pelkästään traagisia ja pessimistisiä kertomuksia tuhoutumisesta (ks. Melkas 2009, 129–130). Esimerkiksi Maria Jotunin tuotannossa korostuu työläisnaisen toimijuuden ja oman äänen mahdollisuus, kuten esimerkiksi novellikokoelman *Kun on tunteet* (1913) novellissa ”Elämän sisältö”, jossa kodin todellinen vallankäyttäjä onkin palvelijatar Fiina. Naisen mahdollisuus sosiaaliseen kohoamiseen esitetään Jotunilla myönteisesti esimerkiksi kokoelman *Tyttö ruusutarhassa* (1927) novellissa ”Onnellinen Heliina”. Kuten Leeni, on Heliina kaupunkiin palvelustytöksi lähtenyt maalaistyttö, joka irtisanotaan palveluspaikastaan. Leenin lailla Heliinan ratkaisu selvitä hankalasta tilanteesta on avioituminen sivistyneistöön kuuluvan herran kanssa. Leenin ja Heliinan tarina yhtäläisyydet loppuvat tähän. Heliina tuntee suurta ylpeyttä uudesta ”elinkeinostaan” rouvana ja hänen muodonmuutoksensa sivistyneeksi rouvaksi on Heliinalle mitä mieluisin tehtävä. Kirjeissään siskolleen Karliinalle Heliina ei ainakaan kuvaile, että häntä vaivaisivat ristiriitaiset tuntemukset haltuun ottaessaan uutta identiteettiään. Heliinalle toisesta käyminen siis onnistuu ja hän kokee uuden roolinsa positiivisena asiana. Tosin Heliinan hurmio materiaalisen yltäkylläisyyden keskellä kuvataan varsin ironisesti. Heliina nauttii täysin rinnoin lukuisista sukkanauhoistaan, hopealusikoistaan ja pöytäliinoistaan. Peilistä entinen maalaistyttö tarkistelee pitkin päivää, että ”piikuus on varmasti hävinnyt”. Ja onhan se – vastaan katselee onnellinen, lihava ja kaunis rouva entisen ”repaleisen ressun” sijaan. Se, mitä Heliina oikeasti tuntee, jää kuitenkin lukijan pääteltäväksi. Hella Wuolijoen *Juurakon Hulda* vuodelta 1937 edustaa vieläkin selkeämmin palvelustytön onnistunutta, sekä sivistyksellistä että sosiaalista nousua. Sinnikäs ja älykäs palvelijatar Hulda lukee itsensä maisteriksi työnsä ohella ja lopussa siintää mahdollisuus päästä vaikuttamaan oikeudenmukaisemman

yhteiskunnan puolesta kansanedustajana. Wuolijoen näytelmä päättyy lopulta kuitenkin hyvin konventionaalisesti. Huldin tarinan potentiaalinen yhteiskuntakriittisyys menettää teränsä kun Huldin kunnianhimo yhteiskunnallisena vaikuttajana saa väistyä rakkauden ja avioliiton myötä.

4. LUHISTUMINEN, LANKEAMINEN, PUDOTUS –

NATURALISMIN ENTROOPPINEN NAISHAHMO

Edellisessä luvussa tutkin *Leenissä* ja *Hilmassa* motivoituvia palvelijan, prostituoidun, vietellyn köyhälistötytön sekä nousukkaan kirjallisia hahmoja ja toin esille, miten kuvausten kautta teoksissa kommentoidaan työläisnaiselle tarjolla olevia mahdollisuuksia löytää paikkansa modernissa yhteiskunnassa. Palvelijan, prostituoidun ja nousukkaan hahmot rakentavat Tihlän teoksien naturalistista maailmankuvaa - Leenin ja Hilman tuhoutuminen aktivoituu heitä ympäröivän yhteiskunnan olosuhteissa. Työläistyön traagisen elämäntilanteen taustalla vaikuttaa deterministisesti alhainen yhteiskunnallinen asema, joka asettaa Leenin ja Hilman jo lähtökohdiltaan täysin eri asemaan kuin sivistyneistötaustaiset kanssasisarensa.

Tihlän teokset hahmottuvat kuvauksiksi köyhälistönaisen onnettomasta elämästä, mutta tämän lisäksi ne ovat laajemmin tulkittavissa kriittisiksi tutkielmiksi aikakauden yhteiskunnasta, missä yksilön yhteiskuntaluokka ja ympäröivän yhteiskunnan tarkkaan vartioidut hierarkkiset asetelmat vaikuttavat Leenin ja Hilman mahdollisuuksiin vaikuttaa omaan elämäänsä. Tässä luvussa käsitelen Leenin ja Hilman tuhoutuvia henkilöitä naturalistisen kirjallisuuskäsityksen ytimessä olevan entropian käsitteen kautta. Entrooppisen kuvaston kautta Tihlän teokset jäsentävät vuosisadan vaihteen suomalaisen yhteiskunnan ongelmia ja aikakauden ilmapiiriä. Alun perin fysiikkaan liittyvä 1800-luvun puolivälissä käyttöön otettu termi merkitsee kiihtyvää hajoamista, tasapainon menettämistä ja energian kulumista. Tasapainosta liikkeelle lähtevä luonnonilmiö kulkee väistämättä kohti hajoamista. Leenin ja Hilman henkilöissä toteutuu naturalismin entrooppinen maailmankatsomus: Leeni ja Hilma yrittävät päästä eteenpäin elämässä, ulos köyhyyden noidankehästä, mutta köyhien lähtökohtiensa vuoksi yhteiskunta rajoittaa heidän mahdollisuuksiaan toteuttaa unelmaansa, he ajautuvat yhteiskunnan ulkopuolelle ja tuhoutuvat.

4.1 Nuoren naisen antikehitys

Naturalistisen kirjallisuuden tuhon kuvastolle perustuvaa kirjallisuutta voidaan tutkia metaforisesti entropian käsitteen kautta. Alun perin fysiikkaan liittyvä 1800-luvun puolivälissä käyttöön otettu termi merkitsee kiihtyvää hajoamista, tasapainon menettämistä ja energian kulumista. Tasapainosta liikkeelle lähtevä luonnonilmiö kulkee väistämättä kohti hajoamista. Naturalismin tutkimuksessa entropian käsitettä on käytetty kuvaamaan teosten maailmassa tapahtuvaa rappiota ja tuhoutumista. Entropia kuvaa naturalismin deterministisesti määrätynnyttä maailmaa – traagisia ihmiskohtaloita ja kärsimystä kuvaava naturalistinen teos hahmottelee entrooppisen kuvauksen hajoamisesta ja hukkaan menneestä ihmiselämästä, illuusoiden murtumisesta ja tuhoutumisesta. Riikka Rossin mukaan entropiaa voidaan tutkia naturalismin aikakauden vertauskuvana, historiallisena ilmiönä, joka kuvaa ajan ilmapiiriä ja yhteiskunnan kehitystä. Hajoaminen ja tasa-paino, energia ja aine sekä optimismin ja pessimismin välinen jännite kuvaavat nykyaikaistumiskehitystä. (Rossi 2009, 20–21.)

Naturalistisen kirjallisuuden entrooppisessa maailmassa Leenin ja Hilman elämät etenevät kohti rappiota ja kuolemaa. Romaanit eivät kuvaa positiivista kehityskaarta vaan Leenin ja Hilman elämä loppuu enneaikaisesti ja onnettomasti. Suomenkielistä naiskirjailijoiden kirjoittamaa naisten kehitysromaanin traditiota tutkinut Minna Aalto kirjoittaa (2000, 7), miten klassiselle kehitysromaanille on tyypillistä päähenkilön kypsymisen kuvaus, hänen kehittyvä suhteensa ympäröivään todellisuuteen ja kasvava tietoisuus omasta itsestään. Kehitysromaanissa yksilön itsetietoisuus syvenee ja konflikteilla, joita päähenkilö elämänsä varrella kohtaa, on tärkeä tehtävänsä kasvunpaikkoina kohti yksilön tasapainoista persoonallisuutta.³ Suomalaisessa kirjallisuudessa Järnefeltin *Isänmaata* on luettu klassisena kehitysromaanina. Romaani kuvaa maaseudulta lähteneen Heikin elämän oppivuotia Helsingissä. Romaanin lopussa Heikki saavuttaa elämän ”mestaruuden” ja palaa takaisin kotitalalle esimoderniin yhteisöön. Kehitysromaanin perusasenteena on pidetty sovinnollista suhtautumista elämään kokonaisuutena. (Isomaa 2009, 47–48.)

Maila Talvion *Ailia* (1897) on verrattu Järnefeltin *Isänmaahan*. Talvion teoksessa kokemus yhteiskunnallisesta murroksesta, uuden ja vanhan rajanvedosta,

---

³ Prototyypinä kuvatuunlaisesta ihmisen mahdollisuuksiin uskovasta kehitysromaanista mainitaan usein Goethen *Wilhelm Meisterin oppivuodet* (1796).

tuodaan esiin naisen kautta. Järnefeltin *Isänmaata* pidetään kulttuurihistoriallisesti merkittävänä yhteiskuntakuvauksena Suomesta. Talvion teos on kuitenkin jäänyt unohduksiin ja esimerkiksi V.A. Koskenniemi on kuvaillut *Ailia* pienimuotoiseksi yksilön kehitystarinaksi. (Aalto 1993, 91.) Minna Aalto (2000, 9) kirjoittaa, miten klassisen kehitysromaanin ajatusta autonomisesta yksilöstä, joka ohjaa omaa elämäänsä, onkin pidetty tyypillisesti vain miehille mahdollisena. Lisäksi kehitysromaanien kirjoittajat ovat lähes aina miehiä. Naisten positiivisten kehityskertomusten poissaolo selittynee ainakin osin aikakauden kontekstissa – naisella ei ollut sellaista yhteiskunnallista asemaa, johon hän olisi voinut kasvaa.

Isänmaan Heikki kasvaa arvostelukykyiseksi, lähimmäisen rakastamisen taidon oppineeksi aikuiseksi ja Talvion teoksessa Aili päättää palata takaisin maalle, missä hän avioituu kasvattiveljensä kanssa ja ryhtyy kasvattamaan kotiseutunsa köyhiä ja kodittomia lapsia. Niin Heikki kuin Ailikin löytävät identiteettinsä samaistumalla kansaan ja toimimalla aatteellisesti kansan hyväksi. Järnefeltin ja Talvion teosten sovinnolliset lopputunnelmat ovat kaukana Tihlän kuvaamista maailmoista. Kehitysromaanin sijaan *Leeni* ja *Hilma* määrittyvät ns. ”romahdusromaneiksi”, tarinoiksi, joissa työläisnaisen mahdollisuudet rakentaa omaa identiteettiään ja löytää paikkansa yhteiskunnassa epäonnistuvat.⁴ Positiivisina kehitystarinoina, joissa Leeni ja Hilma vaikeuksien kautta löytäisivät tehtävänsä maailmassa ja kokisivat elämänsä merkitykselliseksi, päästäisi lukijan helpolla. Tällaisina teokset kantaisivat ideologiaa, jonka mukaan (nais)sukupuolesta ja heikosta yhteiskunnallisesta asemasta huolimatta yksilöllä on mahdollisuudet saavuttaa tyydyttävä ja onnellinen elämä. Romahdustarinoina teosten sanoma johdattaa kuitenkin toisaalle, naturalismin entrooppiseen maailmaan, missä päähenkilö tuhoutuu olosuhteiden pakosta.

Nuorten naisten kehityksen kuvaus oli realistien suosima aihe erityisesti Pohjoismaissa. Kuvaukset liittyivät naisasiasta käytyyn keskusteluun naisten ja miesten epätasa-arvosta, naisten kasvatuksesta ja naisten koulutusmahdollisuuksien puutteesta. Muun muassa Minna Canthin *Hanna* (1886) ja Juhani Ahon *Papin rouva* (1893) ovat nuoren naisen sielunelämään eläytyviä tarinoita. Niitä yhdistää naturalistisen deterministinen henki, jolloin ”kehitys” ei merkitse ihmisen mahdollisuuksiin uskovaa ajatustapaa vaan sen vastakohtaa (Lappalainen 1999, 46–48.) *Hannassa* Hannan isä tyrehdyttää tyttärensä haaveet opiskelusta ja Hannan tehtäväksi jää perheen miesväen

---

⁴ Birgitta Ney (1993) on käyttänyt termiä romahdusromaanin modernin murrokseen liittyvien naisten pessimististen kehitysromaanien yhteydessä.

paitojen parsiminen. *Papin Rouvan* Elli vajoaa Hannan lailla masennukseen ja elämän merkityksettömyyden kokemukseen onnettomassa avioliitossaan. Naisen potentiaalinen kehitys tukahtuu myös *Leenissä* ja *Hilmassa*. Aikuistuminen ei merkitse Leenille ja Hilmalle positiivista henkistä kypsymistä vaan sen kääntöpuolta, oman identiteetin menettämistä ympäröivien olosuhteiden puristuksessa.

Itseidentiteetin menettämisen näyttämönä on Tihlän teoksissa moderni kaupunki, jonka kaoottisessa todellisuudessa Leeni ja Hilma yrittävät löytää paikkansa ja merkityksen olemassaololleen. Leenin ja Hilman kohtaamat konfliktit eivät toimi kehitysromaanille tyypillisesti päähenkilöiden kasvunpaikkoina eikä kärsimys jalosta heitä kohti harmonista elämää. Leeni ja Hilma yrittävät muuttaa vallitsevia olosuhteita ja päästä eteenpäin elämässä, mutta heidän kohdalla individualistinen yksilönvapauden ihanne jää toteutumatta.

Naistutkimuksessa kehitysromaanin sijaan on käytetty myös käsitettä etsintäromaanin (questnovel). Nimensä mukaisesti etsintäromaanissa korostuu kehityksen sijaan ajatus etsimisestä, siitä, miten nainen sopeutuu yhteisöllisesti rakentuviin odotuksiin ja naisten käyttäytymistä sääteleviin normeihin. Aalto kyseenalaistaa naisille varatun etsintäromaanin käsitteen, sillä se sisältää ajatuksen siitä, että nainen löytää oman tilan, jonka rajoissa hän voi toteuttaa itseään ympäristölleen sopivalla tavalla (Aalto 2000, 10–11). Itse en miellä etsintäromaanin-käsitettä näin deterministisesti ja mielestäni Leenin ja Hilman tarinoissa on kyse nimenomaan etsimisestä; teoksissa köyhälistötaustaisen naisen uhkana on köyhyys ja työttömyys ja naispäähenkilöt etsivät eri tavoin tietä kohti parempaa elämää. Etsintään liittyy myös omaa identiteettiä koskevat kysymykset; kuka olen ja mikä tarkoitus elämälläni on?

Ahon *Papin rouvassa* onnettomassa avioliitossa elävä Elli ei kehity tarinan aikana vaan päinvastoin resignoituu siihen, että elämä on ”ei-mitään”. Ellin etsintä liittyy aikakauden naiskysymykseen ja naisen asemaa käsittelevään kirjallisuuteen *Leenin* ja *Hilman* tavoin. Ellin mahdollisuus jättää aviomiehensä ja suunnata kohti maailman tuulia rakastamansa Olavin tavoin on käytännössä mahdotonta. Ellillä ei ole aineellista omaisuutta ja jos onkin, kuuluu se hänen aviomiehelleen. Porvarillisissa kulisseissa elävän Ellin etsintä on kuitenkin luonteeltaan toisenlaista kuin Leenin ja Hilman. Elli etsii rakkautta ja henkisesti tyydyttävää elämää. Hänellä ei kuitenkaan ole rohkeutta murtautua ulos epätydyttävästä avioliitosta, kuten tapahtuu esimerkiksi Ibsenin *Nukkekodin* (1879) Noran tapauksessa. Ibsenin näytelmässä Nora kasvaa ulos lapsivaimon roolistaan ja jättää konservatiivisen miehensä. Elli sen sijaan vajoaa Olavin

lähdön jälkeen apatiaan ja masennukseen. Ellin henkisesti tyydyttävän elämän etsinnän rinnalla on Leenin ja Hilman etsintä konkreettisempaa ja se liittyy heidän yhteiskunnalliseen asemaansa; Leenin ja Hilman individualistisen yksilönvapauden suurimpana esteenä on köyhyys.

Rachel Blau Du Blessiksen (1985, 3–4, ks. myös Aalto 2000, 61) mukaan naisten etsintäromaanit, jotka päättyvät kuolemaan, kertovat siitä, miten naispäähenkilöiden yksilölliset pyrkimykset ja halut ovat mahdottomia niiden instituutioiden ulkopuolella, jotka hän on yrittänyt ylittää. Leeni ja Hilma pyrkivät pois maaseudulta päästäkseen eteenpäin elämässään. Kasvattiäitinsä kuoleman jälkeen Leenin on elätettävä itse itsensä ja palveluspaikka kaupungissa avaa Leenille mahdollisuuden taloudellisesti turvattuun elämään. Myös Hilmalla on kaupunkiin muuttaessaan toive onnellisemmasta elämästä kuin mitä jokapäiväinen raadanta palveluspaikassa maaseudulla tarjoaa. Kaupungissa Leeni ja Hilma siirtyvät todellisuuteen, jossa heitä määrittää erilaisuus ja toiseus suhteessa kaupunkisivistyneistöön. Nousukkaana Leeni kyllä pääsee osaksi yhteiskunnan hyväosaisia, mutta tila ei ole pysyvä. Yhtä pettävällä pohjalla on Hilman mahdollisuus vakiinnuttaa paikkansa turvakodissa. Yhteiskunta ikään kuin rankaisee Leeniä ja Hilmaa siitä, että he ovat yrittäneet vaikuttaa omaan kohtaloonsa. Oma kohtaloon uhmaava nainen nujerretaan molemmissa Tihlän romaaneissa. Dana Hellerin (1990, 30 ks. myös Aalto 2000, 63) esittämän mallin mukaan kuoleman merkitys voi olla kuitenkin muutakin kuin elämän kieltämistä ja rangaistusta väärästä toiminnasta ja kuten Leenin tapauksessa, onnellisen avioliittosulkeuman hylkäämistä. Kuolema ei Hellerin mukaan välttämättä muodosta lopun sulkeumaa, vaan jättää naisen itseyden ja ympäröivän yhteiskunnan vaatimusten välisen ristiriidan avoimeksi. Täten juuri kuolema korostaa ristiriidan jatkuvuutta.

Leeni ja Hilma ovat rikkoneet rajoja lähtiessään kaupunkiin, he eivät ole tahtoneet taipua perinteiseen köyhälistönaisen rooliin vaan yrittävät etsiä uuden naiseuden mahdollisuutta kaupungissa. Romaanien kuolemaan päättyvät suljetut loput kuitenkin kieltävät naisen itsenäisen toiminnan merkityksen. Tihlän teokset siis lopulta vaientavat Hilman ja Leenin kapinan eikä Tihlä näin riko naturalistiselle romaanille odotuksenmukaista, entropiaan sulkeutuvaa loppuratkaisua.

4.2 Kaksi naturalismista tutkielmaa köyhälistönaisen rappiosta

Leenissä ja *Hilmassa* päähenkilönaisten elämänkaarta voisi kuvata sanalla luhistuminen; Leeni ja Hilma ovat heitä ympäröivien olosuhteiden armoilla ja toivo paremmasta elämästä romuttuu kohti lopullista tuhoutumista. Monenlainen luhistumisen, lankeamisen ja putoamisen kuvasto on keskeinen johtomotiivi naturalistisessa kirjallisuudessa. Naturalistiset henkilöt lankeavat prostituutioon ja alkoholismiin, he vajoavat kohti depressiota, hulluutta ja lopullista tuhoa (RR 18.10.2011). Esimerkiksi Canthin novelli ”Köyhää kansaa” (1886) kuvaa työläisperheen äiti Marin romahdusta puutteen, nälän ja lapsensa kuoleman jälkeen. Lopulta Mari suljetaan mielisairaalaan, mistä hänen tuskanhuutonsa kaikuu ympäristöön.

Leeni ja Hilma ovat Canthin ”Köyhän kansan” Marin tavoin köyhyyden ja vaihtoehtottomien olosuhteiden vankina. Leeni pyrkii nousukkuuden kautta pois kapakkanaisen elämästään, missä tie kohti prostituutiota näyttää väistämättömältä. Hilma joutuu kaupungissa alkoholisoituneiden Hetun ja Selman vaikutuspiiriin, missä hän itsekkin oppii turruttamaan tunteensa alkoholilla. Kuten Leenille, myös Hilmalle tie prostituutiksi tarjotaan ikään kuin itsestään selvänä ja ainoana vaihtoehtona. Leeni ja Hilma kuitenkin vastustavat heille osoitettua paikkaa maailmassa. Kun Leeni uskoo pelastuvansa nousukkuuden avulla, herää Hilman toive ”puhtaasta” elämästä turvakodissa. Kuitenkin, niin Leenin kuin Hilmankin pyrinät kohti hyvää elämää murenevät. Leeni lankeaa alkoholisoituneeksi katunaiseksi romaanin lopussa ja kadulla hän myös kohtaa kuolemansa. Hilma pelastuu alkoholismilta ja prostituutiolta, mutta hänen kohtalonsa ei ole Leeniä valoisampi. Hilma muistuttaa ”Köyhän kansan” Maria, jolle uskonto on kivijalka. Menettyään uskonsa jumalalliseen oikeudenmukaisuuteen, merkitsee se molemmille naisille mielen järkkymistä, hulluksi tulemistä ja Hilman kohdalla lopulta kuolemaa.

Lankeavan naisen kuvaus ei tietenkään ole mikään naturalismin keksintö, vaan tuttu jo antiikin kirjallisuudesta ja Raamatusta. Lankeavan naisen motiivi läpäisee siis koko kirjallisuushistorian ja siinä mielessä se on myös epähistoriallinen, kuten Riikka Rossi (2005, 115) on todennut. Naturalistisessa romaanissa langenneen naisen motiivi selittyy kuitenkin eri tavoin kuin aikaisemmassa kirjallisuudessa. Naturalismissa se liittyy aikakauden tieteelliseen ihmiskäsitykseen, joka korosti ympäristön ja perimän determinististä vaikutusta.

Naturalismin tieteellinen ihmiskäsitys, joka korosti perimän ja ympäristön vaikutusta ei ole kuitenkaan sekään vanhoista myyteistä ja uskomuksista vapaa. Myytti ja tiede kutoutuivat toisiinsa esimerkiksi Zolalla prostituoidun hahmon ja naturalismin rappion kuvauksissa (RR 1.11.2011). Ajatus perinnöllisestä degeneraatiosta tuo mieleen antiikin tragedian sukukirouksen, samoin kuin Raamatun ajatuksen perisynnistä, jonka vaikutukset ulottuvat sukupolvelta toiselle (Rossi 2009, 105). Erityisesti Zolan *Nanassa* on keskeistä naisruumiin katastrofaalisuus ja naisen ”luontainen” taipumus prostituutioon. Nanan rakastajan Kreivi Muffatin silmissä Nana vertautuu ”raamatun irstaaseen petoon, joka vainusi saalista” ja joka ”pelkällä löyhkällään mädätti maailman”. Zolan teoksissa ihmiset tuhoutuvat sukupuolesta riippumatta. Tuhoutuvaan naishahmoon liittyy kuitenkin kiinteämmin myyttistä painolastia – nainen on tuhoaja jo Raamatusta lähtien. Lisäväriä myyttisyyteen toi aikakauden ”tieteellinen” keskustelu, jossa nainen nähtiin alttiimpana vieteille ja vaistoille kuin mies, näin siis nainen oli myös darwinilaisessa ajattelussa eläimellisempi kuin mies. Nainen ”primitiivisenä” oli vaarassa degeneroitua (RR, 18.10.11 ja 1.11.11). *Leenissä* viitataan Leenin äitiin ja isoäitiin, jotka kaupunkielämä on ”vietelty” ja lopulta tuhonnut ja saman onnettoman kohtalon uhriksi joutuu myös Leeni. Viittaukset Leenin taustaan herättävätkin kysymyksen, ns. ”veren perimän” osuudesta Leenin kohdalla. Samanlainen sukupolvelta toiselle siirtyvä kirouksen omainen degeneraatio on tuttu Maila Talvion tuotannossa kuten *Pimeän pirtin hävityksen* Hannin kohtalossa.

Naturalistisen, ihmiselämän tuhoutumista kuvaavan lankeamisen taustalla vaikuttaa Leenin ja Hilman kohdalla kuitenkin ennen kaikkea heidän heikko yhteiskunnallinen asemansa. Maalaisköyhälistötaustaiset Leeni ja Hilma toivovat kaupungin tarjoavan mahdollisuuden parempaan elämään. Aluksi Leeni tuntee omanarvontunnetta työssään kapakassa, onhan kyse palkallisesta työstä, missä hän saavuttaa nopeasti miesasiakkaiden suosion. Vasta myöhemmin kapakkaneidin työn häpeällinen luonne paljastuu Leenille; sivistyneistön silmissä Leeni ei ole alaluokkaista porttoa kummempi. Avain ulos tästä roolista on Leenin tapauksessa naimakauppa rikkaan Gustafssonin kanssa. Leeni raivaa tiensä ylöspäin yhteiskunnallisia portaita yläluokkaiseksi sivistyneistönaiseksi ja onnistuu nousemaan aikaisemman elämänsä olosuhteiden yläpuolelle. Aluksi Leeni nauttii yltäkylläisestä sivistyneistöroutan elämästään, mutta vähitellen hän ”vajoaa” henkisesti muuttamalla itsekkääksi ja välinpitämättömäksi. Lopullinen ja konkreettinen romahdus alaspäin tapahtuu, kun Leeni menettää omaisuutensa ja päättyy prostituoiduksi kadulle. Romanin lopussa

Leeni on tippunut takaisin, ei vain omaan aikaisempaan työläisnaisen luokkaansa, vaan vieläkin alemmas, kurjalistoon ja yhteiskunnan pohjasakaksi.

Leenin totaaliseen rappioon sulkeutuva tarina muistuttaa Zolan Nanan kohtaloa. Nanan valitsema keino on vietellä rikkaita miehiä ja elää heidän kustannuksellaan. Kuten Leeni, pääsee myös Nana taloudellisesti turvaton elämän makuun. Nanan muutos köyhästä katutyöstä palatseissa eläväksi kurtisaaniksi ei kuitenkaan ole pysyvä tila. Romaanin lopussa miesten jumaloimasta Nanasta on jäljellä enää ”kasa pilaantunutta lihaa” ja hänen sairauden runtelema ruumiinsa kuvataan yksityiskohtaisesti.

Kuten Leenillä, myös Hilmalla on unelma saavuttaa kaupungissa ”kaunis ja hyvä” elämä. Todellisuus kaupungissa paljastuu kuitenkin vielä raadollisemmaksi kuin Hilman karu arki maaseudulla. Kaupungissa Hilman oletetaan elättävän itsensä prostituutiolla ja vastustaessaan tätä vaihtoehtoa päättyy Hilma kodittomana ja rahattomana kadulle. Pääsy turvakotiin merkitsee kattoa pään päälle, puhtaita vaatteita, ruokaa ja työtä. Hilman herkän mielen kuitenkin murskaa turvakodin kristinuskon syntiajatukseen perustuva, naista syyllistävä ilmapiiri. Hilman henkinen ”vajoaminen” muuttuu lopulta konkreettiseksi Hilman hukuttautuessa mereen romaanin loppukohtauksessa.

4.3 Orpotytön deterministiset lähtökohdat ja tuhon ennusmerkit

Leeni saa lapsuudesta asti tuntea olevansa äitinsä huonoa veren perintöä kantava synnin hedelmä. Leenin leimautumista korostaa myös hänen tummuutensa, joka liitetään Leenin isän ”vierasrotuisuuteen”. Näin Leeni saa kantaakseen perinnöllisyyden kaksoistaakan molempien vanhempiensa puolelta – Leeni on ”äpäralapsi” ja hänessä virtaa ulkomaalainen ”musta veri”. Leenin kasvatusäiti Leena-muori ei muiden kyläläisten tavoin ole tuomitsemassa Leeniä äitinsä vuoksi, mutta omista peloistaan Leenin suhteen ei Leenakaan pääse ajatellessaan: *”Vaikka oletkin noin musta, ei se mitään tee, jos vaan voisit pitää sielusi valkoisena”* (L, 19). Leenin tumma ulkonäkö on poikkeuksellinen ja se yhdistyy negatiivisesti Leenin ”sielun tummuuteen”. Muorin ajatukset ja kyläläisten, erityisesti kättilö Hetan puheet Leenin potentiaalisesta paheellisuudesta herättävät myös lukijassa ennakkoaavistuksia tulevista tapahtumista. Leeni ei ole vain orvoksi jäänyt tyttörukka, vaan naimattoman ja siten ”kunniattomasti” eläneen naisen jälkeläinen, mikä kyläyhteisön kristinoppiin nojaavassa maailmankuvan nähdään erityisen paheksuttavana asiana. Nuoreksi tytöksi varttuneen Leenin salaiset

tapaamiset huonon naisen leimaa kantavan Anni-tädin luona vihjaavat niin ikään Leenin tulevaan kohtaloon. Myös Leenin äiti on aikoinaan ystäväystynyt Annin kanssa ja Annin kaupunkitarinoiden innoittamana lähtenyt koettamaan onneaan kaupunkiin.

Leenissä vihjataan äidin ja tyttären kohtaloiden deterministiseen yhteyteen samalla tavoin kuin Talvion *Pimeänpirtin hävityksessä*, missä äidin ja tyttären tarinat seuraavat toisiaan ja paikoin sulautuvat yhteen. Toisaalta Leeni pyrkii murtamaan äitinsä kohtaloa naimalla rikkaan Gustafssonin. Näin hän laskelmoi petaavansa aineellisesti turvatun elämän loppuiäkseen. Leeni kuitenkin ”lankeaa” herra Forsin hakkailun sokaisemana ja päätyy äitinsä tavoin hylättynä ja kodittomana kadulle, missä hän kuolee ennenaikaisesti. Äitinsä tavoin Leeni ei tule raskaaksi ja Leenin lapsettomuuden voikin tulkita viittaavan siihen, miten deterministinen ketju pysähtyy vasta kun ”veren perintö” tyrehtyy sukulinjan viimeisessä kuolemassa. Zolan *Les Rougon-Macquart* – sarjan ja Talvion *Pimeän pirtin* rinnalla *Leenissä* naturalistinen ajatus periytyvästä degeneraatiosta jää lopulta kuitenkin sivujuonteeksi. Leenin äidin kohtalon yhteys Leeniin tulee esille löyhästi lähinnä kyläläisten ennakkoluuloisten repliikkien muodossa. Tihlällä ympäröiviä olosuhteita kommentoiva yhteiskuntakriittisyys on myyttisesti väritynyttä perinnöllisyysajatusta voimakkaampi ja myös sen kumoava.

Kuten *Leenissä*, myös *Hilmassa* romaanin alkuasetelmissa lapsi on jäänyt orvoksi äitinsä kuoleman jälkeen. Teos alkaa kuvauksella, missä noin 9-vuotias Hilma matkaa jalan maaseututietä pitkin päämääränään epämääräisesti kaupunki, missä hän on kuullut tätinsä asuvan. Hilma päätyy kuitenkin pikkupiiksi läheiseen taloon. Hilman kohtalo on Leenin tavoin traaginen heti romaanin alussa. Leenin syntymän traagiset asetelmat liittyvät ”langenneen” äidin erehdykseen, joka yhdistetään Leeniin. Hilman traagisen elämän alkusiemen puhkeaa hänen äitinsä kuoleman jälkeen. Pikkupiiksi päätyneenä orpo Hilma joutuu epäinhimillisen kohtelun uhriksi talon naisväen ikeen alla. Hilman äidin tolstoilainen elämäkatsomus ihmisen hyvyydestä muodostaa räikeän ristiriidan siinä todellisuudessa, jonka Hilma joutuu palveluspaikassaan kohtaamaan.

Edesmenneen äitinsä ohjeistamana Hilma pyrkii hyvään ja miellyttämään muita ihmisiä. *Hilmassa* köyhän orpotytön kohtaloa enteilee puolustuskyvyttömän pienen lapsen kokema raaka epäoikeudenmukaisuus, joka on rajussa ristiriidassa sen maailmankuvan kanssa, jonka Hilman äiti on tyttärelleen ennen kuolemaansa siirtänyt. Emäntä syyttää Hilmaa varkaaksi löydettyään Hilmalle arvokkaimman asian, äidin silkkihuivin. Emännän vietyä silkkihuivin Hilma menettää luottamuksensa elämäänsä ja

uskonsa jumalalliseen oikeudenmukaisuuteen:

Hilma oli nyt niin köyhä, niin köyhä. Hän oli menettänyt kaiken maallisen omaisuutensa. Ja omaisuutta oli seurannut osa sielua, osa sydäntä. Autio oli kiuas, tyhjä oli nyytti, tyhjä ja arvoton--- Mutta Hilma on kuin pahantekijä. Turtuneena hän kuuntelee sydämensä sykintää. On niin hiljaista, niin peloittavan hiljaista. Tuho on uhkaamassa...tuho ja turma. (H, 44.)

—

Kun emäntä oli ryöstänyt silkin, oli Jumalan käsi ollut lyöntiin kohotettuna. Mutta isku olikin sattunut Hilmaan, eikä syyllisiin. Ja sen jälkeen ei Jumala ollut antanut itsestään mitään tietoja. Valon maa oli peittyneet mustiin ja yhä mustempiin verhoihin. (H, 46.)

—

Se Jumala, josta ihmiset puhuivat, oli laupias ja hyvä. Mutta jotakin omituista ja tyhjää hänessä oli, jotakin pientä ja mitätöntä. Ei hän ollut taivaan isän kaltainen, jonka hyvyys oli ihanaa säveltä ja jonka olemus oli vienoa huminaa, lämpöä ja sinitaivaan kirkkautta. (H, 58.)

Myöhemmin turvakodissa Hilma joutuu samanlaiseen syyllistävään tilanteeseen, missä hänellä ei ole mahdollisuutta eikä alistuvan luonteensa vuoksi kykyä puolustautua häntä kohdistuneita syytöksiä vastaan. Hilma on kiltin luonteensa merkitsemiä eikä hänen identiteettinsä pääse ilman inhimillistä tukea kehittymään missään elämän vaiheessa positiiviseen suuntaan. Hilma on perinyt ihmisrakkaan luonteensa omalta äidiltään ja Hilman luonne onkin mielestäni merkittävä vaikutin hänen lopullisen kohtalonsa kannalta. Hilmassa on mielenherkkyyttä, jota maailman ja ihmisten ristiriitaisuus järkyttävät. Naturalistiselle kirjallisuudelle ominainen perinnöllisyyden motiivi, sukupolvelta toiselle siirtyvä ”veren perimä”, on siis eräänlaisena ”hyvyyden variaationa” läsnä Hilman kohdalla. Hilmalla ei lopulta ole luonteensa vuoksi kykyä nousta ympäröivien olosuhteiden yläpuolelle.

4.4 Sivuhenkilöiden funktio

David Baguley (1990, 115–116) esittää, miten naturalistisen teoksen sivuhenkilöt ovat systemaattisesti funktionaalisessa suhteessa päähenkilöihin ja heidän kohtaloonsa. Funktio voi olla reflektiivinen, kuten esimerkiksi ennakointi, tai aktantiaalinen funktio, jolloin sivuhenkilöt joko kiihdyttävät tai hidastavat päähenkilön alennustilaa. Baguley kirjoittaa, miten aktantiaalinen vaikutus voi olla Nietschen käsittein dionyysinen tai apolloninen. Baguleyn teoriaa soveltanut Minna Maijala (2005, 163–164) on käyttänyt

esimerkkinä Canthin näytelmää *Sylvi* (1893), jossa sivuhenkilöt Aksel, Viktor ja Alma ovat aktantiaalisia hahmoja suhteessa Sylvin hahmoon.

Canthin näytelmä kertoo Sylvistä, joka myrkyttää sokean intohimon vallassa aviomiehensä Akselin saadakseen vapaasti rakastaa lapsuudenystävänsä Viktoria. Aksel ja Viktor lietsovat Sylvin mielenliikutuksia ajaen tämän lopulta murhaan ja mielipuolisuuteen ja näin ollen he ovat Maijalan mukaan Sylvin alennustilan dionyysisia kiihdyttäjiä. Viktorin sisar Alma puolestaan edustaa näytelmässä järjen ääntä ja apollonista tasapainon mahdollisuutta, jonka Sylvin intohimo tekee kuitenkin hänelle itselleen mahdottomaksi. Alma näkee Sylvin ja Viktorin suhteen johtavan väistämättömään tuhoon ja koettaa saada heidät lopettamaan sen. Sylvi kuitenkin pitää Almaa vain kateellisena.

Leenissä reflektiivisenä sivuhenkilönä esiintyy kättilö Heta, joka puhuu toistuvasti siitä, miten Leenin elämä on äitinsä tavoin tuhoon tuomittu. Hetalle Leeni on synnin hedelmä, joka joutuu sovittamaan äitinsä ja isoäitinsä pahat teot omalla tuhoutumisellaan. Juuri toisteisuudessaan Hetan puheet nousevat kohosteisiksi ja teoksen tulkintaa ohjaaviksi keskeisiksi elementeiksi. Toisena reflektiivisenä sivuhenkilöhahmona Leenin kohtalon kannalta toimii Anni-täti. Annin puheet kaupungista lietsovat Leenin mielikuvitusta ja ne vaikuttavat Leenin päätökseen lähteä kaupunkiin palvelijattareksi. Lisäksi Annin oma kohtalo ennakoi Leenin tulevaa kohtaloa. Anni on itse nuorena lähtenyt kaupunkiin, tullut miehen hylkäämäksi ja saanut epäonnisten tapahtumien jälkeen kantaakseen huonomaineisen naisen leiman. Vaikka Annin puheet herättävät Leenin halun lähteä kaupunkiin, missä Leenin lopullinen tuhoutuminen tapahtuu, ei Annia kuitenkaan voi pitää suoraan dionyysisena sivuhenkilönä, sillä Anni toivoo Leenille onnellisempaa kohtaloa kuin itselleen.

Leenin kohtaloon dionyysisesti vaikuttavia hahmoja ovat kaupunkikuvauksen alussa Leenin palveluspaikan emäntä ja isäntä, jotka kokevat Leenin horjuttavan porvarillista perhejärjestystä. Menetettyään mahdollisuutensa toimia palvelijana, päättyy Leeni kapakkaneidiksi. Uudessa työpaikassaan Leeni kohtaa herra Forsin, jolla on ratkaiseva dionyysinen funktio myöhemmin Leenin elämässä. Forsin kavalluksen seurauksena Leeni päättyy rahattomana ja kodittomana kadulle, missä hän joutuu elättämään itsensä prostituutiolla. Fors esitetään yksiuolotteisena, stereotyyppisenä vallan edustajana, jolla on keskeinen funktio Leenin lopullisen tuhoutumisen kannalta.

Hilmassa Hilman palveluspaikan emäntä esiintyy dionyysisena hahmona. Hilma ei saa kokea normaalia lapsuutta äitinsä kuoleman jälkeen ja hän kohtaa väkivaltaa ja

mitätöintiä koko lapsuutensa ajan. Tällaisessa ympäristössä Hilman identiteetti ei pääse kehittymään normaalisti. Hilman varsinainen tuhoutuminen tapahtuu kuitenkin Leenin tavoin vasta kaupungissa. Vaikka Hilman kaupunkiin houkutelleen Selman tarkoitusperät eivät ole itsekkäät, kuten *Leenissä* herra Forsin, nousee silti juuri Selma Hilman kohtalon traagisten käännteiden dionyysiseksi kiihdyttäjäksi. Selma olettaa, että Hilmalle on yhtä itsestään selvää elättää itsensä prostituutiolla kuin Selmalla itsellään. Selman elämäntapaa vastustaessaan joutuu Hilma hylättynä kadulle. Hetu yrittää aluksi estää Selmaa viemästä Hilmaa prostituution tielle, mutta Hetun apolloninen funktio ei yrityksestä huolimatta toteudu. Turvakodissa Hilman tuhoutumisen dionyysisina kiihdyttäjinä toimivat turvakodin sisaret, jotka yrittävät aivopestä Hilman kristillisellä syyllistämisen kulttuurilla. Toisenlaisessa ympäristössä Hilma säästyisi ajautumiselta henkiseen kriisiin ja hänen identiteettinsä pääsisi kasvamaan ja kehittymään.

Yksittäiseksi dionyysiseksi sivuhenkilöksi nousee *Hilman* loppukohtauksessa vielä Tyyra, joka houkuttelee Hilman pakenemaan kanssaan turvakodista. Tyyra ei kuitenkaan jää odottamaan taakse jäänyttä Hilmaa ja Hilman pakoyritys epäonnistuu. Tyyra jää viimeiseksi niistä henkilöistä, jotka pettävät Hilman luottamuksen elämään ja ihmisiin.

Sylvin tuhon dynamona toimii Maijalan (2005, 164–165) mukaan passio eli vaistojen ja viettien ohjaama sokea intohimo, joka lamauttaa hänen järkensä. Hilma ei ole Sylvin kaltainen passionaalinen naishahmo, jonka tuhon airueena toimisivat primitiiviset vietit ja vaistot. Hilman luonne vaikuttaakin toisella tavalla tuhoavasti hänen lopullisen kohtaloonsa. Hilman puolustuskyvytön, toisia miellyttämään pyrkivä luonne tekee hänet vastustuskyvyttömäksi maailman ristiriitaisuutta kohtaan. Hilman viattomuus tuhoaa siis lopulta hänet. Toisaalta, Hilman loppukohtausta voi tulkita kuolemaan kohdistuvana passionaalisenä tekona. Hilma juoksee kohti merta kuin hurmoksessa. Passionaalisen elämänvietin sijaan on kyse kuolemanvietistä:

Mereen, mereen, kohisee veri suonissa, mereen, mereen, kirkastuvat ajatukset – meren helmaan, hän riemuitsee..vihdoinkin, vihdoinkin... (H, 178.)

4.5 Dynaaminen, traaginen ja staattinen tuhoutumisen kuvasto *Leenissä ja Hilmassa*

Leeni ja Hilma ovat Tihlän naturalististen teosten maailmoissa tuhoutuvia hahmoja. Entrooppinen maailmankatsomus ja ihmiskäsitys motivoituvat Leenin ja Hilman kohdalla kuitenkin hieman eri tavoin. Hilmassa ei ole Leenille ominaista aktiivista pyrkimystä vaikuttaa omaan elämäänsä ja Hilman kärsimyksessä on kyse traagisesta ajautumisesta kohti epäonnea ja lopullista tuhoa.

Tutkiessani Leenin ja Hilman hahmoja entrooppisina hahmoina hyödynnän Riikka Rossin suomalaiseen naturalistiseen kirjallisuuteen tehtyä sovellusta entropian eri muunnelmista, joka pohjautuu David Baguleyn teokseen *Naturalist Fiction* (1990). Rossi (2009, 89) jakaa entropian erilaiset lajimallit dynaamiseen, traagiseen ja staattiseen entropiaan. Dynaaminen entropia tutkii darwinilaista, determinististä syyn ja seurauksen lakeihin pohjaavaa lajityyppiä, jossa perinnöllisyyden kirot, vietit ja vaistot vahvistavat tuhon prosessia. Traagisessa tyyppissä korostuu sitä vastoin ihmisen passiivinen ajautuminen tuhoon. Kolmas tuhoutumisen malli, staattinen entropia, on dynaamista ja traagista tuhoutumista symbolisempaa; mielensisäistä rappiota ja kokonaisvaltaista elämänpettymystä.

Dynaamisessa entropiassa esitetään kiihtyvä tuhoutuminen rajuna muutoksena henkilön elämässä; yksilö suistuu elämästä kuolemaan, terveydestä sairauteen, rikkaudesta köyhyyteen (Rossi 2000, 53). Dynaamisessa lajimallissa ihminen luo itse omaa tietään kohti rappiota. Esimerkiksi Zolan *Nanassa* korostuu Nanan oma aktiivinen toiminta rappion prosessissa. Nana on femme fatale -hahmo, joka tuhoaa paheellisella seksuaalisuudellaan, ei vain ympärillään olevat miehet, vaan lopulta myös itsensä.

Dynaamisen entropian siskoja Nanalle ovat suomalaisessa naturalismissa selvästi ainakin Ina Langen *Sämre folk*in (1885) Nadja sekä Kauppi-Heikin *Laaran* Laara. Kuten Nana, myös anarkistinen ja sopeutumaton Nadja nousee köyhistä oloista ylemmän luokan prostituoiduksi ja monen käänteiden kautta hän päätyy halveksituksi kapakkalaulajaksi. Nadja ei kuitenkaan Nanan lailla tuhoudu ja kuole vaan Nadjan ”huono luonne” on romaanin epilogissa kitketty naisten turvakodissa. Kauppi-Heikin köyhä mökintytär Laara käyttää Nanan ja Nadjan tavoin hyväksi seksuaalisuuttaan päästäkseen avioon rikkaan talollisen kanssa. Avioliiton aikana Laaralla on suhde talon rengin ja naapurin isännän kanssa ja lapsia syntyy niin avioliitossa kuin sen ulkopuolellakin. Mieheensä kuoleman jälkeen Laara pääsee tavoitteeseensa: rikkaaksi

talonmistajaksi. Romaanin lopussa Laara sairastuu keuhkokuumeeseen ja hänen kuolintuskansa kuvataan samanlaisella pieteetillä kuin Zolan Nanan kuolema.

Kuten Nana, Nadja ja Laara, myös Leeni on kostava, aktiivinen nainen. Naidessaan Gustafssonin Leeni on toimija, joka kostaa omat, ehkä myös äitinsä kärsimykset miehille. Leeni on dynaaminen hahmo, sillä hän käyttää tietoisesti hyväkseen kauneuttaan ja seksuaalista vetovoimaansa kietoessaan Gustafssonin pauloihinsa. Leeni ei kuitenkaan ole tyypillinen miehiä viettelevä ja tuhoava femme fatale -hahmo kuten Zolan Nana, jonka ruumiillisuudella on katastrofaaliset seuraukset. Leeniä ei kuvata seksuaalisesti aktiivisena ja omasta seksuaalisuudestaan nauttivaksi naiseksi, jollainen Nana korostuneesti on. Leeni haluaa yksinkertaisesti välttää todennäköisen kohtalonsa prostituoituna suostumalla rikkaan Gustafssonin kosintaan. Leeni osaa laskelmoida pääsevänsä Gustafssonin vaimona sivistyneistörouvaksi, mutta samalla Leeni on myös yhteiskunnan uhri, köyhälistötyttö, jolle suostuminen rikkaalle mutta vastenmieliselle miehelle on selviytymiskeino pois vielä kurjemmista olosuhteista. Samalla Leeni haluaa osoittaa vääriksi epäluulot, joita hän ”äpäralapsena” on joutunut koko lapsuutensa kyläläisten taholta kohtaamaan. Rikkaan naimakaupan myötä Leeni haluaa varmistaa, ettei hänen kohtalonsa ole toisinto kaupungissa vietellyksi ja hylätyksi tulleen äitinsä onnettomuudesta.

Leeni ei siis määriyty selkeästi vain dynaamiseksi hahmoksi kuten viettien ja vaistojen riivaamat Nana ja Nadja. Leenin tarinassa kulkee mukana myös traaginen juonne. Nousukkaana Leeni kuvataan dynaamisena, porvarillista rappiota edustavana hahmona, mutta asetelma muuttuu, kun Leeni lopulta joutuu omaisuutensa menettäneenä alkoholisoituneeksi prostituoiduksi. Kuten Rossi on esittänyt (2009, 89), eivät entropian eri muunnelmat ole toisiaan poissulkevia vaan ne voivat esiintyä yhtä aikaa samassa teoksessa. Leenin tragediassa on kyse siitä, miten Leeni yrittää toimia parhaan tietämyksensä mukaan, mutta tekee vääriä valintoja, joiden seurauksena hän ajautuu tuhoutumisen umpikujaan. Traagisessa lajimallissa on kyse juuri suistumisesta entropian saaliiksi omasta tahdosta riippumatta.

Sekä naturalismissa että tragediassa on kyse kuolemasta, kärsimyksestä ja epäonneen joutumisesta, ”sortumisesta”. Naturalismissa on tunnistettavissa tragedialle tyypillisiä piirteitä, kuten tietämättömyydestä johtuva erehdys (hamartia) sekä käänne onnesta onnettomuuteen (peripetia). Klassinen ja naturalistinen tragedia kuitenkin poikkeavat toisistaan henkilöhahmoissa ja motiiveissa. Naturalismin sankarit eivät ole poikkeusyksilöitä vaan tavallista kansaa. Rossi esittää, miten suomalaisessa

naturalismissa esimerkiksi Pakkalalla esiintyy ”jaloluonteisia” henkilöitä, jotka haluavat omalla toiminnallaan ehkäistä mahdollista tuhoa ja rappiota. Tyyppiesimerkkinä traagisesta hahmosta, joka pyrkii hyvään, mutta joutuu pahaan Rossi mainitsee Pakkalan *Vaaralla* ja *Elsa*-teosten Elsan. Naiivi Elsa rakastuu herrasväen poikaan, jonka seurauksena synnyttää aviottoman lapsen. Poika hylkää tytön ja avioituu kunniallisesti. Elsa sairastuu ja kuolee. (Rossi 2009, 21–22, 97–106.)

Tihlän Hilman henkilöhahmossa on samanlaista kaipuuta harmoniaan kuin Pakkalan Elsasssa. Hilman vaatimaton toive on saada elää tavallista, hyvää elämää. Hilman rappio on kuitenkin vääjäämätön hänestä itsestä riippumattomista syistä. Puolustaessaan itseään seksuaaliselta hyväksikäytöltä ja joutumiselta prostituoiduksi, menettää hän samalla kodin Selman ja Hetun luona ja jää hylättynä kadulle. Traagisena hahmona Hilma ajautuu entropian saaliiksi tahtomattaan tilanteessa, missä itsenäiselle, vapaalle tahdolle ei ole tilaa. Kuitenkin, kuten Rossi kirjoittaa, ei naturalismissa aktiivisuuden ja passiivisuuden vastakkainasettelu ole mustavalkoinen. Passiivisessakin hahmossa on usein jokin itsenäinen ja aktiivinen piirre. Esimerkiksi Pakkalan *Elsassa* naiivi, viaton ja nuhteeton Elsa hakeutuu omasta halusta suhteeseen herrasväen poikaan, mutta hänen traagista uhrin asemaansa korostaa tragedialle tyypillinen hamartia, tietämättömyydestä johtuva virhe. Elsa valitsee Jorin väärän tiedon vallassa. Elsa ei ole kuullutkaan työläistyttöjen ja herraspoikien välisestä prostituutiosta ja hyväksikäytöstä. (Rossi 2009, 99.) Hilman hahmokaan ei ole pelkästään passiivinen. Kuitenkin, kuten Elsan kohdalla, myös Hilman tapauksessa elämää koskevat ratkaisevat valinnat tehdään väärän tiedon vallassa. Hilma lähtee toiveikkaana kaupunkiin, sillä Selma ei ole kertonut Hilmalle elättävänsä itsensä prostituutiolla ja saman tien olevan myös Hilman edessä. Kun totuus paljastuu Hilmalle, ei Hilma alistu passiivisena uhriksi. Hilman kapina nousee myös myöhemmin turvakodin syyllistävässä ympäristössä.

Traaginen entropia tematisoi kysymyksen anagnorisiksesta eli totuuden tunnistamisesta. Samalla hetkellä kun tragedian sankari suistuu lopulliseen tuhoon, hän pääsee selville kohtaloonsa johtaneista syistä. Naturalismissa angnorisiksen eheyttävä voima jää sitä vastoin usein toteutumatta. Anagnorisis raukeaa ei-tunnistamiseksi ja minuuden katoamiseksi, identiteetin hajoamiseksi eheytyminen sijaan, kuten Rossi (2009, 101–102) kirjoittaa. Pakkalan Elsa menettää unelmansa, kadottaa minuutensa ja kuolee romaanin lopussa. Hilman kohtalo on yhtä valoton ja vailla sovitusta kuin Elsan. Hilma epäonnistuu yrityksessään karata turvakodista ja menettää viimeisenkin uskonsa elämään.

Hilman traaginen hahmo on olosuhteiden uhri, joka joutuu kasvamaan puutteessa ja väkivaltaisessa kurjuudessa. Hilma muistuttaa romantiikan ajan kirjallisuudessa tyypillistä lapsimarttyyrin hahmoa. Hilma ei kuitenkaan pelastu kurjuudesta kuten esimerkiksi Viktor Hugon *Les Misérables* -romaanin (1862, suom. *Kurjat*) prostituoidun tytär Cosette, joka lopulta avioituu onnellisesti rakastamansa aatelismiehen kanssa. Naturalismin lapsimarttyyri on romantiikan tavoin hyvä ja viaton, mutta hän ei saa vapahdusta kärsimyksensä vaan kokee traagisen kohtalon. (ks. Rossi 2009, 160.) Hugo kuvaa maailmaa, jossa yhteiskunnallisista epäkohdista huolimatta halutaan uskoa ihmisen hyvyteen. Tihlän teosten naturalistinen kuva elämästä on sitä vastoin lohduttomaksi tyhjenevä. Hugolaista uskoa jumalalliseen johdatukseen ei ole.

Entropian kolmas lajimalli, staattinen rappio, toimii dynaamista ja traagista entropiaa symbolisemmalla tasolla. Staattisessa mallissa ihminen masentuu kärsimyksen täyttämässä elämässä toistuvien pettymysten seurauksena. Muutos ja toiminta eivät ole keskeistä staattisessa mallissa. Staattisen entropian siirtymä fyysisestä rappiosta psyykkiseen tuhoutumiseen liittyy kuvattuun miljööseen ja yhteiskuntaluokkaan. Köyhälistön ja työväen keskuuteen sijoittuvat naturalistiset teokset ovatkin usein dynaamisia ja traagisia; aineellinen puute, nälkä ja sairaudet korostavat rappion biologisuutta. Staattinen entropia kuvaa tyypillisesti porvarillista hahmoa, jonka elämä saattaa sisäisestä pahoinvoinnista huolimatta näyttää ulospäin onnelliselta. (Rossi 2009, 106–108.)

Juhani Ahon *Papin rouvan* Elli on tyypillinen esimerkki porvarillisissa kulisissa kipuilevasta staattisesta hahmosta (Rossi 2009, 107–115). Isä estää Ellin mahdollisuudet opiskeluun ja Elli joutuu järjestettyyn avioliittoon syrjäiseen pappilaan. Onnenhetket nuoruudenihastuksen Olavin kanssa päättyvät miehen lähtiessä romaanin lopussa takaisin maailmalle. Ellin kärsimys on masennusta, henkistä kuoleutumista unelmien romahdettua. Tihlän teoksissa Leenin ja Hilman tuhoutuminen on konkreettisempaa kuin Ellin kohdalla; yhteiskunnan ulkopuolelle ajautuneet Leeni ja Hilma kuolevat romaanien lopussa, Elli sitä vastoin valitsee passiivisen turtumisen vallitseviin olosuhteisiin.

Vaikka Leeni ja Hilma tuhoutuvat konkreettisesti, on staattinen, mielenensisäinen tuhoutumisen kuvasto läsnä kuitenkin myös *Leenistä* ja *Hilmassa*. *Hilmassa* kaupunkiympäristön talvinen elottomuus ja kylmyys korostavat Hilman kärsimystä, mielenterveyden murenemistä ja elämänvoiman kuoleutumista:

Kuollut on hänessä jokin, joka ennen oli, joka tunsi, iloitsi ja suri. Vain mielikuvitukset vielä elivät ja toimivat. Ne yksin pitävät yllä, ravitsevat, antavat lämpöä. Äidin silkki, äidin silkki, hokivat ajatukset tahtoen virittää eloa, antaa kuvitteita. Mutta sielun ahjossa oli vain kylmää tuhkaa. (H, 139–140.)

Hilman itsemurha ei kuitenkaan ole niinkään seurausta elämän merkityksettömyyden ja ikävyyttävään toisteisuuden kokemuksesta vaan vaihtoehdottomuudesta, jollaisena Hilma elämänsä kokee. Hilman kohdalla onkin kyse ennen kaikkea traagisesta tuhoutumisesta. Ahon Elli valitsee ”elävältä kuoleamisen”, mutta Hilmalle kuolema on konkreettinen vaihtoehto. Elli jää veden äärelle, Hilma syöksyy meren aaltoihin.

Staattisen naturalismin piirteitä voi etsiä myös Leenin hahmosta. Leeni vajoaa sivistyneistörouvan elämässään schopenhauerilaiseen tyytymättömyyden tilaan. Leeni voi toteuttaa kaikki mielihalunsa, mutta yksinäisyys, ahdistus ja vieraantuneisuus omasta elämästä ovat aina päällimmäisiä tunteita. Rinnastus Ellin hahmoon tuo kuitenkin esille sen, miten Ellin tunnemaailmaan sukeltava kuvaus korostaa Ellin mielensisäistä kärsimystä ja turhautumista. Leeniä ei Ellin tavoin voi pitää ”syvällisenä” ja kompleksisena henkilöhahmona, sillä kertoja kuvaa Leeniä ulkopuolelta, jättäen havainnoimatta Leenin omia ajatuksia ja tunteja.

Naturalistiset henkilöhahmot eivät yleensä lähtökohtaisesti ole pessimistejä, vaan synkeä maailmankatsomus on seurausta haaveiden ja toiveiden murtumisesta, kuten Rossi (2009, 110) kirjoittaa. Leeni ja Hilma ovat romaanien alussa haaveilevia, uteliaita lapsia aivan kuten Ahon Ellikin. Silkkää kärsimystä ei Leenin ja Hilmankaan elämä siis ole, vaan tasapainon ja hajoamisen kuvasto vaihtelevat teoksissa syklittäin. Leenin lapsuus on kuvattu harmonisena ja onnellisena ja pääsy piiiaksi kaupunkiin luo toiveikasta optimistista tunnelmaa teoksen maailmassa. Päädyttyään kaupungissa kapakkaneidiksi ei Leeni koe itseään uhriksi eikä suostu passiivisena miesten hyväksikäytettäväksi. Leeni pääsee kapakkaneidin pestistä sivistyneistörouvaksi ja saavuttaa materiaaliset puitteet paremmalle elämälle. Leenin varsinainen, vääjäämätön ja konkreettinen tuhoutuminen tapahtuukin vasta aivan romaanin lopussa hänen menetettyään omaisuutensa, jonka seurauksena hän vajoaa kymmenen vuoden aikana totaaliseen rappioon ja kuolemaan.

Myös *Hilmassa* kohtaavat toiveikkuus ja epätoivo, onni ja onnettomuus. Kuten Leenille, myös Hilmalle kaupunkiin liittyy positiivisia mielikuvia ja toiveikkuutta paremmasta elämästä. Vaikka kaupunki tuottaa Hilmalle pettymyksen, tottuu hän alun

järkytyksen jälkeen yhteiseloon Hetun ja Selman kanssa. Entrooppinen, tuhoava käännekohta tapahtuu vasta myöhemmin hotellihuoneen tapahtumissa, jonka seurauksena Hilma päätyy kodittomana kadulle. Naturalistinen tuhoutuminen ei kuitenkaan ole vielä tässä vaiheessa romaania lopullista. Epäonnistuneen itsemurhayrityksen jälkeen Hilma saa uuden mahdollisuuden elämään ja toivoon. Turvakoti ja sen uskonnollisesti ahdas ilmapiiri tulevat kuitenkin olemaan lopullisena dynamona Hilman tuhoutumisessa. Epäonnistunut pakoyritys turvakodista ajaa Hilman toistamiseen kohti meren aaltoja ja tällä kertaa tuhoutuminen on lopullista. Lukijassa virinnyt toivo Leenin ja Hilman kohtaloiden kannalta vesittyy nopealla siirtymällä onnesta onnettomuuteen. Baguleyn mukaan naturalistisen teoksen voima on juuri sen shokkiefektissä, jonka tarkoituksena on ravistella lukijan moraalista vastuuntuntoa. Jos teos onnistuu shokeeraamalla vaikuttamaan lukijan tietoisuuteen, merkitsee se Baguleyn mukaan mahdollisuutta myös yhteiskunnalliseen muutokseen.

5. JUURETONNA, KODITONNA MODERNISSA MAAILMASSA

Tässä luvussa tarkastelen Tihlän teoksissa kuvattua maaseudun ja kaupungin välistä polariteettia ja sitä, miten muutto maaseudulta kaupungin moderniin ympäristöön vaikuttaa Leenin ja Hilman kokemusmaailmaan. Pohdin Leenin ja Hilman hahmoja naturalismin nostalgisen halun kautta. Tällöin nostalgiaa ei ymmärretä vain koti-ikäväinä vaan se laajenee kuvaamaan kokonaisvaltaista kaipausta pois nykyhetkestä ja arjesta. Pohdin lisäksi sitä, miten nostalgia kutoutuu *Leenissä* ja *Hilmassa* eksistentialistiseen, yksilön identiteettikokemukseen liittyvään problematiikkaan. Luvun lopuksi tulkitsen *Hilmassa* kautta kerronnan toistuvia sadun symbolisia merkityksiä. Miten jo teoksen alaotsikossa mainittu ”elämän satu” liittyy Hilman nostalgiseen haluun ja eksistentialistiseen kriisikokemukseen elämän merkityksestä?

5.1 Naturalismin nostalginen kaipaus ehyestä elämästä

Leenissä että *Hilmassa* nimihenkilöt tuntevat kaupungissa rajua ikävää takaisin lapsuuden maalaisympäristöön. Nostalgisen kaipauksen tunteen laukaisee unelmien särkyminen – kaupunki ei olekaan se onnen ihmemaa tai tie parempaan elämään, kuten Leeni ja Hilma ovat kuvitelleet. Modernin kaupungin todellisuus osoittautuu

monimutkaiseksi ja hajanaiseksi. Kodittomuuden ja juurettomuuden tunteeseen haetaan lohdutusta menneisyyttä nostalgisoivilla mielikuvilla:

Ja muistokuvat kaukaisilta muinaisajoilta vaihtuivat vaihtumistaan. Hilma näkee, mitä hän ennen ei ole nähnyt. Järven rannalla on kumollaan lahonnut venhe. Aina on se ollut siinä. Venheen vieressä on hirsi, jonka ympärillä kasvaa lyhyttä, vihantaa ruohoa. Niin on kaunista, niin valoisaa, raitista. (H, 107.)

Riikka Rossi ja Katja Seutu kirjoittavat teoksessa *Nostalgia. Kirjoituksia kaipuusta, ikävästä ja muistista* (2007, 9, 127–128), miten nostalgia ei kuitenkaan välttämättä merkitse vain koti-ikävää, kaipuuta menneisyyteen, sen aikaan ja paikkoihin. Nostalgia voidaan ymmärtää väljästi myös kaipuuna pois nykyhetkestä, se on nostalgista halua, tarkemmin määrittelemätöntä kaipuuta jonnekin pois. Vielä maaseudulla eläessään Leenin ja Hilman palo kohti kaupunkia saa nostalgisen halun piirteitä; kaupunki näyttäytyy ihmemaana, missä ei ole puutetta ja kärsimystä, ihmiset ovat hyviä, elämä täyteläistä. Kuitenkin, päästyään viimein kaupunkiin, aiheuttaa uusi ympäristö henkilöahmoissa ahdistusta ja unelmien sortuminen herättää nostalgian, tällä kertaa takaisin lapsuudenmaisemiin.

Naturalismin kaipuulle ja nostalgialle on yhteistä niiden kytkös pessimismiin, melankoliaan ja rappioajatteluun. Erityisesti 1800-luvun kontekstissa naturalismin kaipuu kumpusi modernisoituvasta kulttuurista – edistyksestä huolimatta yhteiskunnan nähtiin kulkevan kohti rappiota ja kaaosta. Rappioajattelu huipentui Schopenhauerin filosofian pessimistisissä ajatuksissa, joille oli ominaista käsitys elämästä kärsimyksenä. Juuri schopenhauerilainen ajatus ihmistä orjuuttavasta ”elämäntahdosta” oli otollinen maaperä ruokkimaan tyytymättömyyttä arkeen sekä kaipuuta menneeseen tai tulevaan, johonkin toisenlaiseen maailmaan. Schopenhauerin ajattelussa elämä on halujen ja kaipuun dominoima kierre eikä ihminen voi olla varma kuin omasta tappiostaan olemassaolon taistelussa. (Rossi 2007, 127.)

Rossi (2007, 120–121) kirjoittaa, miten toisenlaisen elämän kaipuu, halu pois harmaasta arjesta muotoutui naturalistisen kirjallisuuden keskeiseksi aiheeksi. Naturalistiseksi esikuvaksi Rossi nostaa Gustav Flaubertin *Rouva Bovaryn* (1857), joka kuvaa romanttisesta kirjallisuudesta käsin maailmaa hahmottavan Emman kaipuuta pois tylsämielisenä pitämänsä aviomies Charlesin luota. Emman turhautuminen ja seikkailunhalu kanavoituvat avioliiton ulkopuolisina suhteina. Kun Emman haaveet ja illuusiot tuottavat pettymyksen, päättyy Emma lopulta itsemurhaan.

Emma Bovary on naturalismin porvarillinen tuhoutuva naishahmo ja hänen turhautumisensa motiivit ovat hyvin vastakkaiset jatkuvan köyhyiden puristuksessa eläville Leenille ja Hilmale. Kuitenkin, myös Leeni ja Hilma haluavat pois harmaasta maaseudun arjesta kohti kaupungin mahdollisuuksia, missä toive paremmasta elämästä voisi toteutua. Ennen muuttoa kaupunkiin Leenin ja Hilman kaipuun pois nykyhetkestä synnyttää köyhyys ja puute ja heidän nostalginen halunsa kohdistuu korkeampaan yhteiskunnalliseen asemaan. Ikävystynyt ja turhautunut Emma sitä vastoin etsii jännitystä ja seikkailua tyhjiin porvariselämänsä. Emma on haaveilija, jonka paremman elämän ja rakkauden kaipuu murjoutuvat elämän realiteetteihin. Ahon *Papin rouvan* Elli on Emman suomalainen kaipuun sisarhahmo. Ellin illuusiot romahtavat Olavin lähdön jälkeen ja Ellin osana on turtuminen tyhjiin arkeen vailla unelmia onnellisesta elämästä. Bovaryn Emman kaipuu on levotonta ja hysteeristäkin kokemusten ja nautintojen kaipuuta, joita hän tavoittelee avioliiton ulkopuolisista suhteista. Myös Ellin kaipuu on ”porvarillista” ja romanttista kaipausta pois suppeasta pappilamiljööstä tymeän aviomiehen ikeen alta. Lisäksi Elli kaipaa kiihkeästi henkistä sieluntoveria, jonka hän uskoo löytäneensä Olavista.

Leenin ja Hilman kaipuu ei kumpua Emman ja Ellin tavoin romanttisesta turhautumisesta. Leenin ja Hilman nostalginen halu liittyy ennen kaikkea heidän yhteiskunnalliseen asemaansa; se on halua päästä pois köyhistä olosuhteista. Rossi (2009, 126) on esittänyt, miten köyhälistöä ja työväkeä kuvaavaan maailmaan sijoittuvissa naturalistisissa teoksissa rakkaushaaveiden sijaan onkin kyse usein juuri yhteiskunnallisen nousun haaveesta. Esimerkiksi Pakkalan *Elsassa* Elsan voi nähdä Leenin ja Hilman tapaan työväenluokkaisena Emma Bovaryna. Elsa toivoo parempaa elämää, mahdollisuutta toteuttaa itseään opettajana herrasväkeen kuuluvan pojan aviovaimona. Myös Leeni rakastuu ylioppilas Ylistöön, tosin Leenin ajatuksia mahdollisesta sosiaalisesta noususta suhteen myötä ei tuoda esille. Kuitenkin viimeistään silloin, kun Leeni ylioppilaansa hylkäämisen jälkeen suostuu vaimoksi vanhalle ja vastenmieliselle mutta rikkaalle miehelle, on kyse nimenomaan siitä, että Leeni laskelmoi näin pääsevänsä porvarillista elämää viettäväksi yläluokkaiseksi naiseksi.

Leenin ja Hilman epämääräinen kaipuu toisenlaiseen, täydempään ja onnelliseen elämään ei sittenkään eroa niin radikaalisti Emman ja Ellin nostalgiaa kuin voisi olettaa. Ellin tavaton kaipuu ”ulos maailmaan” syrjäisestä pappilasta muistuttaa Leenin ja Hilman palavaa halua kohti kaupunkia. Niin Ellin kuin Leenin ja Hilman

kaipuuseen sisältyy haave jossain toisaalla olevasta, suuresta ja salaperäisestä, maailmasta, missä ihmiset elävät ”rikasta, täyteläistä ja onnellista elämää”, kuten Elli ajattelee.

Emman ja Ellin mielikuvia ovat ruokkineet heidän lukemansa romanttinen kirjallisuus. Leeni ja Hilma sitä vastoin rakentavat pilvilinnoja lähinnä sen perusteella, mitä he kuulevat muilta, jo kaupungissa olleilta ihmisiltä. *Leenissä* erityisesti kaupungissa asunut Anni-täti herättää tarinoillaan Leenin kaipuun kaupunkiin. *Hilmassa* Hilman kaupunkikaipua ruokkii Selma-ystävä, joka saapuu hetkeksi maaseudulle palveltuaan kaupungissa herrasväkeä. Koreasti pukeutunut ja hienostuneesti elehtivä ja puhuva Selma on Hilman silmissä jumalainen ilmestys ja Selma edustaa Hilmalle kaikkea sitä hyvää mitä kaupungissa olisi tiedossa myös hänenlaiselleen ”karkealle ja kömpelölle” maalaistytölle. Kuulemiensa kaupunkitarinoiden lisäksi Leenin ja Hilman kaupunkiin kohdistuvan nostalgisen halun herättää kaupunkilaisten vierailut kesähuvilallaan maaseudulla. Maalaistytöt tarkkailevat etäältä kaupunkilaisten onnellisen ja huolettoman näköistä elämää ja haluavat päästä osalliseksi näkemäänsä ”satumaista ja ihmeellistä” kaupunkilaiselämää.

Niin naturalismissa kuin nostalgiassakin kaipuu syntyy tyytymättömyydestä: naturalismissa rakkauden, onnen ja menestyksen toiveessa on kysymys kaipuusta eheään, rikkiäistä nykyhetkeä ja harmaata arkea parempaan maailmaan (Rossi 2009, 126). Leenin ja Hilman kaipuu liittyy juuri tällaiseen ihannekuvaan paremmasta elämästä, jota kaupunki heille edustaa. Kuten toin esille, on Leenin ja Hilman kaipuu kuitenkin kaksisuuntaista; kun kaupunki ei täytäkään haavekuvia, palaavat he mielikuvissaan takaisin lapsuuden aikaan, joka nyt näyttäytyy kultareunuksiselta idylliltä. Leenin ja Hilman kaipuun suuntautuminen lapsuuteen ja sen viattomuuteen merkitsee näin myös pakoa aikuisuudesta ja aikuistumisesta. Paradoksaalista on, että tytöt haluavat muistaa vain hyvät asiat menneisyydestään ja he takertuvat lapsuuden muistikuviin kuin hukkuva viimeiseen oljenkorteen. Rossi (2009, 127) kirjoittaa, miten naturalismin ikävä toisaalle toimii selviytymiskeinona vaikeuksien keskellä, se on tapa käsitellä nykyhetken ongelmia haaveiden kautta ja se on yritystä sopeutua nykyhetken riittämättömiin olosuhteisiin.

Hilmassa sekä tulevaisuuteen että menneisyyteen kurottuva nostalgia korostuu Hilman oman pienen tilan, maalaistuvan kiukaan, kuvauksen muutoksessa. Vielä maaseudulla asuessaan kiukaan kulma herättää *Hilmassa* negatiivisia tunteita:

Kauan päilyi Hilman mielikuvituksessa tänä iltana kaupunki. Se kuvasteli hänelle kultahohteisena onnen maana, jossa ei ole surua, ei vilua, ei nälkää. Sinne hän sydämensä pohjasta halusi. Kaupungissa ei ole pimeää kiuasta, jonka koloissa pitkinä talvi-iltoina asustaa mörköjä ja torakoita. Kaupungissa on kadut, kesä ja lämmin... (H, 38.)

Myöhemmässä elämänvaiheessa, kaupungin kylmillä kaduilla harhaillessaan Hilman nostalginen halu suuntautuu juuri aikaisemmin pelottavaksi koettuun kiukaaseen, joka nyt merkitsee ainoaa turvaa maailmassa:

Voi miten elämä oli rosoista, miten valo valheellista. Se ei luonut iloa, ei näyttänyt kauneutta. Ei ole mitään, ei mitään... Hilma kaipasi vanhaa kiuasta. Se oli ollut. Sen tukeva paasi, sen musta seinähirsi olivat suojanneet kylmää vastaan, antaneet ajatuksille tukea. (H, 127.)

Kautta kerronnan Hilman ainoana lohtuna ovat mielikuvituksen luomat kauniit ja onnelliset satumaailmat, joihin liittyy myös kuoleman konnotaatioita. Hilman nostalginen kaipuu kohdistuu lopulta siis myös kuolemaan:

Ja tunteen omasta suruisasta kaipauksesta kohosi lohdutus, kohosi mielikuvituksen näkynä. Sinisen autereen verhoama kesäinen salo, kukkia niityillä ja kedoilla, honkien latvat alhaalla järven tyynessä syvyydessä. Kaiken ylitse erämaan suuri rauha ja sen rauhan takana haaveitten maailma, missä kaikki ihmiset ovat iäisen kauneuden hiljentämiä. (H, 171.)

Kuolema merkitsee Hilhalle viimeistä toivoa pois pahasta todellisuudesta, kuolemaan liittyy nostalgista halua päästä tuonpuoleiseen maailmaan. Hilma on koko elämänsä ikävöinyt äitiään ja kuolema merkitsee armahdusta, pääsyä äidin luo.

Rossin (2007, 138) mukaan naturalismin kaipuu merkitsee hiljaista vastarintaa patriarkaalista yhteiskuntaa ja kuvattua epäonnistunutta elämää kohtaan. Naturalismi kuvaa heikkojen ja vahvojen välistä taistelua ja kuvittelukyky on köyhän ja vähäosaisen tasa-arvoinen ase. Leenin ja Hilman kaipaama onni jää illuusioksi, mutta kaipuuseen paremmasta elämästä on heilläkin oikeus.

5.2 Naturalismi ja eksistentialismi

Tihlän teoksissa kaupunkimotiivi saa metaforisia merkityksiä – kaupunki ei ole vain historiallisten ja yhteiskunnallisten tapahtumien ja ristiriitojen tapahtumapaikka vaan yhä enemmän eksistentiaalisen ahdistuksen ja itseidentiteetin toivottoman etsinnän

näyttämö. Kaupungissa Leenin ja Hilman identiteetti ei enää määräydy maaseudun yhteisön kautta ja siirtyminen urbaaniin elämään merkitsee entisten elämäntapojen ja toiminta- ja ajatustottumusten kyseenalaistamista. Kaupunkiin muutto on Leenin ja Hilman elämän käännekohta, joka johtaa kriisikokemukseen ja identiteetin murrokseen.

Pertti Karkama (1994, 10–23) on esittänyt, miten sanataideteoksessa uudenlainen vapaus modernissa ympäristössä voi merkitä turvattomuutta, kun ihminen joutuu kohtaamaan maailman yksin. Ihmisen on itse muodostettava suhteensa yhteiskuntaan ja itseensä kun yhteisön turvaverkkoa ei enää ole. Yksilön individuaalisten tarpeiden ja halujen ja yhteiskunnan normien välille voi tällaisessa tilanteessa syntyä sovittamaton jännite, joka murtaa ihmisen. Päähenkilön identiteetti jää eheytyväksi ja ainoa tie on kohti tuhoa.

Eksistentialismin liittäminen Tihlän kirjallisuuteen voi ensi näkemältä vaikuttaa yllättävältä. Eksistentialismi ymmärretään usein vasta toisen maailmasodan aikana kehittyneeksi kulttuuris-filosofiseksi suuntaukseksi ja kirjallisuuden yhteydessä se liitetään Ranskaan ja Albert Camus'n sekä Jean Paul Sartren teoksiin. Eksistentialismi juontuu kuitenkin paljon varhaisempaan, jo 1800-luvulla alkaneeseen kulttuuriseen ilmiöön, kuten Riikka Rossi (2011, 7) on osoittanut. Muun muassa Nietzsche ja Schopenhauerin filosofia sekä Dostojevskin romaanit kytkeytyvät eksistentialistiseen perinteeseen.

Naturalistisen kirjallisuuden ihmiskuvassa korostuvat toiminnan kausaalisuus, determinismi ja passiivinen ajautuminen. Eksistentialismissa on sitä vastoin kyse ihmisen omasta aktiivisesta valinnanmahdollisuudesta; ihminen itse valitsee olemisen tapansa ja arvonsa. Eksistentialismin ihmiskäsitys on siten vastakkainen naturalismille, jossa ihmisyyttä määrätty ympäristön ja perimän mukaan. Rossin (2011, 5) mukaan naturalismi ja eksistentialismi eivät silti ehdottomasti kumoa toisiaan. Aihetasolla eksistentialismi liittyy ihmisen kärsimykseen, onnesta osattomaksi jäämiseen, kuten Rossi kirjoittaa. Ja juuri kärsimyksestä ja onnettomuuden syöksykierteestä on kyse myös naturalismissa.

Leeni ja *Hilma* ovat deterministisiä tutkielmia köyhälistönaisen kohtalosta ja samalla teosten päähenkilönaisten kautta käsitellään eksistentialismille keskeistä kysymystä siitä, missä määrin *Leeni* ja *Hilma* kykenevät toteuttamaan itseään autenttisesti ja minkälaisia valintoja he elämässään tekevät. *Leeni* ja *Hilma* pyrkivät vaikuttamaan omaan kohtaloonsa ja löytämään paikkansa maailmassa. Eksistentialismin autenttisuuden tilaa ja kokemusta ehyestä minuudesta ei kuitenkaan naturalistisessa

maailmassa ole löydettävissä. Nousukas-Leeni kokee sivistyneistöelämän tyhjäksi ja valheelliseksi, mutta hän torjuu epäautenttisen tilansa ja kuten kertoja kuvailee, ”muuttuu ympäristönsä kaltaiseksi”. Muutos on kuitenkin näennäistä ja johtaa Leenin yhä kauemmas todellisesta identiteetistään. Hilman keino on ”toiseen todellisuuteen”, unikuviin ja fantasioihin pakeneminen tilanteessa, jossa hän ei kykene toteuttamaan itseään autenttisesti.

Rossi (2011) kirjoittaa, miten 1900-luvun vaihteessa eksistentiaalismin kysymykset siitä, miten elää ja toimia tulivat uudella tavalla ajankohtaisiksi yksilökeskeisyyttä korostavassa modernissa yhteiskunnassa. Leeni ja Hilma eivät kaupungissa ole enää osa kollektiivista maalaisyhteisöä, he harhailevat juuriltaan revittyinä modernissa ympäristössä. Nousukkaana Leenin identiteetti on murroksessa ja olemassaolo hahmottuu valheelliseksi, pinnalliseksi ja merkityksettömäksi. Leeni yrittää sopeutua uuteen rooliinsa ja hylkäämällä parhaan ystävänsä Sussin, kieltää Leeni samalla siteet menneisyyteensä. Yksin jäätyään Leeni kohtaa eksistentiaalisen tyhjyyden ja kokemuksen epäautenttisesta olemassaolosta:

Leeni tiesi, että oli menettänyt hyvän, oikein hyvän ystävän ja hupaisan toverin. Hänet valtasi synkkä ikävä ja muistot menneiltä ajoilta tulivat mieleen. Sussu oli aina ollut niin viisas ja viihdyttävä. Tuskin hänellä enään koskaan olisi sellaista ystävää. Nykyiset olivat niin kovia ja outoja, eikä sivistyskään, sen Leeni itselleen salaisesti tunnusti, häntä ollenkaan tyydyttänyt. Se oli, kuin ahdas puku tai mauton ruoka – hän piti sitä yllään, kun muoti niin vaati, hän söi sitä, kun niin oli tapa. Niinhän tekivät kaikki. Mutta elämää ja viihdytystä ei hänellä enään koskaan tulisi olemaan, ei toivoakaan. Ennen hän aina oli tulevaisuudesta toivonut jotakin. Huominen, ylihuominen ja kaikki tulevat päivät olivat ennen olleet verhojen takana. Yksitellen ne olivat vaalenneet. Jokaisen verhon takana oli ollut jotakin uutta. Nyt tunsikin hän aukaisseensa viimeisen verhon, nyt hän edistyi vain siinä, missä hän oli. (L, 167–168.)

Hilman vieraantuneisuuden tunne ja kokemus ”väärällä paikalla” olemisesta huipentuu turvakodin henkisessä ilmapiirissä. Hilman eksistentiaalinen kriisi liittyy ristiriitaan, joka muodostuu Hilman oman jumaluskon ja turvakodin syyllistävän maailmankuvan välillä:

Hilma kumartui yhä syvemmälle, puristi kasvot käsiinsä ja rukoili hiljaa, omalla tavallaan. Ota minut sellaisena kuin olen, hän Sandran neuvoa seuraten itsekseen sanoi, mutta sanat häipyivät tunteiden virtaan. Minun on täällä niin vaikea olla, valitti tunne, kun minä en voi olla niinkuin sisar tahtoo ja kun en tahtoisi toisinkaan olla. Tyhjiys uhkaa minua sisältäpäin ja maailma uhkaa ulkoa päin minut runnella. Mihin minä menen, minne pakenen... (H, 171.)

Hilman ajatus muistuttaa Ahon *Papin rouvan* Ellin totaalista tyhjyyden ja elävältä kuoleamisen tuntoa Olavin lähdettyä takaisin maailmalle ja Ellin jäädessä entiseen ahdistavaan elämäänsä:

Minä itse jäähdyn ja kitistyn kokoon. Täydellinen tyhjyys ympäröi minua, aution yksinäisyyden sielukellot soivat korvissani. Ja minä luulen olevani valmis vastaanottamaan sitä olematonta, jonka elämä minulle tarjoaa. (PR, 286.)

Karkama (1995, 149) kirjoittaa, miten vuosisadan vaihteen naiskirjailijat reagoivat modernin ajan haasteisiin eri tavoin ja päätyivät erilaisiin tulkintoihin siitä, miten naisen on mahdollista löytää oma subjektiivensa ja identiteettinsä. Leenin ja Hilman aikalaiskirjallisuudessa esimerkiksi Marja Salmelan *Kappale kahden matkaa* –romaanissa (1908) päähenkilönaisen identiteettikriisin ratkaisee usko jumalaan ja Helmi Setälän *Kansan hyväksi* -kertomuksessa (1902) Hertan elämäntarkoitus löytyy auttamalla maaseudun köyhää kansaa. Tehtävässään Hertta kohtaa myös sankarillisen kuoleman. Helmi Keckmanin romaanissa *Sydämen kevät* kaupunkiin lähtenyt (1902) Inkeri palaa siipensä polttaneena takaisin maaseudulle, missä saavuttaa onnen lapsuudenystävänsä vaimona ja talon topakkana emäntänä.

Salmelan, Setälän ja Keckmanin teokset päättyvät sovitukseen. Tihlän teoksissa naisen yksilöitymisprosessi kuvataan sitä vastoin mahdottomana. Teoksissa eksistentiaalisella ahdistuksella ei ole myönteistä merkitystä, jonka kautta henkilöhahmot saavuttaisivat autenttisen olemassaolon ja mahdollisuuden toteuttaa itseään vapaasti. Leeni ja Hilma taipuvat yhteiskunnan paineen alla ja tuhoutuvat.. Romaanit eivät pääty sovitukseen vaan ympäristön tuomioon syynä päähenkilöiden tuhoutumisessa.

5.3 Elämän satu – Naturalismin symbolisuus *Hilmassa*

Kuvitelmat veivät Hilman pois kylmästä kärsimyksen maasta valon valtakuntaan. Kukkauskenttiä kulkee kesäpukuinen tyttö kuin kevyt päivän perho, kuin sadun keiju. Hilma ei enää ole hän itse, vaan joku toinen. Hilma tuntee kylmän kouristukset, mutta sadun keijukaista ei koskaan palele, haltijatar on onnellinen, sillä on yllin kyllin onnenmaan aarteita. (H, 139.)

Hilmassa viitataan toistuvasti satuun ja toisteisuudessaan sadun-motiivi vaikuttaa sisältävän erityisiä merkityksiä, jotka kutoutuvat Hilman kohtaloon. Jo romaanin

alaotsikko – ”elämän satua”, on merkityksellinen. Hilhalle kaupunki edustaa satumaata, unelmaa paremmasta elämästä. Maaseudun ankaraan elämään tuo valoa kuvitelmat kaupungista sadunomaisena paratiisina. Elämä satuna symboloi Hilman toista todellisuutta, mielikuvitusmaailmaa ja pakopaikkaa arjesta.

Arkisesta todellisuudesta poiskääntyvä symbolismi on totuttu näkemään vastakohtana naturalismille. Pirjo Lyytikäinen (1999, 136–137) on esittänyt, miten naturalistinen teos voi kuitenkin sisältää symbolistisia aineksia. Lyytikäistä siteeraten: ”Symbolismin kauneusunet ovat hauraita illuusioita. Niiden unisymboliikka on todellisuuden yli heitetty hohtava harso, joka aina uhkaa repeytyä”. Hilman oma sisäinen maailma on ”kauneusunta”, fantasiaa ja kaipuuta idylliin, missä onnellinen ja harmonin elämä toteutuvat.

Symbolisia ulottuvuuksia suomalaisessa naturalismissa tutkinut Riikka Rossi (2009, 187–224) on esittänyt, miten esimerkiksi Ahon *Papin tyttäressä* ja *Papin rouvassa* korkeat paikat eivät ole vain episodeja. Ellin kaipuu onnellisemmasta ja paremmasta elämästä saa symbolisen tulkintapintansa hänen viehtymyksestään korkeampiin paikkoihin. Jo lapsena Elli kiipeilee kellarin katolle tähyilemään sieltä avautuvia näkymiä ja kiinnostus korkeisiin paikkoihin säilyy myös Ellin aikuistuttua. Ellille näköalat tuottavat haltioitumisen ja onnen hetkiä ja ne muodostuvat keskeiseksi motiiviksi teosten maailmoissa. Rossin mukaan Ahon teoksissa korkealle nouseminen ja äärettömien näköalojen avautuminen kiteyttää naturalististen henkilöiden perustoiveen, halun irrota joko porvarillisesta, keskinkertaisesta arjesta tai köyhästä, kurjasta elämästä. Se on pyrkimystä nousta johonkin parempaan maailmaan.

Tulkitsen *Hilmassa* sadun symboliikan laajenevan kuvaamaan Hilman haaveellista luonnetta ja kokemusta maailmasta. Hilman ”unitodellisuus” on samalla hänen sielunkuvausta. Hilma elää vahvasti omassa kauniissa ja turmeltumattomassa satumaailmassaan irti arjen realiteeteista. Hilma on herkkätunteinen luonnonlapsi, joka äitinsä kuoleman jälkeen joutuu keskelle karua todellisuutta. Äidin Hilhalle rakentama kaunis kuva maailmasta repeytyy ja Hilma yrittää ylläpitää äidiltä oppimaansa maailmankuvaa sepittämällä itselleen oman elämänsä onnellista satua.

Hilman mielikuvissa moderni kaupunki näyttäytyy ihmeellisenä satumaana ja maalla vierailevat kaupungin asukkaat kauniina satuolentoina, jollainen Hilma itsekin haluaisi olla:

Herrasväki oli hienoa, kaunista, hyvänsuopa. Niiden ääni oli kuin soittoa. Miten osaisi hän, karkea, pimeä Hilma olla herrasväen huoneissa. Usein hän katseli niemekkeellä olevaa huvilaa, se oli kappale eri maailmaa. Suuret akkunat silmäilivät kirkkaina kylille ja rakennuksen kuva kellui vedessä. Väliin vihurit särkivät kuvan, joskus laine sen mutkisti... Satukoti, jonka asukkaat olivat hienoa utua. (H, 78.)

Hilman ruokkimalla kuvalla elämän sadusta ei kuitenkaan ole vastinetta todellisuudessa eikä sadulla onnellista loppua. Satu muuttuu painajaiseksi ja vie Hilman kohti tuhoa.

Ennakoivia symbolisia vihjeitä, jotka kommentoivat mimeettisen realismin tasolla kulkevaa tarinaa, voi löytää Hilman tarinasta enemmänkin. Ensimmäisessä luvussa Hilma näkee yksinäisen, eksyneen mehiläisen joka ”kiisi siuhuvin siivin hurjaa vauhtia: pakoon, pakoon, järvelle päin, järvelle päin”. Palveluspaikassa Hilma kuvittelee, miten mehiläinen tuo hänelle siivet, joilla lentää pois pahojen ihmisten ulottuvilta kohti vapautta. Kuvaus on merkityksellinen romaanin loppukohtauksen valossa, missä Hilma juoksee lentävin askelin kohti merta ja hukuttautuu. Myös edesmenneen äidin silkkihuivi muodostuu kauniin elämän kaipauksen symboliksi Hilman tarinassa. Hilma vaalii äitinsä silkkiä ja kun emäntä vie Hilman arvokkaimman aarteen, merkitsee se Hilmalle ”kuoliniskua”, äidin muiston häväistystä ja samalla Hilman ja äidin välisen yhteyden tuhoamista.

6. PROTESTI JA PROVOKAATIO

Tutkimukseni lopuksi tarkastelen kertojan asemaa Tihlän teoksissa sekä sitä, miten valittujen kerrontatapojen kautta rakennetaan teosten naturalistista maailmankuvaa ja ideologiaa. Ideologialla tarkoitan Tihlän teoksista hahmottuvia arvostelmia yhteiskunnallisista ilmiöistä, erityisesti yksilöstä ja hänen suhteestaan yhteiskuntaan. Yhteiskunnallinen kantaaottavuus ja kriittisyys tuodaan *Leenissä* ja *Hilmassa* esille muun muassa melodramaattisen kuvaustavan keinoin. Kertomuksissa esiintyy myös tapahtumia ja olosuhteita pohtivia ns. näkijä/tietäjä -hahmoja, joiden repliikeissä kyseenalaistetaan teosten maailmojen oikeudenmukaisuus. Näkijä-hahmojen kriittisten kommenttien lisäksi Tihlän teoksissa nousevat esille kesken kerronnan ulkopuolisen kommentoijan yhteiskunnallisia kannanottoja. Tällaista ulkopuolisen kertojan kommentointia voi tarkastella ns. poikkeamana, kerronnan katkeamana, jossa kertoja puhuttelee lukijaa ja kutsuu lukijaa omaksumaan esittämänsä näkemyksen asioista.

Yhteiskuntakriittisyyteen liittyy myös kertojan suhtautumistapa kuvattavia henkilöihahmoja ja tapahtumia kohtaan. Kertojan kuvaustapa voi olla subjektiivista, henkilöihahmon sisäiseen maailmaan eläytyvää, tai objektiivista, ulkopuolista havainnointia. Subjektiivisen ja objektiivisen kerronnan jakautumisen kautta teokset ohjaavat lukijaa tulkitsemaan teoksista hahmottuvaa ideologista sanomaa. Tihlän teoksissa subjektiivinen ja empaattinen kerronta keskittyy köyhälistötaustaisten naispäähenkilöihahmojen kokemusmaailmaan. Puolueellisen kuvauksen kautta Leeni ja Hilma antavat äänen vaiennetulle ja sorretulle; köyhälistönaiselle kapitalistisessa yhteiskunnassa.

6.1 Naturalismin yhteiskuntakriittisyys ja melodraama

Työväenliikkeen kirjailijat esittivät kriittisiä kuvauksia kaupungistumisesta ja työväenliikkeen kirjallisuus käsitteli usein maaseudulta muuttaneen henkilön rajua pettymystä kaupunkielämän ihannekuvan romahdettua (Palmgren 1989, 51). Kaupungin huonot asunto-olot, maalaistyttöä uhkaava prostituutio ja kurjat työolosuhteet ovat keskeisiä aiheita myös *Leenissä* ja *Hilmassa*. Vastakkainasettelu maaseudun ja kaupungin välillä on kuvattu räikeäksi ja kaupunkilainen tapakulttuuri, aatemaailma ja elämäntapa herättävät *Leenissä* ja *Hilmassa* ahdistusta ja vierauden tunteita.

Leeni ja Hilma ovat kaupunkiin muuttaessaan hyvin nuoria, noin 15-vuotiaita. Elämäkokemuksen ja iän mukana tuomaa päämäärätietoisuutta ja kykyä ottaa omaa tilaa maailmassa ei Leenillä ja Hilmallakaan kaupunkiin muuttaessa ole. Kaupungissa tytöt yrittävät sopeutua yksilön moderniin ympäristöön, jota hallitsee oman edun ajamisen tarve ja missä ulkoiset materialistiset symbolit määräävät ihmisen arvon. Leeni luopuu eettisistä periaatteistaan, nai herra Gustafssonin tämän varakkuuden vuoksi ja pyrkii omaksumaan porvarillisen maailmankatsomuksen. Hilma ei Leenin tavoin pysty toimimaan valheellisuuden lakien mukaisesti ja hän haluaa säilyttää moraalisensa viimeiseen asti. Leenin Hilmaa voimakkaampi oma tahto vaikuttaa omaa elämää koskeviin valintoihin ei silti sulje pois sitä, että myös Leeni on romaanin lopussa joutunut taustansa ja sukupuolensa vuoksi luokkayhteiskunnan sortavien rakenteiden uhriksi: Leeni menettää omaisuutensa, koska naisena hänellä ei avioliitossa ole oikeutta omaan rahaan.

Leeni ja *Hilma* ovat naturalistisia tutkielmia yksilön kehityksestä tietyissä yhteiskunnallisissa olosuhteissa ja kriittisen kuvauksen kautta teokset kyseenalaistavat

teosten maailmoissa toteutuvan köyhälistönaisen tuhoutumisen oikeudenmukaisuuden. Naturalismin suhde yhteiskunnalliseen muutokseen on kuitenkin monimutkainen. Zola korosti naturalismin yhteiskunnallista tehtävää – uudenlainen, luonnontieteen oppeihin nojaava kirjallisuus tulisi muuttamaan maailmaa oikeudenmukaiseksi. Myös Juhani Aho vaati artikkelissaan ”Realistisesta kirjallisuudesta sananen” (1885) toden kuvauksen hyödyntämistä yhteiskunnan epäkohtien poistamiseen. Zolan teorian vaatimus determinististä oli kuitenkin ristiriidassa edistysuskon kanssa. Kirjailijan tuli näyttää tapahtumien kulku sellaisena kuin determinismi sitä vaatii. Jos tapahtumien kulku noudattaa syyn ja seurauksen logiikkaa, herää kysymys, miten siihen voidaan käytännössä vaikuttaa. Naturalismin muutosohjelmassa muutosoptimismi siis törmää luonnontieteelliseen ihmiskuvaan. Itse asiassa juuri tieteellinen ihmiskuva varjostaa naturalismin pessimistisin sävyin. Deterministinen ajatus ihmisestä rodun, miljöön ja yhteiskunnan tuotteena kieltää ihmisen vapaan tahdon ja näin vesittää vaatimuksen yhteiskunnan muuttumisesta. (ks. Rossi 2009, 176–177, 227–230.)

Naturalistisen kirjallisuuden kärsimyksen ja kurjuuden kuvaukset eivät ihannoit ja romantisoit rappiota kuten dekadenssi, johon tutkimus toisinaan sotkee naturalismin. David Baguleyn (1990, 180, ks. myös Rossi 2009, 235–236) mukaan naturalistinen teos pyrkii järkyttämään lukijaa ja naturalismin yhteiskuntakriittisyys on sen melodramaattisessa shokkiefektissä. Melodraaman keinoin teos puhuttelee lukijaa tunnetasolla ja herättää lukijassa moraalisen vastuuntunnon.

Puhtaassa melodraamassa hyvän ja pahan mustavalkoinen asetelma päättyy aina hyvän voittoon ja onnelliseen loppuun. Naturalismin entrooppisessa, harmaassa arjessa ei sitä vastoin ole sijaa onnekkaille käännteille ja sattumuksille. Melodraama ja naturalismi ovatkin periaatteessa toisilleen vastakkaisia lajeja. Kuitenkin, kuten Riikka Rossi (2009, 154–160) on osoittanut, muun muassa Minna Canth käytti hyväkseen naturalistisissa näytelmissään melodramaattisia aineksia. Esimerkiksi *Työmiehen vaimon* henkilöihahmoissa ja juonenkäänteissä esiintyy melodraaman prototyyppisiä motiiveja ja roolihahmoja kuten tulee esille *Työmiehen vaimon* konna-Riston ja marttyyri-Johannan asetelmassa.

Leenissä henkilöihahmojen välinen melodramaattinen mustavalkoinen asetelma korostuu herra Forsin ja Leenin välillä. Fors ilmaantuu paikalle aina silloin, kun Leenin kohtalo kääntyy yhä enemmän kohti tragediaa. Ensimmäisen kerran Fors astuu näyttämölle kapakassa, missä Leeni työskentelee. Leeni torjuu Forsin lähentelyn, jonka seurauksena Fors mustamaalaa Leenin maineen ja vakuuttaa myös Kaarlo Ylistön

Leenin paheellisuudesta. Romaanin lopussa Fors ilmaantuu vielä lopullisesti tuhoamaan rikkaaksi leskeksi päätyneen Leenin elämän esittäen rakastunutta miestä. Avioliiton kautta Leenin omaisuus siirtyy Forsille ja Leenin vaihtoehdoksi jää kavalluksen jälkeen kuolla prostituoituna kadulle. Fors esitetään mustavalkoisesti hirviönä ja Leenin lopullisesti tuhoavana hahmona. Toisaalta, kuten jo aikaisemmin olen tuonut esille, voi kritiikin tulkita suuntautuvan myös Leenin hahmoon. Leeni on muuttunut nousukkaana vain omasta hyvinvoinnista kiinnostuneeksi ylemmän yhteiskuntaluokan rappeutuneeksi ja moraalittomaksi edustajaksi. Romaanin lopussa Leeni saa ikään kuin ansaitun rangaistuksen itsekkyydestään.

Hyvän ja pahan kaksinapaista taistelua kuvaava melodraama vetoaa välittömiin perustunteisiin, se siis tavoittelee tunnevaikutusta. Melodraama toimii protestina, ja se herättää kysymyksen oikeudenmukaisuudesta ja moraalista. Onneen ja järjestykseen palautuvalla puhtaalla melodraamalla ei kuitenkaan ole samanlaista vaikutusvoimaa kuin naturalismin epämukavalla ”shokkiefektillä”. Puhtaan melodraaman tarkoitus on miellyttää ja viihdyttää, kun taas naturalismi pyrkii ravistelemaan vastaanottajaa näyttämällä epämiellyttävän totuuden. Rossin (2009, 174–175) mukaan melodraaman käyttö naturalismissa liittyykin yhteiskuntakriittisyyteen, halun osoittaa epäkohtia ja muuttaa maailma. Naturalistisissa teoksissa ei ole puhtaan melodraaman sankarillista pelastusta ja sovitusta tai hyveen ja viattomuuden voittoa. Lopputulos on naturalismissa pahan ja epäoikeudenmukaisen maailman lopullinen läpimurto. Canthin *Työmiehen vaimossa* Johanna kuolee nälkiintyneenä juopon aviomiehensä vietyä perheen viimeisen kolikon. Risto itse jatkaa näytelmän lopussa huolettomana viinaretkilleen. *Leenissä* Fors saa haluamansa; Leenin koko omaisuuden, jonka turvin hän muuttaa nuorikkoineen ulkomaille. Kaikkensa menettänyttä Leeniä ei enää mikään pelasta katunaisen kohtalolta.

Naturalismin suhde melodraamaan jää lopultakin ristiriitaiseksi. Naturalismissa esiintyy mustavalkoinen hyvän ja pahan taistelu ja kaivataan melodraaman oikeudenmukaista, moraalista maailmaa, mutta samalla oikeudenmukaisuuden olemassaolo kyseenalaistetaan. Tämä ristiriita juontuu naturalismin ohjelmasta, johon sisältyi ratkaisematon ongelma. Samalla kun vaadittiin oikeudenmukaisuuden toteutumista ja yhteiskunnallista muutosta, nojattiin myös ihmisen vapaan tahdon kieltävään determinismiin ja ihmisen kykenemättömyyteen vaikuttaa omaan elämäänsä. Moraalille ei jäänyt perustaa ajattelussa, jonka mukaan ihmisen toimintaa ohjaavat muuttumattomat luonnonlait, joihin hän itse ei voi vaikuttaa. (Rossi 2009, 176.)

6.2 Sisäistekijän ääni ja ulkopuolinen kommentaattori

Todellisuusvaikutelmaan pyrkivässä naturalistisessa romaanissa kaikkietävän kertojan sijaan tilaa annetaan henkilöille, joiden kautta romaanin maailmankatsomus välittyy. Riikka Rossin mukaan tällainen kertomuksen tapahtumia ja olosuhteita pohtiva tietäjä tai tarkkailija onkin yksi naturalistisen romaanin tyypillinen hahmo. Esimerkiksi *Vaaralla* ja *Elsa* -romaaneissa Pakkala on sijoittanut tietäjän rooliin köyhän, sairaan ja työkyvyttömän Nikkilän isännän, joka näkee ympäröivän yhteiskunnan epäkohdat ja esittää niitä kohtaan ankaraa kritiikkiä. Rossi kirjoittaa, miten tietäjähahmoa voi pitää kirjailijan alter egona ja teoksen sisäistekijän äänenä, joka kyseenalaistaa teoksen maailman oikeudenmukaisuuden. (Rossi 2009, 66.)

Leenissä ympäröivät olosuhteet tiedostava ääni on annettu Anni-tädille. Anni kritisoi yhteiskunnan epäarvoisuutta, josta Leenillä ei vielä ole kokemusta. Keskustelu, missä Anni kyseenalaistaa sivistyneistön arvomaailman, osoittautuu enemmän kuin ironiseksi kommentiksi. Leenihän tulee myöhemmin itse muuttumaan nousukkaana Annin kritisoiman arvomaailman edustajaksi, todellisuudesta vieraantuneeksi tyhjääntoimittajaksi:

- Ne viisaat siellä suuressa maailmassa tutkivat kärpäsen jalkaa kymmenen vuotta, tai tuhlaavat ikäkausia keksiäkseen ainetta, jolla ihmisiä murhataan. He ovat tutkineet tuhansia vuosia, mutta nälkä ja kurjuus on heidän ympärillään.
- Mikseivät ne tutki, miten nälkäiset saisi ruokaa?
- Jaa, sanopa se.
- Täti, mikseivät?
- Sitä ei uskalla juuri kukaan. Moni kyllä on alkanut, mutta niiden on täytynyt lakata ja joka ei ole hyvällä lakannut, sen on täytynyt kuolla.
- Mitähän varten?
- He eivät ymmärrä. He ovat opetetut, kasvatetut ja kasvaneet siihen elämään, joka heillä on, eivätkä ymmärrä muuta. He luulevat sitä oikeaksi. Jokainen, näes, pitää sitä oikeana mihin on totunut. (L, 51.)

Leenissä on myös toinen hahmo, joka kritisoi ihmisen moraalisesti sokeuttavaa rahanahneutta. Aartolahden kylän tietäjäeukon sanat viittaavat nälkävuosiin ja silloisen isännän välinpitämättömyyteen nälkään kuolevia kyläläisiä kohtaan:

– Kyllä minä sinut tunnen, hän sanoi, tunsinpa vielä isäskin, joka nälkävuosina rikastui. Nälkään kuoli silloin ihmisiä, kuin torakoita. Ja Oljon tallin takana tavattiin kerran neljä henkeä kuolleina, mies, vaimo ja kaksi lasta. Nuorimmalla oli tukko kuivia heiniä suussa. Äiti kai ne oli siihen pistänyt nälän lievittämiseksi. Tunsin minä senkin, joka isältäsi Jeesuksen nimeen kahta suolaraetta rukoili ja kuoli teidän pihaanne. Te rikastuitte juuri niinä kauhun vuosina. (L, 71.)

Yhteiskuntakriittisten näkijä-hahmojen kommentoinnin lisäksi *Leenissä* nousee kesken kerrontaa ulkopuolisen kertojan yhteiskunnallisia kannanottoja. *Leenissä* ulkopuolinen kertoja puhuttelee lukijaa kommentoidessaan työläistyttöjen asemaa ja mahdollisuuksia yhteiskunnassa. Kertoja asettautuu vähäosaisten naisten puolelle ja vetoaa myös lukijaa omaksumaan esittämänsä näkökannan:

Moni asettaa tietämättömyyden ja laiskuuden syyksi sen, että nainen lankeaa. Mutta se on erehdys. Ei löydy niin tietämättömyyttä neitosta, ettei hän kauhistuisi, jos joku ehdottaisi häntä ilotytöksi. Ja se seikka, että vain työläisten joukosta sellaisia tulee, todistaa, ettei laiskuudessakaan ole syy. Jos laiskuus johtaisi naisen huonoon elämään, täytyisi ilotyttöjen joukossa olla joku ylemmänkin luokan jäsen.

Mikä sitten olisi syy? Koreilemishaluko? Ehkä lie. Mutta vastatkoon nainen, jolla on tilaisuus kunniallisesti tyydyttää tuo luonnollinen halu, vastatkoon hän rehellisesti, voisiko hän tyytyä vanhanaikaiseen, rikkinäiseen takkiin, lättäisiin kenkiin, kurtistuneeseen hameeseen, huonoon ruokaan ja voisiko hän katsella, miten kauniisti toiset ovat puetut, miten hyvää ruokaa he syövät ja miten helpolla työllä he toimeen tulevat?

(L, 130.)

Tällaista ulkopuolisen kertojan kommentteja voi tarkastella ns. poikkeamana, kerronnan katkoskohtana, jossa kertoja esittää oman näkemyksensä jostain asiasta. Poikkeaman tehtävä on vakuuttaa lukija sanotun asian tärkeydestä ja sanoman uskottavuuden saavuttamiseksi moraalinen sisältö kertomisen lisäksi esitetään lukijalle. (Launis 2005, 85 ja Hatavara 2004, 107.)

6.3 Kertojan valikoiva empatia

Pertti Karkama (1971, 21–24) on esittänyt, miten teoksista heijastuvaa ideologiaa voi tarkastella subjektiivisen ja objektiivisen kerronnan jakautumisen kautta. Subjektiivisella kerronnalla tarkoitetaan sellaista tapaa kertoa, jossa pyritään ymmärtämään henkilöä selvittämällä hänen käyttäytymisensä syytä, hänen

ajatuksiaan ja tunteitaan. Objektiiivisessa kerronnassa havainnoidaan vain henkilöahmon ulkoista käyttäytymistä. Kirjailijan ideologiasta riippuu, miten subjektiivinen ja objektiivinen kerronta teoksessa jakautuvat.

Leenissä ja *Hilmassa* subjektiivinen kerronta on hallitsevaa päähenkilöinä olevien maalausköyhälistönaisten kuvauksessa ja kuten edellisen luvun siteeraus osoittaa, on kertojan sympatia köyhälistö- ja työläisnaisen puolella. Epävarmuus toimeentulosta voi johtaa prostituutioon eikä kyse ole silloin naisen omasta halusta vaan ainoasta vaihtoehdosta. Porvariston elämäntapaa kuvataan sitä vastoin objektiivisesti, ulkopuolisen kertojan kriittisen kommentoinnin kautta. *Leenissä* ulkopuolinen kertoja luo objektiivisen panoraaman kaupunkimiljöön luokkakerrostumista ja kuvaus on ironisesti latautunut:

Porvari näkee hyvää ruokaa, hän syö, ahmii, hänen vatsansa kasvaa, hän ilettaa sekä työmiestä, että herraa. Pikkurouvat kulkevat pää pystyssä, loistavissa, mauttomissa puvuissa ja näyttävät kirkkaita alushameita ja pianon jalan mallisia säääriään. Joku laitakaupungin pimeä kaunotarkin uskaltaa joskus eksyä joukkoon. Hän herättää kiusallista huomiota. Pysyisi poissa! Risaset vaatteet synnyttävät katkeruutta ja johtavat rikoksiin. Hienossa verhossa voidaan salata paljon virheitä. Esplanaadilla kävelevät talvipäivinä ne, joilla on kaikkein jaloimmat karvat, höyhenet, nahat ja sulat. Pääkaupunki, viisauden ja kauneuden koti, osaa siroasti salata rumuutensa. Aamulla se näyttölee, miten hyvää huolta se pitää kasvattiansa ruumiinravinnosta, päivällä se näyttölee pukujaan, illalla iloansa ja yöhön se jättää rumuuden – kapakaelämän mustimmat varjot. (L, 112–115.)

Kun Leeni tekee luokkaretken sivistyneistörouvaksi, vähenee samalla Leenin fokalisaatio ulkopuolisen kertojan tieltä. Leenin henkilökohtainen kokemus uudesta elämänmuodosta jää suppeasti kuvatuksi ja ulkopuolinen kertoja piirtää nousukas-Leenistä ironisen kuvan. Rossi (2003, 52–53) kirjoittaa, miten henkilöahmon sisäisen maailman poissaolo korostaa tunteettomuuden ja kovuuden vaikutelmaan. Esimerkiksi Ina Langen *Sämre folkissa* ei kerrota mitä Nadja tuntee ja ajattelee jättäessään aviottomana synnyttämänsä lapsen ”Madamelle”, jonka luona lapsi kuolee. Myös Kauppi-Heikin *Laaran* lopussa Laaran kuolinkamppailu kuvataan kliinisellä tarkkuudella ikään kuin ulkopuolisen katsojan silmin. Rossin mukaan Nadja ja Laara ovat mekaanisia rappion toteuttajia ja narratologisesti henkilöt jäävät ohuiksi. Kuten Nadjan ja Laaran kuvauksessa, myös *Leenissä* Leenin objektiiviseksi jäävä nousukaselämän kuvaus jättää valottamatta Leenin henkilökohtaisen kokemusmaailman, mikä korostaa Leenistä rakentuvaa tunteetonta ja kylmää

mielikuvaa. Sivistyneistöröuvaksi muuttunut Leeni jää ohueksi hahmoksi ja lukijalta viedään mahdollisuus myötäelää Leenin kokemuksia.

Toisin kuin Leenin henkilöahmon kohdalla, jatkuu kertojan empaattinen suhtautuminen Hilmaan koko romaanin ajan. Kuten Karkama (1971, 24) kirjoittaa, romaanin puolueellisuus voi saada huomattavaa yhteiskunnallista merkitystä, jos subjektiivinen, ymmärtävä kerronta keskittyy yhteiskunnalliselta asemaltaan ongelmallisen päähenkilön ja yhteiskunnan alaluokan kuvauksiin. Subjektiivisen kerronnan kautta kertoja tuokin Hilman lähelle lukijaa ja Hilman henkilöahmo herättää myötätuntoa. Hilma kuvataan täysin syyntakeettomaksi omaan elämäntragediaansa. Hilman mielen sisäinen kuvaus jatkuu romaanin viimeiselle sivulle asti ja toisin kuin *Leenissä* kertoja kulkee tuhoutuvaan päähenkilön rinnalla tämän kuolemaan asti.

7. EPILOGI

Tutkimukseni alussa esitin kysymyksen siitä, miksi Leeni ja Hilma tuhoutuvat Tihlän teosten maailmoissa. Olen etsinyt vastausta kysymykseeni analysoimalla Tihlän teoksia naturalistisen kirjallisuuden maailmankuvan ja ihmiskäsityksen valossa. Olen osoittanut, miten Tihlän teokset edustavat naturalismin determinismioppia, jonka mukaisesti ympäröivä yhteiskunta ja elinolosuhteet vaikuttavat determinoivasti yksilöön, joka naturalistisessa kirjallisuudessa ajautuu tuohon.

Työläiskirjallisuus on yhdistetty teemoiltaan ja kuvaustavaltaan suomalaisen yhteiskunnalliseen realismiin. Tutkimuksessani olen tuonut esille, miten Tihlän teosten nimeäminen pelkästään realismin perinteeseen kuuluvaksi työläiskirjallisuudeksi jättäisi huomiotta teoksissa ilmenevän ristiriidan determinismin ja muutoksen välillä. Realismin ja naturalismin ihmiskäsitys poikkeavat jyrkästi toisistaan. Realistinen näkemys on toiveikas suhteessa ihmisen mahdollisuuksiin maailmassa. Naturalismin deterministisessä ajatuksessa muutoksen mahdollisuutta ei ole.

Tutkimukseni tulkintaa ohjaavana määreenä on toiminut naturalismin kirjallisuuskäsityksen ytimessä oleva tuhoutuminen eli entropia. Entrooppisen kuvaston kautta Tihlän teokset jäsentävät vuosisadan vaihteen modernisaatiomurroksessa olevan suomalaisen yhteiskunnan ongelmia ja aikakauden ilmapiiriä. *Leeni* ja *Hilma* ovat kriittisiä tutkielmia köyhälistötaustaisen naisen asemasta modernissa luokkayhteiskunnassa, missä eri yhteiskuntaluokkiin liittyvät hierarkkiset asetelmat

vaikuttavat yksilön mahdollisuuksiin toteuttaa yksilönvapauttaan ja tehdä omaa elämää koskevia valintoja. Kuvatut kirjalliset asetelmat eivät tietenkään suoraan peilaa todellisuutta. Teokset nostavat kuitenkin valokeilaan sosiaalisia ja kulttuurisia rakenteita, jotka eriarvoistavat yksilöä. Tihlän romaanien maailmoissa naisena olemisen mahdollisuudet ovat riippuvaisia naista ympäröivästä yhteiskunnasta, sen luokkajärjestelmistä ja muista ideologisista rakennelmista. Onnettomin osa on juuri köyhälistönaisella, jota alistaa paitsi luokka, myös sukupuoli.

Tihlän teoksissa siirtyminen maaseudulta kaupunkiin esitetään ongelmallisena. Kaupunki ei ole vain historiallisten ja yhteiskunnallisten tapahtumien ja ristiriitojen tapahtumapaikka vaan yhä enemmän eksistentiaalisen ahdistuksen ja itseidentiteetin epätoivoisen etsinnän näyttämö. Leeni ja Hilma yrittävät löytää jalansijaa uudessa ympäristössä, mutta moderni maailma ei tarjoa itsestään selvästi perustaa, johon samaistua. Leeni ja Hilma tuntevat nostalgista kaipuuta takaisin maaseudun esimoderniin yhteisöön. Paluuta entiseen ei kuitenkaan Leenin ja Hilman kohdalla ole. Molemmat tytöt ovat orvoiksi jääneitä, mitään kodin ja perheen turvasatamaa, jonne palata maailman satuttamana, ei tytöillä ole.

Naturalismin deterministisessä maailmassa Leenin ja Hilma kohtalona on rappio, tuhoutuminen ja kuolema. Yksilön tuhoutumisen taustalla ei kuitenkaan Leenin ja Hilman kohdalla vaikuta naturalistisen kirjallisuuden korostama ajatus yksilön tuhoavasta geneettisestä verenperinnöstä. Tihlän romaaneissa perimä näyttäytyy tietynlaisena sosiaalisena perimänä, jota olen tutkimuksessani nimittänyt köyhyyden perinnöksi. Puute ja köyhyys merkitsevät Leenille ja Hilmalle sukupolvelta toiselle periytyvää elämänkohtaloa. Leeni ja Hilma pyrkivät irti entisyydestä, eteenpäin, kohti parempaa elämää ja he uskovat modernin kaupungin tarjoavan uuden mahdollisuuden myös heidän kaltaisilleen köyhille maalaistytöille. Kuitenkin, juuri kaupunki kuvataan Tihlän teoksissa Leenin ja Hilman lopullisesti tuhoavana ympäristönä. Modernissa luokka-yhteiskunnassa köyhä syntyperä leimaa Leenin ja Hilman alemman luokan kansalaiseksi verrattuna kaupunkisivistyneistöön. Tihlä kuvaa teoksissaan ennen kaikkea yhteiskunnallisten olojen determinoivaa vaikutusta yksilön kehitykseen. Naturalismin entrooppisessa maailmassa edellytykset yksilön kehitykselle jäävät toteutumatta.

Hetkellisesti Leenin ja Hilman unelmalle paremmasta elämästä annetaan toivoa. Leeni pääsee nousukkaana sivistyneistönaiseksi ja yhteiskunnallisessa hierarkiassa ylöspäin. Hilman pelastus saattaisi löytyä turvakodissa, missä hän aluksi uskoo

löytävänsä identiteettinsä uskosta jumalaan. Kuitenkin, Leenin ja Hilman tuhoutuminen esitetään vääjäämättömänä ja lopullisena. Leeni menettää omaisuutensa ja kuolee prostituoituna kadulle. Hilman henkinen murtuminen tapahtuu turvakodin syyllistävän kulttuurin paineen alla ja hän hukuttautuu. Toisenlaisissa olosuhteissa Leenin ja Hilman mahdollisuudet hyvään elämään olisivat voineet toteutua.

Leenin ja Hilman tarinoiden rinnalla kulkee jatkuvasti kertomuksen varjo; miten toisin tapahtumat olisivat voineet edetä? *Leenin* ja *Hilman* loppukuvat jäävät häiritsemään lukijaansa; miksi kurjuus, miksi rappio, miksi kuolema? Tihlän teoksissa köyhälistönainen epäonnistuu pyrkimyksessään nousta olosuhteiden yläpuolelle ja löytää paikkansa yhteiskunnassa. Positiiviset ja toiveikkaat loppuratkaisut söisivät naturalistisen kirjallisuuden yhteiskuntakriittistä sanomaa ja teokset hahmottuisivat naispäähenkilöiden kehityskertomuksiksi. Yhteiskuntakriittisen naturalismin provokatorisen kuvauksen tarkoituksena on ravistaa lukijansa näkemään maailman epätäydellisyys ja eriarvoisuus – tällainenko on ihminen, tällainenko maailma missä elämme? Naturalistisen maailmankatsomuksen valossa sukupolvelta toiselle siirtyvä köyhyys torpedoivat Leenin ja Hilman mahdollisuuden vaikuttaa omaan kohtaloonsa modernissa yhteiskunnassa ja he tuhoutuvat.

Tihlän naturalistiset teokset kuvaavat rappion ja hajoamisen prosessia ja entrooppinen päähenkilöhahmo on olemassa tapahtumien vuoksi. Hieman kärjistäen ilmaistuna Tihlä uhraa teostensa päähenkilöt; Leenin ja Hilman kuolema jää vaille sovituksen häivää ja naturalistinen kehä sulkeutuu. David Baguleyn mukaan naturalismin vaikutusvoima on juuri sen epämukavassa shokkiefektissä. Lopputuloksen ei tällöin ole tarkoituskaan olla lukijaa tai katsojaa miellyttävä ja viihdyttävä. Leeni ja Hilma eivät ole romantiikan kirjallisuudelle tyypillisiä poikkeusyksilöitä, sankareita, jotka onnistuisivat nousemaan olosuhteiden yläpuolelle ja löytämään paikkansa maailmassa. Tihlän päähenkilöt eivät ole myöskään työväenluokkaisia sankarihahmoja, luokkatietoisuuteen herääviä ja aatteellisesti sitoutuneita ”vallankumouksen lapsia”, jotka taistelevat kohti solidaarista yhteiskuntaa. Tihlän teoksissa yhteiskunnalliset epäkohdat jäävät ratkaisematta.

Hilma -romaanin alkaa Hilman äidiltään oppimalla laululla, joka saa loppukohtauksen valossa ennakoivan merkityksen:

*Taivahan kaupunki kaunis
on teineen kultainen;
ja sinne on määräni rientää
Jeesuksen ilmoillen, -*

Hilman unelmat täyttävä kaupungin kultamaa toteutuu vasta kuolemassa. Hilman pakeneminen ja kapina eivät johda vapauteen ja muutokseen vaan lopulliseen tuhoon ja kuolemaan.

Lähdeluettelo

TUTKIMUKSESSA ANALYSOIDUT HILDA TIHLÄN TEOKSET

TIHLÄ, HILDA 1907: *Leeni. Kertomus*. Weilin & Göös, Helsinki.

TIHLÄ, HILDA 1913: *Hilma. Elämän satua*. WSOY, Porvoo.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Riikka Rossin luentosarja ”Realismi ja naturalismi”, syksy 2011

Lähdemerkintänä RR pvm./2011

ARKISTOLÄHTEET

Hilda Tihlän arkisto, Kansan arkisto

AIKAKAUSLEHDET

HYTTINEN, ELSI 2006: ”Minä tahdon päästä kauas tästä komerosta”. Työläisnaisen toimijuus Elvira Willmanin näytelmässä Lyyli (1903). Naistutkimus – Kvinnoforskning 19 (1) /2006, s. 4-16

KARHU, EINO 1972: Lahjakas kertoja ja romaanikirjailija Hilda Tihlä. Tihlän satavuotismuistoksi kirjoittanut Eino Karhu. Neuvosto-Karjala 20.12.1972, s.4

MELKAS, KUKKU 2009b: Mitä palvelijat palvelevat 1900-luvun alun kirjallisuudessa? Historiallinen aikakauskirja 2/2009, s.168–179

PÄRSSINEN, HILJA 1910: Hilda Tihlä: Metsäkyliltä. Työläisnainen 1/1910, s.2-3

ROSSI, RIIKKA 2011: Vapauden muunnelmia. Naturalismi ja eksistentialismi Maria Jotunin Arkielämää -kertomuksessa. Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti AVAIN 1/2011, s.5–23

SILLANPÄÄ, MIINA 1913: Hilda Tihlä: ”Hilma – elämän satua”. Työläisnainen 49/1913, s.381–382

SORAINEN, ANTU 2006: Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. *Kulttuurintutkimus* 23 (3)/ 2006, s. 29–38

PAINETUT LÄHTEET

AALTO, MINNA 1993: Naisen matka moderniin Maila Talvion *Ailissa*. Teoksessa Minna Toikka (toim.): *Nykyajan kynnyksellä. Kirjoituksia suomalaisen kirjallisuuden modernisaatiosta*. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, Turku.

AALTO, MINNA 2008: *Vapauden ja velvollisuuden ristiriita. Kehitysromaanin mahdollisuudet 1890-luvun lopun ja 1900-luvun alun naiskirjallisuudessa*. SKS, Helsinki.

BAGULEY, DAVID 1990: *Naturalist fiction. The entropic vision*. Cambridge University Press, Cambridge.

BAHTIN MIHAIL 1990: *The dialogic imagination. Four essays*. University of Texas Press, Austin.

BOURDIEU, PIERRE 1986: *Distinction. A social critique of the judgement of taste* (translated by Richard Nice). Routledge & Kegan Paul, London.

Du PLESSIS, RACHEL BLAU 1985: *Writing beyond the ending. Narrative strategies of twentieth-century woman writers*. Indiana University Press, Bloomington.

FOWLER, ALASTAIR 1982: *Kinds of literature. An introduction to the theory of genres and modes*. Oxford. [England], Clarendon.

GAVRILOVA, T. 1956: *Hilda Tihlän elämä ja kirjallinen työ*. Karjalais-suomalainen Valtion yliopisto, Petroskoi. Säilytyspaikka Kansan Arkisto.

GRÖNSTRAND, HEIDI et al. (toim.) 2009: *Läpikulkuihmisiä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa*. SKS, Helsinki.

HAAPALA, PERTTI et al. (toim.) 2008: *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki.

HALME, ANNA 2006: Maaseudun piika suomalaisessa kaunokirjallisuudessa. Teoksessa Marjatta Rahikainen & Kirsi Vainio-Korhonen: *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. SKS, Helsinki.

HANNIKAINEN, MATTI & LOHIKOSKI, PIA (toim.) 2008: *Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus?* Väki Voimakas 21. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Sastamala.

HATAVARI, MARI 2004: Fredrika Runeberg ja naishistorian kirjoittamisen strategiat. Teoksessa Tuomo Lahdelma et al. (toim.): *Laji, tekijä, instituutio*. KTSV 56. SKS, Helsinki.

HELLER, DANA 1990: *The feminization of quest-romance. Radical Departures*. University of Texas Press, Austin.

HYTTINEN, ELSI 2007: Työväenkirjailija Elvira Willman. [Esipuhe.] Teoksessa Elvira Willman: *Lyyli, Kellarikerroksessa, Juopa*. SKS, Helsinki.

HYTTINEN, ELSI & MELKAS, KUKKU 2009: ”Me olemme teidän luomianne olentoja”. Prostituoidun hahmo kirjallisena kiistakuvana. Teoksessa Kati Launis & Marko Tikka (toim.): *Työväki ja kokemus*. Väki Voimakas 22. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Sastamala.

HYTTINEN, ELSI 2012: *Kovaa työtä ja kohtalon oikkuja. Elvira Willmanin kamppailu työläiskirjallisuuden tekijyydestä vuosisadan vaihteen Suomessa*. Turun yliopisto, Turku.

HÄKKINEN, ANTTI 1995: *Rahasta - vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939*. Otava, Helsinki.

HÄRMÄNMAA, MARJA & MATTILA, MARKKU (toim.) 1998: *Uusi uljas ihminen eli modernin pimeä puoli*. Atena, Jyväskylä.

ISOMAA, SAIJA 2009: *Heräämisten poetiikkaa. Lajeja ja intertekstejä Arvid Järnefeltin romaaneissa Isänmaa, Maaemon lapsia ja Veneh'ojalaiset*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1226. SKS, Helsinki.

KARKAMA, PERTTI 1971: *Sosiaalinen konfliktromaani. Rakennetutkimus suomalaisen yhteiskunnallisen realismin pohjalta*. Tammi, Helsinki.

KARKAMA, PERTTI 1994: *Kirjallisuus ja nykyaika. Suomalaisen sanataiteen teemoja ja tendenssejä*. SKS, Helsinki.

KARKAMA, PERTTI 1998: Realismista. Teoksessa Päivi Lappalainen (toim.): *Uudessa valossa – kirjoituksia realismin kysymyksestä*. Turun yliopisto, Turku

KATAINEN, ELINA & KOTILA, PIRKKO (toim.) 2002: *Työväki ja tunteet. Väki Voimakas 15. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, Tampere.

KEMPPAINEN, MIKKO 2011: *Elämän satuja. Maailmankuvan rakentuminen Hilda Tihlän tuotannossa 1907–1916*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Historiatieteen ja filosofian laitos. Tampereen yliopisto, Tampere.

KIRSTINÄ, LEENA 1988: *Halkeamia. Tutkielmia lukijasta tekstin rakenteissa*. Tietolipas 111. SKS, Helsinki.

KURIKKA, KAISA (toim.) 1998: *Paikkoja ja tiloja suomalaisessa kirjallisuudessa*. Turun yliopisto. Taiteiden tutkimuksen laitos, Turku.

KURIKKA, KAISA & PYNTTÄRI, VELI-MATTI (toim.) 2006: *Tekijyyden tekstit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1072. SKS, Helsinki.

LAHDELMA, TUOMO et al. (toim.) 2004: *Laji, tekijä, instituutio*. KTSV 56. SKS, Helsinki.

LAITINEN, KAI 1997: *Suomen kirjallisuuden historia*. Otava, Helsinki.

LAPPALAINEN, PÄIVI (toim.) 1998: *Uudessa valossa. Kirjoituksia realismin kysymyksestä*. Turun yliopisto, Turku.

LAPPALAINEN, PÄIVI 1998: Uhattu koti. Kodin ja perheen murtumia 1800-luvun realistisessa kirjallisuudessa. Teoksessa Kaisa Kurikka (toim.): *Paikkoja ja tiloja*. Turun yliopisto. Taiteiden tutkimuksen laitos, Turku.

LAPPALAINEN PÄIVI 1999: Epäkohdat esiin! Realistit maailmaa parantamassa. Teoksessa Lea Rojola (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. SKS, Helsinki.

LAPPALAINEN, PÄIVI 2000: *Koti, kansa ja maailman tahraava lika. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen*. SKS, Helsinki.

LAUNIS, KATI 2005: *Kerrotut naiset. Suomen ensimmäiset naisten kirjoittamat romaanit naiseuden määrittelijöinä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1029. SKS, Helsinki.

LAUNIS, KATI 2008: Alin aidanvitsa, unteni kukka. Hilja Pärssinen työläisnaisten runoilijana. Teoksessa Matti Hannikainen & Pia Lohikoski (toim.): *Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus?* Väki Voimakas 21. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.

LAUNIS, KATI & TIKKA, MARKO (toim.) 2009: *Työväki ja kokemus*. Väki voimakas 22. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.

LAUNIS, KATI 2009: Työväen Maamme-kirja. Teoksessa Kukku Melkas et al. (toim.). *Läpikulkuihmisiä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa*. SKS, Helsinki.

LUKÁCS, GEORG 1965/1978: *Balzac ja ranskalainen realismi*. Suom. Hannu Launonen. Helsinki, Love kirjat.

LYYTIKÄINEN, PIRJO & MOLARIUS, PÄIVI (toim.) 1996: *Mustat merkit muuttuvat merkityksiksi*. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja, 49, 1. SKS, Helsinki.

LYYTIKÄINEN, PIRJO 1997: *Narkissos ja sfinksi. Minä ja Toinen vuosisadanvaihteen kirjallisuudessa*. SKS, Helsinki.

LYYTIKÄINEN, PIRJO (toim.) 1998: *Dekadenssi vuosisadanvaihteen taiteessa ja kirjallisuudessa*. Tietolipas 153. SKS, Helsinki.

LYYTIKÄINEN PIRJO 1999: Symbolismi ja dekadenssi. Teoksessa Lea Rojola (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. SKS, Helsinki.

LYYTIKÄINEN, PIRJO & TONTERI, PÄIVI 2003 (toim.): *Romaanihenkilön muodonmuutoksia. Kuusi kirjoitusta henkilökuvauksesta*. SKS, Helsinki.

LYYTIKÄINEN, PIRJO et al. (toim.) 2005: *Lajit yli rajojen. Suomalaisen kirjallisuuden lajeja*. Tietolipas 207. SKS, Helsinki.

LÄHTEENMÄKI, MARIA 1995: *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–30 -luvun Suomessa*. Suomen historiallinen seura, Helsinki.

LÄHTEENMÄKI, MARIA 2000: *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa*. Sosialidemokraattiset naiset, Helsinki.

LÖYTTY, OLLI (toim.) 2005: *Rajanylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen*. Gaudeamus, Helsinki.

MAIJALA, MINNA 2000: Hauras tasapaino ja tuhoava passio. Minna Canthin Hannan ja Salakarin henkilökuvauksesta. Teoksessa Pirjo Lyytikäinen & Päivi Tonteri (toim.): *Romaanihenkilön muodonmuutoksia. Kuusi kirjoitusta henkilökuvauksesta*. SKS, Helsinki.

MAIJALA MINNA 2005: Inguennesta tragedienneksi. Canthin Sylvi traagisena avioliittodraamana. Teoksessa Pirjo Lyytikäinen et al. (toim.): *Lajit yli rajojen. Suomalaisen kirjallisuuden lajeja*. SKS, Helsinki.

MAIJALA, MINNA 2008: *Passion vallassa. Hermostunut aika Minna Canthin teoksissa*. SKS, Helsinki.

MANNILA-KAIPAINEN, JOHANNA 1984: Palvelijan työn merkitys naisten vapauttamiselle. ”Siisti, rehellinen kotiapulainen saa paikan”. Teoksessa Päivi Setälä et al.: *Naiskuvista todellisuuteen. Tutkimusnäkökulmia naishistoriaan*. Gaudeamus, Helsinki.

MARKKOLA, PIRJO 2002: *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 888. SKS, Helsinki.

MELKAS, KUKKU 2005: Toisen palveluksessa. Palvelijat perheen ja työväenluokan välissä. Teoksessa Olli Löytty (toim.): *Rajanylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen*. Gaudeamus, Helsinki.

MELKAS, KUKKU et al. (toim.) 2009: *Läpikulkuihmisiä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa*. SKS, Helsinki.

MELKAS, KUKKU 2009: Palvelustyttö sivistyneistön peilinä. Teoksessa Kukku Melkas et al. (toim.): *Läpikulkuihmisiä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa*. SKS, Helsinki.

MOLARIUS PÄIVI 1996: Nuoren apollon syöksykierre. Teoksessa Päivi Molarius et al. (toim.): *Mustat merkit muuttuvat merkityksiksi*. SKS, Helsinki.

MOLARIUS, PÄIVI (toim.) 1998: *Konteksti – tutkimuksen avainsana*. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 51. SKS, Helsinki.

MOLARIUS, PÄIVI 1998: ”Veren äänen” velvoitteet – yksilö rodun, perimän ja ympäristön puristuksessa. Teoksessa Marja Härmämaa & Markku Mattila (toim.): *Uusi uljas ihminen eli modernin pimeä puoli*. Atena, Jyväskylä.

NEVALA, MARIA-LIISA (toim.) 1989: *Sain roolin johon en mahdu. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*. Otava, Helsinki.

NEY, BIRGITTA 1993: *Bortom berättelserna. Stella Kleve – Mathilda Malling*. Symposium Graduale, Stockholm.

OITTINEN, RIITTA 2002: ”Luusopan keittäminen on vienyt minulta henkevyden”. Työläisnaisten tunteista 1900-luvun alussa. Teoksessa Elina Katainen & Pirkko Kotila (toim.): *Työväki ja tunteet*. Väki Voimakas 15. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere.

PALMGREN, RAOUL 1965: *Työläiskirjallisuus (proletaarikirjallisuus)*. Kirjallisuus- ja aatehistoriallinen käsitteenselvittely. WSOY, Helsinki.

PALMGREN, RAOUL 1966: *Joukkosydän I. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus*. WSOY, Helsinki.

PALMGREN, RAOUL 1966: *Joukkosydän II. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus*. WSOY, Helsinki.

PALMGREN, RAOUL 1982: Työväen henkinen kulttuuri. Teoksessa Päiviö Tommila et al. (toim.): *Suomen kulttuurihistoria III. Itsenäisyyden aika*. WSOY, Helsinki.

PALMGREN, RAOUL 1989: *Kaupunki ja tekniikka Suomen kirjallisuudessa. Kuvauslinjoja ennen ja jälkeen tulenkantajien*. SKS, Helsinki.

RAHIKAINEN, MARJATTA & VAINIO-KORHONEN KIRSI (toim.) 2006: *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. SKS, Helsinki.

RAJAINEN, MAIJA 1973: *Naisliike ja sukupuolimoraali. Keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.

ROININEN, AIMO 1993: *Kirja liikkeessä. Kirjallisuus instituutiona vanhassa työväenliikkeessä (1895–1918)*. SKS, Helsinki.

ROJOLA, LEA (toim.) 1999: *Suomen kirjallisuushistoria. 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. SKS, Helsinki.

ROJOLA, LEA 2008: *Kun kansa tahtoi*. Teoksessa Pertti Haapala et al. (toim.): *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki.

ROJOLA, LEA 2009: *Sivistyksen ihanuus ja kurjuus. Suomalaisen nousukkaan tarina*. Teoksessa Kukku Melkas et al. (toim.): *Läpikulkuihmisiä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa*. SKS, Helsinki.

ROSSI, RIIKKA 2000: *Suomalaisia naturalismeja*. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.

ROSSI, RIIKKA 2003: *Ihmisiä ja rappioita. Naturalismin henkilökuvaus*. Teoksessa Pirjo Lyytikäinen & Päivi Tonteri (toim.): *Romaanihenkilön muodonmuutoksia. Kuusi kirjoitusta henkilökuvauksesta*. SKS, Helsinki.

ROSSI, RIIKKA 2005: *Vaaralla ja Elsa naturalistisina romaaneina. Laji arkkitekstuaalisena mallina*. Teoksessa Pirjo Lyytikäinen et al. (toim.): *Lajit yli rajojen. Suomalaisen kirjallisuuden lajeja*. Tietolipas 207. SKS, Helsinki.

ROSSI, RIIKKA 2007: *Le naturalisme finlandais. Une conception entropique du quotidien*. Société de Littérature Finlandaise, Helsinki.

ROSSI, RIIKKA & SEUTU, KATJA (toim.) 2007: *Nostalgia. Kirjoituksia kaipuusta, ikävästä ja muistista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1137. SKS, Helsinki.

ROSSI, RIIKKA 2007: Arki ja haaveet. Naturalismin antinostalginen kaipuu. Teoksessa Riikka Rossi & Katja Seutu (toim.): *Nostalgia. Kirjoituksia kaipuusta, ikävästä ja muistista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1137. SKS, Helsinki.

ROSSI, RIIKKA 2009: *Särkyvä arki. Naturalismin juuret suomalaisessa kirjallisuudessa*. Gaudeamus, Helsinki.

SAARILUOMA LIISA (toim.) 2000: *Keijujen kuningas ja musta Akhilleus. Myytit modernissa kirjallisuudessa*. SKS, Helsinki.

SAARILUOMA LIISA 2000: Ihmisen ja hänen ympäristönsä demonisoiminen Zolan *Ansassa* ja *Ihmispedossa*. Teoksessa Liisa Saariluoma (toim.): *Keijujen kuningas ja musta Akhilleus. Myytit modernissa kirjallisuudessa*. SKS, Helsinki.

SCHOPENHAUER, ARTHUR 1944: *Pessimistin elämänviisaus. Valittuja lukuja Schopenhauerin teoksista*. Suom. Sirkka Salomaa. WSOY, Porvoo.

SETÄLÄ, PÄIVI et al. 1984: *Naiskuvista todellisuuteen. Tutkimusnäkökulmia naishistoriaan*. Gaudeamus, Helsinki.

SKEGGS, BEVERLEY 1997: *Formations of class and gender: becoming respectable*. Sage, London.

SKEGGS, BEVERLEY 2004: *Class, self, culture*. Routledge, London & New York.

STARK, EIJA 2005: Maalaisköyhälistö ja ryhmävastakohtaisuudet 1900-luvun Suomessa. Teoksessa Matti Hannikainen (toim.): *Työväestön rajat*. Väki Voimakas 18. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere.

STARK, EIJA 2011: *Köyhyyden perintö. Tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuuksista suomalaisissa elämäkerta- ja sananlaskuaineistoissa*. SKS, Helsinki.

SULKUNEN, IRMA 1989: *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Hanki ja jää, Helsinki.

TOIKKA, MINNA (toim.) 1993: *Nykyajan kynnyksellä. Kirjoituksia suomalaisen kirjallisuuden modernisaatiosta*. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, Turku.

TOMMILA, PÄIVIÖ et al. (toim.) 1982: *Suomen kulttuurihistoria III. Itsenäisyyden aika*. WSOY, Helsinki.